

■ Uluslararası tüzüklerdeki ortak yaklaşımın, kültürel mirasın özgünlük, bütünlük ve anlamının korunması olduğu anlaşılmaktadır. İşlev değişikliğinin ise ancak zorunlu durumlarda ve en az müdahale ilkesi çerçevesinde kabul edilebilir olduğu görülmektedir.

■ Mekân, yalnızca fiziksel bir varlık olmanın ötesinde, toplumsal belleğin taşıyıcısı ve kültürel sürekliliğin görünür kılındığı bir sahnedir. Bellek, toplumların geçmişle kurduğu ilişkiyi mekân üzerinden somutlaştırmakta; ancak hızlı kentleşme, ekonomik dönüşüm ve işlevsel değişim süreçleri, belleğin bu mekânsal taşıyıcılarını tehdit etmektedir.

■ Kültürel miras, toplumların tarihsel sürekliliğini ve kimlik inşasını besleyen temel değerler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, koruma-kullanma dengesi, kültürel mirasın hem fiziksel hem de anlamsal düzeyde sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından temel bir ilke niteliğindedir.

17

35

44

dosya 58

TMMOB MİMARLAR ODASI ANKARA ŞUBESİ

2025

belleğin izinde: koruma, dönüşüm ve uyarlanabilir yeniden kullanım

- 3 **GİRİŞ**
EDİTÖRLERİN SÖZÜ
Arzuhan Burcu Gültekin, Şeyda Emekci
- 9 **KANUN TÜZÜK VE YÖNETMELİKLERDE YENİDEN İŞLEVLENDİRME**
Ercan Aksoy, Özlem Sağıroğlu Demirci, Ayşegül Sondaş
- 18 **NEVŞEHİR APADANA ARKEOLOJİ PARKI ; "KEŞFET, BUL, ÖĞREN"**
Emre Becerir
- 27 **BELLEĞİN KAYBOLUŞ HİKAYESİ: GÜMÜŞHANE SÜLEYMANİYE MAHALLESİ**
Ayşegül Çelenk Çavdar, Cengiz Tavşan
- 36 **KÜLTÜR MİRASIN YENİDEN KULLANIM YA DA İŞLEVLENDİRİLMESİNDE KORUMA SORUNU**
Fatma Meral Halifeoğlu, Nursen Işık
- 46 **KORUMA VE RESTORASYON ÇALIŞMALARINDA PRATİK GÖRÜNTÜLEME TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI**
Ammar İbrahimgil, Hatice Öz
- 54 **MEKAN-DİLBİLİM-BELLEK ÜZERİNE: ANKARA KELİME MÜZESİ**
Ayça Özmen, Leyla Etyemez Çıplak
- 63 **KENT BELLEĞİNE AIT BİR OKUMA; DİYARBAKIR DAĞKAPI MEYDANI**
Havva Özyılmaz
- 74 **OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR MİRAS: ANKARA TÜRK OCAĞI BİNASININ YENİDEN KULLANIMI**
Özge Parlak, Esra Yıldız
- 84 **BAŞKENT ANKARA'DA SAHNE SANATLARININ TARİHSEL VE MEKÂNSAL YOLCULUĞU: 20. YÜZYILIN BAŞINDAN GÜNÜMÜZE**
İnci Shoainia
- 94 **YOK OLMANIN KIYISINDAN RESTORASYONA: VAN ERNİS KÖY ENSTİTÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME**
Yaşar Subaşı Direk
- 103 **TRABZON ÇÖMLEKÇİ BÖLGESİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM HEDEFLİ YENİ PROJELERİN KÜLTÜR VARLIKLARI VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**
Murat Tutkun, Dana Kahwaji

İÇİNDEKİLER

DOSYA 58 - BELLEĞİN İZİNDE KORUMA, DÖNÜŞÜM VE UYARLANABİLİR YENİDEN KULLANIM

Dosya Editörleri: Arzuhan Burcu Gültekin, Şeyda Emekci

EDİTÖRLERİN SÖZÜ

Arzuhan Burcu Gültekin, Şeyda Emekci.....3

KANUN TÜZÜK VE YÖNETMELİKLERDE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Ercan Aksoy, Özlem Sağıroğlu Demirci, Ayşegül Sondaş.....9

NEVŞEHİR APADANA ARKEOLOJİ PARKI ; “KEŞFET, BUL, ÖĞREN”

Emre Becerir.....18

BELLEĞİN KAYBOLUŞ HİKAYESİ: GÜMÜŞHANE SÜLEYMANIYE MAHALLESİ

Ayşegül Çelenk Çavdar, Cengiz Tavşan.....27

KÜLTÜR MİRASIN YENİDEN KULLANIM YA DA İŞLEVLENDİRİLMESİNDE KORUMA SORUNU

Fatma Meral Halifeoğlu, Nursen Işık.....36

KORUMA VE RESTORASYON ÇALIŞMALARINDA PRATİK GÖRÜNTÜLEME TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI

Ammar İbrahimgil, Hatice Öz.....46

MEKAN-DİLBİLİM-BELLEK ÜZERİNE: ANKARA KELİME MÜZESİ

Ayça Özmen, Leyla Etyemez Çıplak.....54

KENT BELLEĞİNE AİT BİR OKUMA; DİYARBAKIR DAĞKAPI MEYDANI

Havva Özyılmaz.....63

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR MİRAS: ANKARA TÜRK OCAĞI BİNASININ YENİDEN KULLANIMI

Özge Parlak, Esra Yıldız.....74

BAŞKENT ANKARA'DA SAHNE SANATLARININ TARİHSEL VE MEKÂNSAL YOLCULUĞU: 20. YÜZYILIN BAŞINDAN GÜNÜMÜZE

İnci Shoainia.....84

YOK OLMANIN KIYISINDAN RESTORASYONA: VAN ERNİS KÖY ENSTİTÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Yaşar Subaşı Direk.....94

TRABZON ÇÖMLEKÇİ BÖLGESİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM HEDEFLİ YENİ PROJELERİN KÜLTÜR VARLIKLARI VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Murat Tutkun, Dana Kahwaji.....103

BELLEĞİN İZİNDE: KORUMA, DÖNÜŞÜM VE UYARLANABİLİR YENİDEN KULLANIM

Dosya Editörleri: Arzuhan Burcu Gültekin, Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Şeyda Emekci, Doç.Dr. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

Belleğin İzinde: Koruma, Dönüşüm ve Uyarlanabilir Yeniden Kullanım Üzerine Okumalar

Mimarlık, belleğin mekânda bıraktığı izleri okumaya ve bu izler üzerinden geçmiş ile bugün arasında anlamlı bağlar kurmaya olanak tanıyan bir disiplindir. Yapılı çevre, tarihsel katmanları, toplumsal deneyimleri ve kolektif hafızayı bünyesinde barındıran bir taşıyıcı olarak koruma, dönüşüm ve uyarlanabilir yeniden kullanım pratiklerinin temel referans noktasını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, mimarlığın yalnızca fiziksel sürekliliği değil, belleğin mekân aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini ve yorumlandığını da görünür kılmaktadır.

Dosya Dergisi'nin "**Belleğin İzinde: Koruma, Dönüşüm ve Uyarlanabilir Yeniden Kullanım**" temasıyla hazırlanan 58. sayısı, kültürel mirasın korunması, mevcut yapıların dönüştürülmesi ve yeniden işlevlendirilmesi süreçlerini çok katmanlı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Bellek bu sayı kapsamında, yalnızca korunması gereken bir geçmiş olarak değil; güncel mekânsal üretim süreçlerini besleyen, yönlendiren ve dönüştüren dinamik bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Koruma kavramı bu doğrultuda yalnızca fiziksel bütünlüğün sürdürülmesiyle sınırlı kalmamakta; kimlik, anlam ve kullanım sürekliliğini kapsayan bütüncül bir yaklaşım olarak ele alınmaktadır. Dönüşüm ve uyarlanabilir yeniden kullanım ise yapılı çevrenin değişen toplumsal, kültürel ve işlevsel ihtiyaçlara yanıt verebilme kapasitesini ortaya koyarken, bellekle kurulan ilişkinin nasıl yeniden üretildiğini sorgulamaktadır. Bu süreçler, mimarlığın geçmiş ile gelecek arasında kurduğu dengeyi görünür kılan temel araçlar olarak değerlendirilmektedir.

Yazar sıralamasının ilk yazarın soyadı dikkate alınarak alfabetik olarak yapıldığı Dosya'nın 58. sayısında yer alan makaleler; tarihî yapıların korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, kent belleğinin mekânsal okumaları, kamusal alanların dönüşümü, kentsel dönüşüm süreçlerinin kültürel miras üzerindeki etkileri ve dijital belgeleme teknolojilerinin koruma pratiklerine sunduğu yeni olanaklar etrafında şekillenmektedir. Sunulan çalışmalar, mimarlığın belleği yalnızca muhafaza eden değil, onu yeniden yorumlayan ve geleceğe taşıyan bir disiplin olduğunu ortaya koymaktadır.

dosya

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi adına
Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü
İsmail Coşkun

YAYIN KURULU
**Arzuhan Burcu Gültekin, Şeyda Emekci,
Demet Aykal, Aslı Er Akan,
Çiğdem Belgin Dikmen**

Dosya Editörleri
**Arzuhan Burcu Gültekin
Şeyda Emekci**

Dosya Koordinatörü
**Arzuhan Burcu Gültekin
Şeyda Emekci**

Yayına Hazırlayan
Gülzehra Arslan

Kapak Tasarım ve Uygulama
Gülzehra Arslan

Konur Sokak No:4/3 Kızılay Ankara
Telefon: 0312 417 86 65 Fax: 0312 417 18 04
e-posta: info@mimarlarodasiankara.org
http://www.mimarlarodasiankara.org

ISSN 1309-0704

TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi
tarafından yılda üç kez yayımlanmaktadır.
500 adet basılmıştır. Burada yer alan yazıların
içeriğinin sorumluluğu yazarına aittir.
Kaynak gösterilmek koşuluyla alıntı yapılabilir.
Baskı tarihi: Aralık 2025

Baskı
Desen Ofset A. Ş.
Birlik Mah. 448. Cad. 476.Sok. No: 2 Çankaya/Ankara
Telefon: 0 312 496 43 43 (pbx)
info@desenofset.com.tr

Ercan Aksoy, Özlem Sağıroğlu Demirci ve Ayşegül Sondaş, “Kanun, Tüzük ve Yönetmeliklerde Yeniden İşlevlendirme” başlıklı makalelerinde, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesine ilişkin uluslararası belgeleri ve farklı ülkelerdeki yasal düzenlemeleri karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. İnceleme, yeniden işlevlendirme kararlarının çoğunlukla dolaylı biçimde ele alındığını; özgünlük, bütünlük ve en az müdahale ilkelerinin ortak bir zemin oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’deki sınırlı mevzuat çerçevesi ise bu alanda bütüncül ve yönlendirici bir rehber ihtiyacını açık biçimde gündeme getirmektedir. Makale, koruma-kullanma dengesini güçlendirecek sistematik yaklaşımların eksikliğine dikkat çekmektedir.

Emre Becerir, “Nevşehir Apadana Arkeolojik Parkı: ‘Keşfet, Bul, Öğren’” başlıklı makalesinde, Nevşehir Apadana Arkeolojik Parkı’nı, arkeolojik alanların kamusal kullanım ve öğrenme süreçleriyle nasıl bütünleştirilebileceği üzerinden ele almaktadır. “Keşfet, Bul, Öğren” yaklaşımıyla kurgulanan çalışma, arkeolojik mirasın yalnızca korunması gereken bir alan değil, aynı zamanda deneyimlenerek öğrenilen bir açık hava mekânı olarak değerlendirilmesini önermektedir. Makale, arkeolojik parkların eğitsel, kültürel ve mekânsal potansiyellerini görünür kılarak, katılımcı ve erişilebilir koruma yaklaşımlarına dikkat çekmektedir.

Ayşegül Çelenk Çavdar ve Cengiz Tavşan, “Belleğin Kayboluş Hikâyesi: Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi” başlıklı makalelerinde, Gümüşhane Eski Süleymaniye Mahallesi üzerinden belleğin mekânsal taşıyıcılarının nasıl yıprandığını ve zamanla silindiğini ele almaktadır. Hükümet Konağı ve Suluhan yapıları odağında yürütülen değerlendirme, fiziksel tahribatın ötesinde, toplumsal kopuş ve işlevsel boşalmanın bellek kaybını nasıl hızlandırdığını görünür kılmaktadır. Çalışma, koruma ve uyarlanabilir yeniden kullanım eksikliğinin, tarihsel sürekliliği olan yerleşimlerin unutulmaya terk edilmesindeki belirleyici rolünü tartışarak, mekân-bellek ilişkisini kayıp üzerinden okumaktadır.

Fatma Meral Halifeoğlu ve Nursen Işık, “Kültür Mirasının Yeniden Kullanımı ya da İşlevlendirilmesinde Koruma Sorunu” başlıklı makalelerinde, kültürel mirasın yeniden kullanım süreçlerinde karşılaşılan koruma sorunlarını, fiziksel sürdürülebilirlik ile kimlik ve anlam sürekliliği arasındaki hassas denge üzerinden tartışmaktadır. Yanlış ya da aşırı müdahalelerin tarihi yapıların özgün karakterini geri dönülmez biçimde zedeleyebileceğine dikkat çeken çalışma, uluslararası koruma ilkeleri ve Türkiye’deki uygulamalar ışığında bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır. Küreselleşme ve ekonomik baskıların etkisiyle miras alanlarının dönüşüm aracı hâline gelme riskine karşı, kültürel ve mekânsal değerlerin önceliklendirildiği bir koruma anlayışı önerilmektedir.

Ammar İbrahimgil ve Hatice Öz “Koruma ve Restorasyon Çalışmalarında Pratik Görüntüleme Teknolojilerinin Kullanımı” başlıklı makalesinde, koruma ve restorasyon süreçlerinde dijital belgelemenin giderek artan önemini, pratik görüntüleme teknolojileri üzerinden ele almaktadır. Polycam ve Agisoft Metashape yazılımlarını karşılaştırmalı biçimde inceleyen çalışma, fotogrametri ve üç boyutlu modelleme tekniklerinin mimari belgelemede sağladığı hız, hassasiyet ve erişilebilirlik olanaklarını tartışmaktadır. İç ve dış mekân verilerinin birlikte değerlendirilmesiyle üretilen üç boyutlu modellerin, yalnızca belgeleme değil, tasarım ve karar süreçlerini de destekleyen güçlü araçlar hâline geldiği vurgulanmakta; dijital teknolojilerin koruma disiplininin geleceğinde belirleyici bir rol üstleneceği ifade edilmektedir.

Ayça Özmen ve Leyla Etyemez Çıplak, “Mekân-Dilbilim-Bellek Üzerine: Ankara Kelime Müzesi” başlıklı makalelerinde, mimarlık, dil ve bellek arasındaki çok katmanlı ilişkiyi Ankara Kelime Müzesi üzerinden okuyarak, mekânın yalnızca bir sergileme kabuğu değil, anlatının aktif bir bileşeni olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihi bir yapının mimari öğeleriyle sözcüklerin etimolojik ve mecazi anlamlarını buluşturan müze kurgusu, ziyaretçiyi hem duyuşsal hem de düşünsel bir yolculuğa davet eden özgün bir deneyim alanı olarak ele alınmaktadır. Çalışma, dilin mekân aracılığıyla nasıl görünür ve deneyimlenebilir hâle geldiğini tartışırken, mimarlık ile edebiyatın kesişiminde bellek üretiminin olanaklarını da sorgulamaya açmaktadır.

Havva Özyılmaz, “Kent Belleğine Ait Bir Okuma; Diyarbakır Dağkapı Meydanı” başlıklı makalesinde, Diyarbakır Dağkapı Meydanı’nı kentin tarihsel sürekliliği ve toplumsal belleği bağlamında ele alarak, bir kamusal alanın nasıl “meydan” hâline geldiğini sorgulamaktadır. Mezarlık alanından modern bir kentsel boşluğa dönüşen Dağkapı Meydanı’nın yüzünlü aşan serüveni, mekânsal biçimlenmenin ötesinde, yaşanmışlıklar ve hafızada kalan olaylar üzerinden okunmaktadır. Çalışma, meydanı tanımlayanın yalnızca fiziksel özellikler değil, toplumsal deneyimler olduğunu vurgulayarak, kent belleğinin mekânla kurduğu çok katmanlı ilişkiye dikkat çekmektedir.

Özge Parlak ve Esra Yıldız, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Bir Miras: Ankara Türk Ocağı Binasının Yeniden Kullanımı” başlıklı makalelerinde, Ankara Türk Ocağı binasını Osmanlı’dan Cumhuriyet’e uzanan ideolojik ve mimari bir miras olarak ele almakta; yapının güncel kullanımı ve olası yeni işlevlerini sistematik bir yöntemle değerlendirmektedir. Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile desteklenen çalışma, tarihî yapının mekânsal sürekliliğini ve kültürel kimliğini koruyacak en uygun işlevin belirlenmesine odaklanmaktadır. Bulgular, yapının mimari karakterini ve kamusal niteliğini güçlendirecek biçimde “kütüphane” işlevinin öne çıktığını göstermekte; nicel yöntemlerin koruma temelli karar süreçlerine katkısını ortaya koymaktadır.

İnci Shoainia, “Başkent Ankara’da Sahne Sanatlarının Tarihsel ve Mekânsal Yolculuğu: 20. Yüzyılın Başından Günümüze” başlıklı makalesinde, Ankara’daki sahne sanatları mekânlarını Cumhuriyet’in erken döneminden günümüze uzanan tarihsel ve mekânsal bir hat üzerinde ele almaktadır. Sahne yapılarının yalnızca kültürel üretim alanları değil, aynı zamanda kentsel belleğin ve kamusal yaşamın önemli bileşenleri olduğunu ortaya koyan makale, değişen toplumsal ve kültürel dinamiklerin mekânsal karşılıklarını görünür kılmaktadır. Ankara’nın tiyatro, opera ve konser yapıları üzerinden okunan bu süreç, başkent modernleşme serüveniyle sahne sanatları arasındaki karşılıklı etkileşimi tartışmaya açmaktadır.

Yaşar Subaşı Direk, “Yok Olmanın Kıyısından Restorasyona: Van Ernis Köy Enstitüsü Üzerine Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde, Cumhuriyet’in erken dönem eğitim politikalarının mekânsal temsilcileri olan Köy Enstitülerini Van Ernis Köy Enstitüsü özelinde ele almaktadır. Uzun yıllar ihmal edilen ve yıkım tehlikesiyle karşı karşıya kalan yapının restorasyon süreci, kültürel mirasın korunması açısından kritik bir eşik olarak değerlendirilmektedir. Makale, eğitim yapılarının yalnızca fiziksel varlıklar değil, toplumsal hafızayı taşıyan simgesel mekânlar olduğuna dikkat çekerek, restorasyon kararlarının tarihsel ve kültürel sorumlulukla ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Murat Tutkun ve Dana Kahwaj, “Trabzon Çömlekçi Bölgesinde Kentsel Dönüşüm Hedefli Yeni Projelerin Kültür Varlıkları ve Çevresi Üzerindeki Etkileri” başlıklı makalelerinde, Trabzon Çömlekçi Mahallesi’nde yürütülen büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerini, kentsel koruma ve kültürel miras bağlamında ele almaktadır. Tarihsel ve görsel verilerle desteklenen çalışma, bölgenin 2000’li yıllardan itibaren geçirdiği dönüşümü aşamalar hâlinde inceleyerek, geleneksel kentsel dokunun modern yapılaşma karşısında nasıl hızla eridiğini ortaya koymaktadır. Makale, işlevsel ve ekonomik gerekçelerle yürütülen projelerin, mimari miras ve kolektif hafıza üzerindeki etkilerini sorgulamakta; daha dengeli ve koruma odaklı planlama yaklaşımlarına duyulan acil ihtiyacı vurgulamaktadır.

Yapılı çevre, zaman içinde dönüşürken, bu dönüşümün yalnızca fiziksel değil; toplumsal, kültürel ve düşünsel boyutlarıyla birlikte ele alınması kaçınılmazdır. Belleğin izini süren koruma, dönüşüm ve uyarlanabilir yeniden kullanım pratiklerini anlamak ve yeniden okumak, mimarlık disiplininin tüm paydaşları için ortak bir sorumluluk alanı oluşturmaktadır. Bu çerçevede bu sayının hedefi; akademisyenler, uygulayıcılar, öğrenciler ve karar vericiler için hem bir başvuru kaynağı hem de düşünsel bir okuma zemini sunabilmektir. Bu bağlamda Dosya’nın 58. sayısı, okuyucuyu yalnızca bilgi edinmeye değil; belleği mekân üzerinden yeniden düşünmeye, mevcut yaklaşımları sorgulamaya ve dönüşüm süreçlerine dair yeni okumalar geliştirmeye davet etmektedir.

**Saygılarımızla,
Dosya Editörleri**

Arzuhan Burcu Gültekin

1997'de İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuştur.

Yüksek lisansını Temmuz 2000'de İTÜ Mimarlık Anabilim Dalı Yapı Bilgisi Programı'nda tamamlayarak yüksek mimar ünvanı almaya hak kazanmıştır. Doktora çalışmalarını 2006'da Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde tamamlayarak doktor ünvanı almıştır. 1998-2001 yılları arasında Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde Araştırma Görevlisi kadrosunda, 2001-2007 yılları arasında Gazi Üniversitesi

Teknik Eğitim Fakültesi Yapı Eğitimi Bölümü'nde Araştırma Görevlisi kadrosunda, 2007-2015 yılları arasında aynı bölümde Yardımcı Doçent kadrosunda, 2015-2020 yılları arasında Ankara Üniversitesi Uygulamalı Bilimler Fakültesi Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Bölümü'nde Doçent kadrosunda, 2020-2023 yılları arasında Gazi Üniversitesi Teknoloji Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümü'nde Doçent kadrosunda çalışmıştır. Ağustos 2023'ten beri Gazi Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nde Profesör kadrosunda görevini sürdürmektedir.

Uzmanlık alanları sürdürülebilir binalar, sürdürülebilir yapı malzemeleri, yapılarda enerji/su/malzeme korunumu, yeşil bina sertifikaları, bina performans yazılımları ve yaşam döngüsü değerlendirme yöntemi konularıdır. Ulusal ve uluslararası düzeyde 26 adet makalesi, 95 adet kongre bildirisi, 28 adet tebliği, 11 adet kitap bölümü, 2 adet kitabı, 8 adet araştırma projesi, düzenleme kurulu üyesi/başkanı olarak görev aldığı 35 adet etkinlik (çalıştay, seminer, konferans, sempozyum), çok sayıda bilirkişilik görevi, bilimsel dergi hakemlikleri, yüksek lisans ve doktora tez danışmanlıkları, yüksek lisans/doktora/seminer jüri üyelikleri ve editörlük görevleri bulunmaktadır. Farklı kurumlar tarafından verilen 6 adet yayın ve üstün başarı ödülü vardır. TMMOB Mimarlar Odası ve Türk Tesisat Mühendisleri Derneği'ne üyedir. Uluslararası Kurumsal Sürdürülebilirlikte Etik ve Etki Değeri Derecelendirme Derneği kurucu üyesidir.

Şeyda Emekci

Lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimini Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) Mimarlık Bölümü'nde tamamlamıştır. 2022 yılında Mimarlık bilim alanında doçent unvanını almıştır. 2018 yılından bu yana Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmakta; 2023 yılından itibaren Mimarlık Bölüm Başkanı ve Anabilim Dalı Başkanı olarak akademik ve idari görevlerini sürdürmektedir. 2022-2023 yılları arasında fakülte yönetiminde dekan yardımcısı olarak bulunmuş, aynı zamanda Mimarlık ve Güzel Sanatlar Fakültesi Kurulu'nda üye olarak görev almaktadır.

Akademik çalışmalarının yanı sıra, 2019 yılında Birleşik Krallık'ta University of East London'da doktora sonrası araştırmacı olarak bulunmuş; bu dönemde sosyal konut, kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik konularında araştırmalar yürütmüştür. 2014-2017 yılları arasında Kalkınma Ajansları ve Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü bünyesinde uzman olarak görev yapmıştır. Araştırma alanları sürdürülebilir mimarlık, enerji verimliliği, konut ekonomisi, mekânsal adalet ve kırılğan gruplara yönelik barınma politikaları üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bu kapsamda ulusal düzeyde TÜBİTAK ve benzeri kamu kaynaklarınca desteklenen projelerde yürütücü ve araştırmacı olarak görev almış; ayrıca uluslararası araştırma programları kapsamında çok sayıda projede araştırmacı ve danışman olarak yer almıştır. Uluslararası hakemli dergilerde yayımlanmış çok sayıda bilimsel makalesi, uluslararası kongrelerde sunulmuş bildirileri ve çeşitli kitaplarda yer alan akademik kitap bölümleri bulunmaktadır. 2011 yılından bu yana kamu, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içinde çok ölçekli mimari ve kentsel projelerde aktif rol almakta; aynı zamanda TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi 48. Dönem Denetleme Kurulu üyesi olarak mesleki çalışmalarını sürdürmektedir.

Belleğin İzinde: Koruma, Dönüşüm ve Uyarlanabilir Yeniden Kullanım

Günümüzde mimarlık disiplini, yalnızca yeni mekânlar üretme pratiği üzerinden değil; mevcut olanı anlama, yorumlama ve dönüştürme sorumluluğu üzerinden yeniden tanımlanmaktadır. Yapılı çevre, tarihsel katmanları, toplumsal deneyimleri ve kolektif hafızayı bünyesinde barındıran bir taşıyıcı olarak, koruma, dönüşüm ve uyarlanabilir yeniden kullanım yaklaşımlarının merkezinde yer almaktadır. Bu bağlamda Dosya Dergisi'nin "Belleğin İzinde: Koruma, Dönüşüm ve Uyarlanabilir Yeniden Kullanım" temalı 58. sayısının amacı, mimarlık disiplininde belleğin mekânsal üretim süreçleriyle kurduğu çok katmanlı ilişkiyi ele alan, eleştirel ve çoğulcu bir düşünsel zemin oluşturmaktır.

58. sayının odağında yer alan makaleler, kültürel mirasın korunması ve yeniden işlevlendirilmesi süreçlerini yalnızca teknik müdahaleler olarak değil; kimlik, anlam ve süreklilik kavramları üzerinden tartışmaya açmaktadır. Bu çerçevede koruma, fiziksel bütünlüğün sürdürülmesinin ötesinde, toplumsal belleğin ve mekânsal sürekliliğin korunmasıyla birlikte ele alınmaktadır. Dönüşüm ve uyarlanabilir yeniden kullanım ise yapılı çevrenin değişen toplumsal, kültürel ve işlevsel ihtiyaçlara yanıt verme kapasitesini ortaya koyarken, geçmişle kurulan ilişkinin nasıl yeniden üretildiğini sorgulayan bir araç olarak değerlendirilmektedir.

Bu sayı kapsamında sunulan çalışmalar; tarihî yapıların yeniden işlevlendirilmesine yönelik kuramsal ve mevzuat temelli yaklaşımlardan kent belleğinin mekânsal okumalarına, kamusal alanların dönüşüm süreçlerinden kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel miras üzerindeki etkilerine kadar uzanan geniş bir tematik yelpazede şekillenmektedir. Bunun yanı sıra dijital belgeleme ve görüntüleme teknolojilerinin koruma ve restorasyon pratiklerine sunduğu yeni olanaklar, mimarlığın araçlarının ve yöntemlerinin nasıl dönüştüğünü ortaya koyan güncel örneklerle ele alınmaktadır.

Belleğin izini sürerken, mimarlığın yalnızca geçmişi muhafaza eden değil; onu yeniden yorumlayan ve geleceğe taşıyan bir disiplin olduğuna dikkat çeken bu sayı, koruma ve dönüşüm pratiklerini eleştirel bir perspektifle yeniden düşünmeyi hedeflemektedir. Akademisyenler, uygulayıcılar, öğrenciler ve karar vericiler için hem düşünsel bir okuma zemini hem de başvuru kaynağı olarak kurgulanan Dosya'nın 58. sayısı, okuyucuyu yalnızca bilgi edinmeye değil; mekân üzerinden belleği yeniden okumaya, mevcut yaklaşımları sorgulamaya ve dönüşüm süreçlerine dair yeni düşünme biçimleri geliştirmeye davet etmektedir.

In the Traces of Memory: Readings on Conservation, Transformation and Adaptive Reuse

Today, the discipline of architecture is being redefined not only through the practice of producing new spaces but also through the responsibility of understanding, interpreting, and transforming what already exists. The built environment, as a carrier of historical layers, social experiences, and collective memory, occupies a central position within approaches to conservation, transformation, and adaptive reuse. In this context, the aim of the 58th issue of *Dosya* magazine, themed "In the Traces of Memory: Conservation, Transformation and Adaptive Reuse," is to establish a critical and pluralistic intellectual ground that addresses the multi-layered relationship between memory and spatial production within the architectural discipline.

The articles at the core of the 58th issue discuss processes of conserving cultural heritage and reusing existing buildings not merely as technical interventions, but through the lenses of identity, meaning, and continuity. From this perspective, conservation is addressed beyond the maintenance of physical integrity, encompassing the preservation of social memory and spatial continuity. Transformation and adaptive reuse, on the other hand, are evaluated as instruments that reveal the capacity of the built environment to respond to changing social, cultural, and functional needs, while questioning how relationships with the past are reconstituted.

The contributions presented in this issue span a broad thematic spectrum, ranging from theoretical and regulatory approaches to the adaptive reuse of historic buildings to spatial readings of urban memory, from transformation processes of public spaces to the impacts of urban regeneration practices on cultural heritage. In addition, the new possibilities offered by digital documentation and imaging technologies for conservation and restoration practices are examined through contemporary examples that demonstrate how the tools and methods of architecture are evolving.

By tracing memory, this issue emphasises that architecture is not merely a discipline that preserves the past, but one that reinterprets it and carries it forward into the future. Conceived as both an intellectual reading ground and a reference source for academics, practitioners, students, and decision-makers, the 58th issue of *Dosya* invites its readers not only to acquire knowledge but also to reread memory through space, to question existing approaches, and to develop new ways of thinking about transformation processes.

KANUN TÜZÜK VE YÖNETMELİKLERDE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Doç. Dr. Ercan Aksoy, Eha Yapı Mimarlık
Prof. Dr. Özlem Sağıroğlu Demirci, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Arş. Gör. Ayşegül Sondaş, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

GİRİŞ

Tarihi çevrenin korunması ve gelecek nesillere özgün halleriyle aktarılması kültürel sürekliliğın sağlanması açısından gerekliliktir. Her ne kadar bu yapıların özgün durumlarında yaşatılmasının en önemli adımını bakım yapmak oluştursa da çeşitli sebeplerle bu bakımın aksatıldığı yapılarda atmosferik etkiler veya insan sebepli bozulmalar, değişimler ve problemler meydana gelmektedir. Bu bozulmalar sonucunda çoğu zaman restorasyon uygulamaları yapılması kaçınılmazdır. Ancak geçmişteki yapılaş amacı – işlevi- günümüzde karşılık bulamayan tekke, zaviye, medrese, kervansaray, han, bedesten gibi yapılarda restorasyon yapılsa dahi, kullanılmamaktan meydana gelen problemler oluşmakta; yapı kısa sürede yeni bir köhneme sürecine girmektedir. Bu sebeple bu tür yapılarda yeniden işlev verilerek yapının çağdaş yaşama kazandırılması koruma başta olmak üzere süreklilik, işlevsellik ve ekonomik değer bakımından önemlidir. Günümüz konfor koşullarını sağlamayan, terk edilerek kullanılmayan ve özgün işlevini sürdürmeyecek yapılar için yeniden işlevlendirme önemli bir araçtır¹.

Yeniden işlevlendirme herhangi bir yapıyı veya binayı canlandırmak amacıyla farklı bir işlev verilerek kullanılması² veya tarihi yapıyı koruyan ve yeni bir kullanım ile ömrünü uzatan süreç olarak ifade edilmektedir^{3,4}. Yeniden kullanım olgusunda temel odaklanma noktası, yapının özelliklerinin korunması, kullanışlı bir işlev verilmesi ve çağdaş bir bina olarak yapıların yaşatılmasıdır⁵. Yeniden işlevlendirmenin Koruma ve gelecek nesillere aktarım yanı sıra yapı çevrede önemli sürdürülebilirlik etkisi yaratması^{6,7}, yıkıp yeniden yapmaktan daha ekonomik olması bu alandaki çalışmaların artmasına neden olmuştur^{8,9,10}.

Alanyazınında yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunun metot olarak mevcut yapıların değerlendirilmesi (case study) üzerine olduğu görülmektedir. Yeniden işlevlendirmeyi sürdürülebilirlik konusuyla birlikte ele alınan çalışmaların, genellikle büyük ölçekli veya anıtsal yapıların -Gazze Şeridi'ndeki El-Hader Kütüphanesi¹¹, endüstriyel miras olan Fábrica de Hielo¹², Tilimsan şehrindeki müzeye dönüştürülen yapılar¹³ yeniden kullanım olanaklarını değerlendirerek karşılaştırdığı görülmektedir. Yeniden işlevlendirilerek kullanılan yapıların tekil etkilerinin değerlendirildiğı çalışmalar^{14,15} yanı sıra konuyu kent ölçeğinde ele alarak durum değerlendirmesi yapan çalışmalar da mevcuttur^{16,17,18}. Konu; yeniden işlevlendirmeye yönelik çok kriterli karar analizleri^{19,20,21} ve döngüsel ekonomiye etkileri arasındaki bağlantının tespiti^{22,23,24,25,26} kapsamında da çalışılmıştır. Ancak her ne kadar çalışmalarda korumanın ana amaç olduğu belirtilse de direkt koruma eksenindeki çalışmaların azınlıkta olduğu görülmektedir. Öyle ki yapılan çalışmalar bir dizi konuyu ön planda tutarken koruma kriterlerine göre değerlendirmeler ya ana konu ile aynı ya da daha az derecede yapılmıştır. Korumanın ana amaç olduğu çalışmaların büyük oranda mevcut yapıların değerlendirilmesi noktasında ele alındığı söylenebilir.

Binaların yeni işlev verilerek kullanılmasında temel amaç yapıların mümkün olduğunca özgün değerlerini korumak ve en az müdahale ile kullanılabilmesini sağlamak olmalıdır. Bu çalışmada da amaçlanan, yeniden işlevlendirmenin uluslararası tüzükler bağlamında nasıl ele alındığını tespit etmek, farklı ülkelerin kanun, yönetmelik ve rehberlerini tahlil ederek ülkemiz mevzuatı bağlamında değerlendirmektir. Çalışma kapsamında uluslararası tüzük ve yönetmeliklerdeki yeniden işlevlendirme kriterleri irdelenmiş, elde edilebilen diğer ülkelerin yönetmelikleri ve rehberleri incelenerek yeniden işlevlendirme konusunda yayınladıkları kriter ve değerler karşılaştırılmıştır.

2. ULUSLARARASI TÜZÜKLER VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Uluslararası tüzük ve bildirgeler, mimarlık ve kültürel miras koruma alanında evrensel ilke ve standartları belirleyen temel belgelerdir. Her biri, koruma anlayışının gelişmesine ve uygulamaların profesyonelleşmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Bununla birlikte tekil yapıların ve çevresel bütünlüğün korunmasında, restorasyon yöntemlerinin ve etik ilkelerin belirlenmesinde tüm ülkelere rehberlik ederler. Yeniden işlevlendirme hakkında da tüzüklerde dikkat edilmesi gereken ve/veya yeniden işlevlendirmeye yaklaşımın nasıl olması gerektiğini belirten ifadeler yer almaktadır. Tüm bu belgelerdeki genel yaklaşım, yapıların özgünlüğünü, bütünlüğünü, biçimini, karakterini ve kültürel değerlerini koruyarak, yalnızca zorunlu olduğunda ve en az müdahale ilkesi çerçevesinde işlev değişikliğine gidilmesi gerektiğidir. Bu kapsamda, yeni eklerin eklenmesi ancak geri dönüştürülebilir, ayrılabilir, sınırlı ve dokuya uyumlu olduğu sürece kabul görecektir. İşlevlendirme ile yapıların taşıyıcı sistemi, özgün planı, malzemesi ve ölçeğine zarar verilmemesi gerektiği ifade edilmektedir. Ayrıca verilecek işlevlerin sosyal dokuya, tarihi çevreye ve yerin ruhuna saygı göstermesi gerektiği koşulları tüzüklerde ön planda tutulmaktadır. Bu durumda yeniden işlevlendirme temelde, koruma ilkeleri, kültürel anlam ve teknik gerekliliklere uymak zorundadır.

Tüzükler/bildiriler/ilkelere	Tarih	Madde Numarası	Madde İçeriği
Carta Del Restauero	1931	Madde-4	Yaşayan, yani ayakta duran anıtlara, yalnızca özgün işlevinden çok uzak olmayan ve binada gerekli uyarlamaların önemli hasara neden olmayacak şekilde yapılabileceği yeni kullanımların kabul edilebilir.
Venedik Tüzüğü	1964	Madde-5	Anıtların korunması, her zaman onları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanılmakla kolaylaştırılabilir. Bunun için bu tür bir kullanıma arzu edilir, fakat bu nedenle yapının planı, ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Ancak bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanabilir ve buna izin verilebilir.
Amsterdam Bildirgesi	1975	Sayfa-3	Yapılara, onların karakterine, saygı göstermeyi ihmal etmeden çağdaş yaşamın gereklerine uyan işlevler vermeli; böylece yaşatılmalarını garanti altına almalı.
Appleton Tüzüğü	1983	Madde-c	Yeni kullanımlar veya gereksinimleri karşılamak için yeni hacimler, malzemeler ve bitişler gerekebilir. Bunlar, çağdaş fikirleri yansıtmalı ancak özgün yapının ruhuna saygı göstermeli ve onu güçlendirmelidir.
Avrupa Mimari Mirasının Korunmasına İlişkin Sözleşme	1985	Madde-11	Her ülke, mirasın mimari ve tarihi karakterini dikkate alarak aşağıdakilerin teşvik edilmesini taahhüt eder: - Koruma altındaki mülklerin, çağdaş yaşamın ihtiyaçları doğrultusunda kullanılması; - Uygun olduğunda eski binaların yeni kullanımlara uyarlanması.
Washington Tüzüğü	1987	Madde-8	Yeni işlev ve etkinlikler tarihi kent veya kentsel alanın karakteriyle uyumlu olmalıdır. Bu alanların çağdaş yaşama uyarlanması için gerekli teknik servislerin getirilmesi veya iyileştirilmesi işlemleri özenle yapılmalıdır.
Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü	1999	Madde-5	Geleneksel yapıların yeni işlevlere uyarlanması ve yeniden kullanımında, yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltirken, bütünlüğü, karakteri ve biçimi saygı görmelidir. Eğer geleneksel mimari biçimler hala kullanılıyorsa, müdahaleler toplumun kabul edeceği bir etik kurallar çerçevesinde yapılabilir.
Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler	2003	Madde-1.3-1.4	Mimari mirasın değeri yalnız görünüşünde değildir; tüm bileşenleriyle döneminin yapı teknolojisinin ünik bir örneği olarak korunmuş olması önemlidir. Özellikle yapıların yalnız cephelerinin korunup, içerdeki taşıyıcı öğelerin kaldırılması koruma ölçütlerine aykırıdır. Bir kullanım veya işlev değişikliği önerildiğinde, bütün koruma kuralları ve güvenlik koşulları dikkate alınmalıdır.
Yeni Zelanda Tüzüğü	2010	Madde-21	Bir yerin uyumlu bir kullanımı için gerekli olduğu durumlarda değişiklik ve eklemeler kabul edilebilir. Yapılacak her değişiklik yalnızca gerekli olan en az müdahale düzeyinde olmalı, büyük ölçüde geri dönüştürülebilir nitelikte bulunmalı ve yerin kültürel miras değerine çok az ya da hiç olumsuz etki bulunmamalıdır. Her türlü değişiklik veya ekleme, yerin özgün biçimi ve dokusu ile uyumlu olmalı; biçim, ölçek, kütle, renk ve malzeme açısından uygunsuz ya da uyumsuz karşıtıklardan kaçınılmalıdır. Uyumlandırma özgün biçim ve dokunun önüne geçmemeli veya onları büyük ölçüde gizlememelidir; kültürel miras değeri taşıyan bir yerin çevresine olumsuz etki etmemelidir. Yeni çalışmalar, özgün biçim ve dokuyu tamamlayıcı nitelikte olmalıdır.
Paris Deklarasyonu	2011	Madde-2	Korumanın amaçlarından biri mevcut mirasa yeni kullanım ve işlevleri uyarlamak ve tarihi binaların kullanıcılarının modern yaşam standartlarına dair beklentilerini uyarlamalarına yardımcı olmaktır.
Valetta İlkeleri	2011	Madde-4b	Yeni işlevler tarihi kentin ünik ve yenilenemez bir ekosistem olduğu düşüncesine koşut olarak, sürdürülebilir gelişme ihtiyacını da karşılamalıdır.
Dublin İlkeleri	2011	Madde-10	Endüstri mirası alanları ve yapılarının sürdürülebilir biçimde korunması için en uygun yol özgün kullanımlarının sürdürülmesi veya uygun yeni kullanımlar bulunmasıdır. Yeni kullanımlar sitin ilginç özelliklerine, donanımına, ulaşım ve etkinlik dağılımı özelliklerine saygı göstermelidir. Fiziksel müdahaleler söz konusu olduğunda, imar yönetmelikleri, risk azaltma gerekleri, çevresel ve endüstriyel düzenlemeler ile diğer standartlar, endüstri yapısının kültürel miras boyutu dikkate alınarak, duruma göre uyarlanmalıdır.
Burra Tüzüğü	2013	Madde-21	Uyarılama, ancak uyarılamanın söz konusu yerin kültürel önemine en az etkiyi yapması durumunda kabul edilebilir. Uyarılama, önemli dokuya en az düzeyde değişiklik yapılmasını içermeli ve bu da ancak alternatifler değerlendirildikten sonra gerçekleştirilmelidir.
Yeni Delhi İlkeleri	2017	Madde-9	Eğer yapının özgünlüğüne zarar vermeyecek veya aşırı müdahale gerektirmeyecekse, yapının ilk işlevi sürdürülmeli veya restore edilmelidir.

Tablo 1. Uluslararası tüzükler/bildiriler/ilkelere ve yeniden işlevlendirme hakkında içerikleri

3. FARKLI ÜLKELERDE YASAL BELGELER VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Yeniden işlevlendirme konusu uluslararası tüzüklerin birçoğunda değerlendirilmiş ve önemli bulunmuştur. Buna ek olarak farklı ülkelerin kabul ettikleri ve doğrudan yeniden işlevlendirme konusunu ele aldığı özel yönetmelikleri de bulunabilmektedir. Bu kavram büyük oranda kapsamlı kanun veya yönetmeliklerin içerisinde ayrı bir madde olarak ele alınsa da tekil olarak yeniden işlevlendirmeye yönelik rehberler de mevcuttur. Bu rehberlerden bir tanesi ICCROM tarafından yayımlanmış Dünya kültürel miras alanları için yönetim kılavuzudur. Bu kılavuzda etkili korumadaki en iyi politikanın minimum müdahale olduğu, korumanın en iyi yolunun ise yapıları kullanımda tutularak gerçekleştirilebileceği ifade edilmektedir. Bu durumda binada daha az değişiklik gerektireceği için orijinal kullanım türünün en doğru yaklaşım olduğu ancak bunun mümkün olmadığı durumlarda yapının ve alanın tasarımı ile ilişkili değerlerle uygun kullanımlar önerilebileceği belirtilmiştir^{27,28,29}.

Amerika Birleşik Devletleri'nin Los Angeles eyaleti tarafından hazırlanan "yeniden işlevlendirme yönetmeliği" kapsamında, yeniden işlevlendirme ve ek yapı yapılarak kullanım için olması gereken arsa büyüklükleri, yapılabilecek uygulamalar, konumlandırma şartları gibi ayrıntılar yer almaktadır³⁰. Bazı rehberlerde ise hem tarihi değere sahip yapılar hem de yeni yapılar için uygulanabilecek kriterler ayrıntılı olarak yer almaktadır³¹. Boston eyaleti için hazırlanmış olan dayanıklı tarihi binalar tasarım rehberinde ise yeniden işlevlendirme için yerel yönetimin fizibilite raporu hazırlaması ve uygun görmesinin önemli olduğu vurgulanırken özellikle iklim değişikliği ve sel felaketi açısından önemi değerlendirilmiştir³².

Dünya Ekonomi Forumunda yeniden işlevlendirmenin tarihi yapılar için önemli olduğu, bu alanda ekonomik destek sağlanması gerektiği ve bunların hangi kurumlar tarafından desteklenebileceğini belirten model politikası belgesi de tüm etkenleri değerlendiren ve sunan bir örnek³³. Tarihi yapıların restore edilmesi ve yeniden inşasına yönelik Amerika Birleşik Devletleri tarafından hazırlanan "İçişleri Bakanı'nın Tarihi Binaların Korunması, Onarılması, Restore Edilmesi Ve Yeniden İnşa Edilmesine İlişkin Yönergelerle Birlikte Tarihi Binaların İşlenmesine İlişkin Standartlar" ise yeniden kullanımda vergi destekleri ile ilgili bilgiler içermesi sebebiyle önemlidir³⁴.

Doğrudan yeniden işlevlendirme ile ilgili rehberler içerdikleri ilkeler ile farklılaşsalar da özelinde hepsi korumaya yönelik kararlar almaktadır. Ancak bu rehberlerde çoğunlukla yapıların dış kısımlarının korunmasına daha çok verildiği ancak iç kısımlarında ki düzenlemelerin çok daha esnek olduğu anlaşılmaktadır^{35,36}. İlginç bir biçimde Singapurda yayınlanan koruma rehberi tekil ölçekte dükkânlar ve bungalovlar için yeniden işlevlendirmeye yönelik kararlar içermektedir³⁷. İngiltere'de aynı durum geleneksel çiftlik yapıları için ele alınmıştır³⁸. Galler'de ise yeni işlev projeleri için geliştirme başvurularını değerlendirmek amacıyla kılavuz hazırlanmış ve kurallar belirlenmiştir³⁹. Endüstriyel kültürel mirasın yeniden işlevlendirilmesine yönelik olarak hazırlanan rehberde ise fırsatlar ve zorluklar ortaya koyulmuş,

fonksiyon değişikliğinin endüstri mirasında çok önemli olduğu belirtilmiştir⁴⁰. Yeniden işlevlendirme iklim değişikliği ve enerji verimliliği açısından da Portekiz yönetmeliğinde yer almaktadır⁴¹. Kanada standartlarında ise yeniden işlevlendirme mevcutta tanımsız kalan alanlarda uygulanmalı radikal değişikliklerden kaçınılması istenmektedir⁴².

Tüm bu kanun ve yönetmelikler incelendiğinde en yoğun vurgunun tarihi yapıları korumak kapsamında yeniden işlevlendirme yapılarak modern kullanımlar için fonksiyonların değiştirilebileceği ancak bu yapılırken bilimsellikten ve korumadan uzaklaşmaması gerektiğidir^{43,44,45,46,47,48,49,50,51}. Norveç Kültür Mirası Ajansı'nın kentsel ve yerel kalkınmaya yönelik strateji planında ise yeniden işlevlendirmenin fonksiyonu değiştirip görünüş ve yapısında bozulmaya sebebiyet verilmemesi gerektiği ifade edilmektedir⁵². Avustralya Hükümeti yeniden işlevlendirmenin faydalarını ifade eden ve örnek projeler üzerinden bunu değerlendiren ayrı bir rehber de yayınlamıştır⁵³.

Ülkemizde ise kültür varlıklarının korunmasına yönelik kararlar 2863 sayılı Kültür ve Tabiat varlıklarının korunması kanunu ile düzenlenmiş olup; yeniden işlevlendirmeye yönelik bir tanım veya değerlendirme mevcut değildir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı "Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması Ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun" kapsamında ise isminde yaşatılarak kullanılması ibaresi geçmesine rağmen yeni bir işlev verilmesine dair bir madde bulunmamaktadır. Aynı kanunun "Yıpranan Tarihi Ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği"nde 4. Madde M bendinde Restorasyon projesi tanımında "Tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların onarımı, özgün işlevi ve yeni kullanımı için getirilen müdahale biçimlerinin rapor ve projesini," ifadesi bulunmakta ve "yeni kullanımı" ifadesi ile yeniden işlevlendirmeye yönelik tekil bir değinmeye rastlanmaktadır.

Ülkemiz mevzuatında kültür varlıklarına yeni işlev verilmesi kapsamında tek kriter ve ilke, Kültür ve Tabiat varlıklarını koruma yüksek kurulunun 660 sayılı ilke kararının II. ESASLI ONARIM İLKELERİ başlığının 'Ç' bendinde bulunmaktadır. Bu maddede "Yeni işlev verilecek yapılarda yapılacak eklerin, niteliği ve korunması gerekli kültür varlığıyla bütünleşmesi, tasarımı yapan mimar tarafından gerektiğinde avan proje niteliğinde hazırlanarak, koruma kurulunun görüşüne sunulacağına," şeklinde bir karar bulunmakta; Bu kapsamda "Restorasyon ve Yeni Kullanım Projesi" başlığı altında projenin içermesi gereken hususlar açıklanmaktadır. Bu hususlar "Yapının özgün şema, eleman, strüktür ve malzemesine ilişkin müdahaleler, Yeni kullanımın gerektirdiği mekânsal ve eleman ölçeğindeki müdahaleler, Uygulamaya yönelik öneriler ve Yapının yeni kullanımı için gerekli ısıtma, aydınlatma, temiz ve pis su sistemlerine ilişkin ana ilkeler." Olarak maddeler halinde verilmiş; ayrıca gerektiği kadar detay ve açıklama raporu eklenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Kanun ve yönetmelikler dışında yeniden işlevlendirmeye dair ICOMOS Türkiye mimari mirasının korunması bildirgesinde "Mimari Mirasın Korunması: Müdahale Ölçeği, Müdahale Yaklaşımları Ve Müdahale Biçimleri" başlığının "3.2. Müda-

hale yaklaşımları” bendinde Yeniden kullanım – Yeni işleve uyarlama tanımı yapılmıştır: “Kültür varlığının özgün işlevi dışında başka bir işlev için kullanılması yönünde alınan kararın gerektirdiği müdahalelerin, restorasyon/koruma projesi kapsamında uygulanmasıdır. Bu yeniden kullanım sürecinde yapılar kabul edilebilir bir yaşam standardına yükseltirken, özgünlüğü, bütünlüğü ve anlamı saygı görmelidir”.

Ülkemizdeki kanun ve bildireler kapsamında bu konuda kriter ve ilke sunan, alternatif yöntemlere yönelik karar verme sürecini tanımlayan veya verilebilecek işlevler bağlamında yönlendirmeler içeren bir belge mevcut değildir.

Belgeler/Rehberler	Tarih	Ülke	Yeniden işlevlendirme konusunun bulunduğu yer	
			Yönetmelik/Rehberde madde	Ayrı Yönetmelik/Rehber
İçişleri Bakan'ının Tarihi Binaların Korunması, Onarılması, Restore Edilmesi ve Yeniden İnşa Edilmesine İlişkin Yönergelerle Birlikte Tarihi Binaların İşlenmesine İlişkin Standartlar	1995	ABD	✓	
Özbekistan Cumhuriyeti Kültürel Mirasın Korunması Yönetmeliği	2001	Özbekistan	✓	
Boston Dayanıklı Tarihi Bina Tasarım Rehberi	2018	ABD-Boston	✓	
Norveç Kültür Mirası Ajansı'nın Kentsel ve Bölgesel Kalkınmaya Yönelik Stratejisi ve Profesyonel Önerileri	2021	Norveç	✓	
Tarihi Yapılara Müdahale Yönetmeliği	2025	Peru	✓	
Ulusal Kültürel Mirasın Korunmasını ve Muhafaza Edilmesini, Ulusal Kültür ve Sanat Komisyonu'nun ve Bağlı Kültürel Ajanslarının Güçlendirilmesini ve Diğer Amaçları Hükümlendiren Bir Yasa	2009	Filipinler	✓	
Varlıkların Uyarlanabilir Yeniden Kullanımı Modeli	2024	İsviçre		✓
Ulusal Miras Kanunu	2006	Malezya	✓	
Miras Alanları İçin Yeni Kullanımlar	2008	Galler		✓
Kültürel Miras Alanlarının Hükümet Tarafından Yönetimine İlişkin Politika	2022-2023	Yeni Zelanda	✓	
Endüstriyel Mirasın Uyarlanabilir Yeniden Kullanımı: Fırsatlar ve Zorluklar	2013	Avustralya		✓
Kültürel Koruma Hakkında Kanun	2010	Endonezya	✓	
Miras Yapılarının Korunması	2012	İspanya	✓	
Kültür Varlıklarını Koruma Kanunu	2004	Makedonya	✓	
Teknik Kılavuz	2025	Portekiz	✓	
Kültürel Miras Kanunu	2007	Gürcistan	✓	
Geleneksel Çiftlik Binalarının Yeniden İşlevlendirilmesi	2017	İngiltere		✓
Şehir Merkezi Yeniden İşlevlendirme Programı	2023	ABD-San Francisco		✓
Yeniden İşlevlendirme	2004	Avustralya		✓
Yeniden İşlevlendirme Rehberi	2022	Güney Avustralya		✓
Şehi Tarihi Merkezi Yönetim Planı 2020-2025	2020	Azerbaycan	✓	
Koruma Rehberi	2017	Singapur		✓
Yeniden İşlevlendirme Yönetmeliği	2024	ABD-Los Angeles		✓
Miras Binaların Uyarlamalı Yeniden Kullanımı ve Değişiklik ve Ekleme Çalışmaları İçin Bina Yönetmeliği Kapsamındaki Bina Güvenliği ve Sağlığı Gereksinimlerine Uygunluk Uygulama Rehberi	2019	Hong Kong		✓
Tarihi Yerlerin Korunmasına İlişkin Standart ve Rehber	2010	Kanada	✓	
Tarihi Binalarda Yapılacak Değişiklikler ve Yeni İnşaatlar İçin Rehber	1992	ABD-Chicago	✓	

Tablo 2. Farklı ülkelerdeki belgeler/rehberler ve yeniden işlevlendirme hakkında içerikleri

4. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Anadolu'nun tarihin başlangıcından itibaren yerleşmeye konu olmuş bir coğrafi bölge olması, günümüze pek çok medeniyetin izinin kısmi de olsa ulaşmasını sağlamıştır. Bu eserlerin korunması ve gelecek nesillere taşınmasının sağlanması öncelikli görev ve hedefimiz olmalıdır. Bununla birlikte tarihi yapıların kullanım dışı kalmaları hem köhneme sürecini hızlandıran bir etmen, hem de kullanılmayan yapı stoku anlamına gelmektedir. Özellikle yakın geçmişten günümüze ulaşan eserler, halen daha ekonomik ömrünü doldürmemiş, çağdaş yaşama katılabilir düzeyde oldukları için özgün özellikleri korunarak oldukça hızlı bir şekilde restore edilebilmekte; eğer işlevini sürdürüyorlarsa uygun işlevle çağdaş yaşama içinde kendilerine yer bulmakta ve sürekli bakım ile sürdürülebilir koruma süreci sağlanabilmektedir. Yurtdışında oldukça fazla örneği görülebilen yeni işlevle restorasyon uygulamalarına son yıllarda ülkemizde de rağbet olmuş, tarihi yapıların kullanımına yönelik bilinç ve istek artmıştır. Bu sürecin en büyük sağlayıcısı son yıllarda sürekli bir çalışma ile büyük oranda gerçekleşen tespit ve tescil işlemleri olup, nitelikli yapıların koruma altına alınma süreci hızlandırılmıştır. Ancak özellikle yerleşim alanlarından uzakta kalan veya işlevinin devamı sağlanamayan yapılarda farklı bir işlev ile çağdaş yaşama kazandırma süreci bir seçim değil gereksinim haline gelmiştir.

Yurtdışında oldukça kapsamlı olarak süreç tanımlaması yapılan, yönetmelik ve yol gösterici rehberler eşliğinde hazırlık süreçleri tamamlanan yeniden işlevlendirme projeleri ile oldukça nitelikli ve özgün örnekler koruma literatürüne kazandırılmaktadır. Ülkemizde ise her ne kadar uluslararası tüzükler yürürlükte olsa da sürece yönelik alternatif ve kısıtlamaları içeren; sürecin projelendirme, uygulama ve finansmanına yönelik modelleri kapsayan bir kanun, yönetmelik veya bağlayıcı/yönlendirici rehber bulunmamaktadır. Ülkemizde kültür varlıklarının korunması ve restorasyonuna yönelik projelerin onaylanması sorumluluğu Kültür varlıklarını Koruma Bölge kurullarındadır. Ancak Yeniden işlevlendirmeyi de kapsayan restorasyon süreci uzman görüş ve sorumluluğunda gerçekleşmesi gereken kapsamlı bir süreç olup; kurullara gelen projelerin bir kısmı bu gereklilikleri bile sağlayamayacak düzeyde bulunmaktadır. Bu sebeple ülkemiz taşınmaz kültür varlıklarının alternatif kullanım olanaklarını da içerecek şekilde süreç tanımlayacak; projelendirme ve uygulamada gereken uzmanlıkları belirleyerek gereksinimleri kesinleştirecek, teknik gereklilikler ile malzeme ve öneri kullanım olanaklarını içerecek bir rehberin hazırlanması önemli ve gereklidir. Hazırlanacak bu rehber, hem Koruma kurullarının iş yükünü azaltarak dosya bazında daha detaylı incelemelerde bulunulmasını, hem de alternatif öneriler üzerinden koruma sürecinin şekillenmesini sağlayacak; pek çok yapıya çağdaş yaşama uygun işlevler verilerek sürdürülebilir korunmanın hızlanmasında etki sahibi olacaktır.

DİPNOT

- ¹ Zeynep Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon* (YEM Yayını, 2009).
- ² ODASA, *Adaptive Reuse: Design Guidance Note* (ODASA, 2014).
- ³ Sara Conejos, Craig Langston, Edwin H. W. Chan, and Maria Y. L. L. Chew, "Governance of Heritage Buildings: Australian Regulatory Barriers to Adaptive Reuse," *Building Research & Information* 3218, no. 5–6 (2016): 507–519, <https://doi.org/10.1080/09613218.2016.1156951>.
- ⁴ James Douglas, *Building Adaptation* (Routledge, 2006).
- ⁵ Wala T. A. Shehata, Yehia Moustafa, Laila Sherif, and Aymann Botros, "Towards the Comprehensive and Systematic Assessment of the Adaptive Reuse of Islamic Architectural Heritage in Cairo: A Conceptual Framework," *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 5, no. 1 (2015): 14–29.
- ⁶ Bie Plevoets and Koenraad Van Cleempoel, *Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline* (Routledge, 2019).
- ⁷ Harald Rohrer, "Managing the Technological Transition to Sustainable Construction of Buildings: A Socio-Technical Perspective," *Technology Analysis & Strategic Management* 13, no. 1 (2001): 137–150.
- ⁸ I. E. Aigwi, T. Egbelakin, and J. Ingham, "Efficacy of Adaptive Reuse for the Redevelopment of Underutilised Historical Buildings: Towards the Regeneration of New Zealand's Provincial Town Centres," *International Journal of Building Pathology and Adaptation* 36, no. 4 (2018): 385–407.
- ⁹ Peter A. Bullen and Peter E. Love, "Adaptive Reuse of Heritage Buildings," *Structural Survey* 29, no. 5 (2011): 411–421.
- ¹⁰ A. R. Pearce, J. R. DuBose, and J. A. Vanegas, "Rehabilitation as a Strategy to Increase the Sustainability of the Built Environment (Atlanta: Georgia Institute of Technology, School of Civil and Environmental Engineering, 2004).
- ¹¹ D. K. Amro and S. Ammar, "Rehabilitation of Heritage Buildings in Conflict Zones: A Case Study of Al-Khader Library in Gaza Strip and Its Impact on Sustainable Development," *Buildings* 14 (2024): 2759.
- ¹² S. De Gregorio, M. De Vita, P. De Berardinis, L. Palmero, and A. Risdonne, "Designing the Sustainable Adaptive Reuse of Industrial Heritage to Enhance the Local Context," *Sustainability* 12 (2020): 9059.
- ¹³ I. Djebbour and R. W. Biara, "Sustainability Comparative of Adaptive Reuse of Heritage Buildings as Museums: A Case of Tlemcen," *Environmental Research, Engineering and Management* 75 (2019): 7–20.
- ¹⁴ S. De Medici, P. De Toro, and F. Nocca, "Cultural Heritage and Sustainable Development: Impact Assessment of Two Adaptive Reuse Projects in Siracusa, Sicily," *Sustainability* 12 (2019): 311.
- ¹⁵ M. B. Münster, "Adaptive Reuse: Atmospherics in Buildings Repurposed as Coffee Shops," *Sustainability* 16 (2024): 1585.
- ¹⁶ Fan Meng, Yan Zhi, and Yu Pang, "Assessment of the Adaptive Reuse Potentiality of Industrial Heritage Based on Improved Entropy TOPSIS Method From the Perspective of Urban Regeneration," *Sustainability* 15 (2023): 7735.
- ¹⁷ M. S. Mohd Abdullah, A. Suratkon, and S. B. H. Syed Mohamad, "Criteria for Adaptive Reuse of Heritage Shop Houses Towards Sustainable Urban Development," *International Journal of Sustainable Construction Engineering and Technology* 11 (2020): 42–52.
- ¹⁸ Ioannis Vardopoulos, "Industrial Building Adaptive Reuse for Museum: Factors Affecting Visitors' Perceptions of the Sustainable Urban Development Potential," *Building and Environment* 222 (2022): 109391.
- ¹⁹ Marta Dell'Ovo, Francesca Dell'Anna, Roberto Simonelli, and Lucia Sdino, "Enhancing the Cultural Heritage Through Adaptive Reuse: A Multicriteria Approach to Evaluate the Castello Visconteo in Cusago (Italy)," *Sustainability* 13 (2021): 4440, <https://doi.org/10.3390/su13084440>.
- ²⁰ D. Parpas and A. Savvides, "Sustainable-Driven Adaptive Reuse: Evaluation of Criteria in a Multi-Attribute Framework," in *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, vol. 217 (Ashurst Lodge, UK: WIT Press, 2018), 29–37, <https://doi.org/10.1007/978-3-031-05210-1>.
- ²¹ F. Torrieri, M. Fumo, M. Sarnataro, and G. Ausiello, "An Integrated Decision Support System for the Sustainable Reuse of the Former Monastery of 'Ritiro Del Carmine' in Campania Region," *Sustainability* 11 (2019): 5244, <https://doi.org/10.3390/su11195244>.

²² Francesca Nocca, Pietro De Toro, and Valeriia Voysekhovska, "Circular Economy and Cultural Heritage Conservation: A Proposal for Integrating Level(s) Evaluation Tool," *Aestimum* 78 (2021): 105–143.

²³ Gaye Dişli and Büşra Ankaraligil, "Circular Economy in the Heritage Conservation Sector: An Analysis of Circularity Degree in Existing Buildings," *Sustainable Energy Technologies and Assessments* 56 (2023): 103126.

²⁴ Satu Huuhka and Ida Vestergaard, "Building Conservation and the Circular Economy: A Theoretical Consideration," *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 10, no. 1 (2020): 29–40.

²⁵ Giulia Marika, Marta Beatrice, and Andrea Francesca, "Adaptive Reuse and Sustainability Protocols in Italy: Relationship with Circular Economy," *Sustainability* 13 (2021): 8077, <https://doi.org/10.3390/su13148077>.

²⁶ Gill Foster, "Circular Economy Strategies for Adaptive Reuse of Cultural Heritage Buildings to Reduce Environmental Impacts," *Resources, Conservation and Recycling* 152 (2020): 104507.

²⁷ Bernard M. Feilden and Jukka Jokilehto, *Management Guidelines For World Cultural Heritage Sites* (ICCROM, 1998).

²⁸ New Zealand Government, *Policy for Government Management of Cultural Heritage Places* (Wellington, 2023).

²⁹ Commission on Chicago Landmarks, *Guidelines for Alterations to Historic Buildings and New Construction* (Chicago, 1992).

³⁰ Department of City Planning, *Citywide Adaptive Reuse Ordinance (Chapter 1)* (2024).

³¹ San Francisco Planning Department, *Downtown Adaptive Reuse Program* (San Francisco, 2023).

³² Boston Environment Department, *Boston Resilient Historic Buildings Design Guide* (Boston, 2018).

³³ World Economic Forum, *Model Policy: Adaptive Reuse Assets* (Geneva: WEF, 2024).

³⁴ U.S. Department of the Interior, National Park Service, *The Secretary of the Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties* (Washington, DC: NPS, 1995).

³⁵ Buildings Department Hong Kong, *Practice Guidebook on Compliance With Building Safety and Health Requirements Under the Buildings Ordinance for Adaptive Re-Use of Heritage Buildings* (Hong Kong: Buildings Department, 2019).

³⁶ Government of South Australia, Department for Environment and Water, *Adaptive Reuse Guidelines for State Heritage Places* (Adelaide, 2022).

³⁷ Urban Redevelopment Authority, *Conservation Guidelines* (Singapore: URA, 2017).

³⁸ Historic England, *The Adaptive Reuse of Traditional Farm Buildings: Advice Note 9* (London: Historic England, 2017).

³⁹ Heritage Council of New South Wales, *New Uses for Heritage Places: Guidelines for the Adaptation of Historic Buildings and Sites* (Sydney: NSW Heritage Office, 2008).

⁴⁰ Heritage Council Victoria, *Adaptive Reuse of Industrial Heritage: Opportunities & Challenges* (Victoria, 2013).

⁴¹ Republica Portuguesa, *Orientação Técnica* (Lisbon, 2025).

⁴² Canada's Historic Places, *Standards and Guidelines for the Conservation of Historic Places in Canada* (Ottawa, 2010).

⁴³ Republic of Uzbekistan, *On Preservation and Utilization of Object of Cultural Heritage* (Tashkent, 2017).

⁴⁴ Peru Ministerio de Cultura, *Reglamento de Intervenciones en Patrimonio Histórico Inmueble* (Lima, 2025).

⁴⁵ Republic of the Philippines, *National Cultural Heritage Act* (Manila, 2009).

⁴⁶ Laws of Malaysia, *National Heritage Act 2005* (Kuala Lumpur, 2006).

⁴⁷ Republic of Indonesia, *Cultural Conservation Act* (Jakarta, 2010).

⁴⁸ Instituto Nacional de Patrimonio Cultural, *Conservación de Inmuebles Patrimoniales* (Ecuador, 2012).

⁴⁹ Republic of Macedonia, *Law on Protection of Cultural Heritage* (Skopje, 2004).

⁵⁰ Law of Georgia, *On Cultural Heritage* (Tbilisi, 2007).

⁵¹ Reserves Management Center, *The Historic Centre of Sheki With Khan's Palace: Management Plan 2020–2025* (Azerbaijan, 2020).

⁵² Riksantikvaren, *Riksantikvarens Strategi Og Faglige Anbefalinger For By- Og Stedsutvikling* (Oslo, 2021).

⁵³ Australian Government, *Adaptive Reuse* (Canberra: AGPS, 2004).

KAYNAKÇA

KİTAPLAR VE RAPORLAR

Ahunbay, Zeynep. *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: YEM Yayınları, 2009.

Douglas, J. *Building Adaptation*. London: Routledge, 2006.

Feilden, B., and Jukka Jokilehto, *Management Guidelines For World Cultural Heritage Sites* ICCROM, 1998.

Pearce, A. R., J. R. DuBose, and J. A. Vanegas. *Rehabilitation as a Strategy to Increase the Sustainability of the Built Environment*. Atlanta: Georgia Institute of Technology, 2004.

Plevoets, B., and K. Van Cleempoel. *Adaptive Reuse of the Built Heritage: Concepts and Cases of an Emerging Discipline*. London: Routledge, 2019.

Rohracher, H. *Managing the Technological Transition to Sustainable Construction of Buildings: A Socio-Technical Perspective*. *Technology Analysis & Strategic Management* 13, no. 1 (2001): 137–150.

U.S. Department of the Interior National Park Service. *The Secretary of the Interior's Standards for the Treatment of Historic Properties*. Washington, DC: DOI, 1995.

Buildings Department Hong Kong. *Practice Guidebook on Compliance With Building Safety and Health Requirements Under the Buildings Ordinance for Adaptive Re-Use of Heritage Buildings*. Hong Kong: BDH, 2019.

Urban Redevelopment Authority. *Conservation*

Guidelines. Singapore: URA, 2017.

Historic England. *The Adaptive Reuse of Traditional Farm Buildings: Advice Note 9*. London: Historic England, 2017.

Government of South Australia. *Adaptive Reuse Guidelines for State Heritage Places*. Adelaide: DEW, 2022.

Australian Government. *Adaptive Reuse*. Canberra: AGPS, 2004.

Canada's Historic Places. *Standards and Guidelines for the Conservation of Historic Places in Canada*. 2010.

Commission on Chicago Landmarks. *Guidelines for Alterations to Historic Buildings and New Construction*. Chicago, 1992.

Heritage Council of New South Wales. *New Uses for Heritage Places: Guidelines for the Adaptation of Historic Buildings and Sites*. Sydney: NSW Heritage Office, 2008.

Heritage Council Victoria. *Adaptive Reuse of Industrial Heritage: Opportunities & Challenges*. Victoria, 2013.

MAKALE VE AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Aigwi, I. E., T. Egbelakin, and J. Ingham. "Efficacy of Adaptive Reuse for the Redevelopment of Underutilised Historical Buildings: Towards the Regeneration of New Zealand's Provincial Town Centres." *International Journal of Building Pathology and Adaptation* 36, no. 4 (2018): 385–407.

Amro, D. K., and S. Ammar. "Rehabilitation of Heritage Buildings in Conflict Zones: A Case Study of Al-Khader Library in Gaza Strip and Its Impact on Sustainable Development." *Buildings* 14 (2024): 2759. <https://doi.org/10.3390/buildings14092759>

Bullen, P. A., and P. E. Love. "Adaptive Reuse of Heritage Buildings." *Structural Survey* 29, no. 5 (2011): 411–421.

Conejos, S., C. Langston, E. H. W. Chan, and M. Y. L. L. Chew. "Governance of Heritage Buildings: Australian Regulatory Barriers to Adaptive Reuse." *Building Research & Information* 3218, no. 5–6 (2016): 507–519. <https://doi.org/10.1080/09613218.2016.1156951>

De Gregorio, S., M. De Vita, P. De Berardinis, L. Palmero, and A. Risdonne. "Designing the Sustainable Adaptive Reuse of Industrial Heritage to Enhance the Local Context." *Sustainability* 12 (2020): 9059. <https://doi.org/10.3390/su12219059>

De Medici, S., P. De Toro, and F. Nocca. "Cultural Heritage and Sustainable Development: Impact Assessment of Two Adaptive Reuse Projects in Siracusa, Sicily." *Sustainability* 12 (2019): 311. <https://doi.org/10.3390/su12010311>

Dell'Ovo, M., F. Dell'Anna, R. Simonelli, and L. Sdino. "Enhancing the Cultural Heritage Through Adaptive Reuse: A Multicriteria Approach to Evaluate the Castello Visconteo in Cusago (Italy)." *Sustainability* 13 (2021): 4440. <https://doi.org/10.3390/su13084440>

Dişli, G., and B. Ankaraligil. "Circular Economy in the Heritage Conservation Sector: An Analysis of Circularity Degree in Existing Buildings." *Sustainable Energy Technologies and Assessments* 56 (2023): 103126.

Djebbour, I., and R. W. Biara. "Sustainability Comparative of Adaptive Reuse of Heritage Buildings as Museums: A Case of Tlemcen." *Environmental Research, Engineering and Management* 75 (2019): 7–20. <https://doi.org/10.5755/j01.ere.75.3.22133>

Foster, G. "Circular Economy Strategies for Adaptive Reuse of Cultural Heritage Buildings to Reduce Environmental Impacts." *Resources, Conservation and Recycling* 152 (2020): 104507.

Huuhka, S., and I. Vestergaard. "Building Conservation and the Circular Economy: A Theoretical Consideration." *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 10, no. 1 (2020): 29–40.

Marika, G., M. Beatrice, and A. Francesca. "Adaptive Reuse and Sustainability Protocols in Italy: Relationship With Circular Economy." *Sustainability* 13 (2021): 8077. <https://doi.org/10.3390/su13148077>

Meng, F., Y. Zhi, and Y. Pang. "Assessment of the Adaptive Reuse Potentiality of Industrial Heritage Based on Improved Entropy TOPSIS Method." *Sustainability* 15 (2023): 7735. <https://doi.org/10.3390/su15097735>

Münster, M. B. "Adaptive Reuse: Atmospherics in Buildings Repurposed as Coffee Shops." *Sustainability* 16 (2024): 1585. <https://doi.org/10.3390/su16041585>

Nocca, F., P. De Toro, and V. Voysekhovska. "Circular Economy and Cultural Heritage Conservation: A Proposal for Integrating Level(s) Evaluation Tool." *Aestimum* 78 (2021): 105–143.

Parpas, D., and A. Savvides. "Sustainable-Driven Adaptive Reuse: Evaluation of Criteria in a Multi-Attribute Framework." *WIT Transactions on Ecology and the Environment* 217 (2018): 29–37. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-05210-1>

Shehata, W. T. A., Y. Moustafa, L. Sherif, and A. Botros. "Towards the Comprehensive and Systematic Assessment of the Adaptive Reuse of Islamic Architectural Heritage in Cairo." *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development* 5, no. 1 (2015): 14–29.

Torrieri, F., M. Fumo, M. Sarnataro, and G. Ausiello. "An Integrated Decision Support System for the Sustainable Reuse of the Former Monastery of 'Ritiro Del Carmine' in Campania Region." *Sustainability* 11 (2019): 5244. <https://doi.org/10.3390/su11195244>

Vardopoulos, I. "Industrial Building Adaptive Reuse for Museum: Factors Affecting Visitors' Perceptions of Sustainable Urban Development Potential." *Building and Environment* 222 (2022): 109391.

ULUSAL / ULUSLARARASI MEVZUAT VE KILAVUZLARI

Boston Environment Department. *Boston Resilient, Historic Buildings Design Guide*. Boston, 2018.

Law of the Republic of Uzbekistan. *On Preservation and Utilization of Object of Cultural Heritage*. Tashkent, 2017.

Republic of the Philippines. *National Cultural Heritage Act*. Manila, 2009.

Laws of Malaysia. *National Heritage Act 2005*. Kuala Lumpur, 2006.

Instituto Nacional de Patrimonio Cultural. *Conservación de Inmuebles Patrimoniales*. Ecuador, 2012.

Law of Georgia. *On Cultural Heritage*. Tbilisi, 2007.

Republic of Macedonia. *Law on Protection of Cultural Heritage*. Skopje, 2004.

Republica Portuguesa. *Orientação Técnica*. Lisbon, 2025.

San Francisco Planning Department. *Downtown Adaptive Reuse Program*. San Francisco, 2023.

Reserves Management Center. *The Historic Centre of Sheki... Management Plan 2020–2025*. Azerbaijan, 2020.

New Zealand Government. *Policy for Government Management of Cultural Heritage Places*. Wellington, 2023.

Peru Ministerio de Cultura. *Reglamento de Intervenciones en Patrimonio Histórico Inmueble*. Lima, 2025.

Riksantikvaren. *Strategi Og Faglige Anbefalinger for By- Og Stedsutvikling*. Norway, 2021.

World Economic Forum. *Model Policy: Adaptive Reuse Assets*. Geneva, 2024.

ODASA. *Adaptive Reuse: Design Guidance Note*. Australia, 2014.

Ercan Aksoy

Lisans ve yüksek lisans derecelerini Selçuk Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden, doktora derecesini ise Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden almıştır. Hâlen Ankara'da Eha Yapı & Mimarlık şirketinde Genel Müdür olarak çalışmaktadır. Araştırmaları, yapılı mirasın korunması, kırsal mimari, restorasyon ve konservasyon konularına odaklanmaktadır.

Özlem Sağıroğlu Demirci

Lisans eğitimini Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde, Lisansüstü eğitimini ise Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünde 2011 yılında tamamladı. 2004 yılında araştırma görevlisi olarak Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık bölümünde başladığı akademik kariyerine, 2017 yılında doçent, 2022 yılında ise profesör ünvanını alarak halen devam etmektedir. Kırsal mimari miras, Koruma yenileme ve Restorasyon, Geleneksel Yapım Teknikleri konularında ağırlıklı olarak çalışmalarını sürdüren yazarın yurt içi ve yurtdışında çeşitli proje ve uygulamaları da bulunmaktadır.

Ayşegül Sondaş

Eskişehir Anadolu Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi'nden 2012 yılında mezun olmuştur. Yüksek Lisans eğitimini 2019 yılında Gazi Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Halen Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü doktora programına devam etmekte ve Mimarlık bölümünde Araştırma Görevlisi olarak çalışmaktadır. Başlıca araştırma alanları kırsal mimari miras, koruma ve restorasyon, koruma ve restorasyon eğitimidir.

Kanun Tüzük Ve Yönetmeliklerde Yeniden İşlevlendirme

Bu çalışmanın amacı, tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesine ilişkin uluslararası belgeler ile farklı ülkelerdeki kanun, yönetmelik ve rehberlerini karşılaştırmalı olarak incelemektir. Uluslararası tüzüklerdeki ortak yaklaşımın, kültürel mirasın özgünlük, bütünlük ve anlamının korunması olduğu anlaşılmaktadır. İşlev değişikliğinin ise ancak zorunlu durumlarda ve en az müdahale ilkesi çerçevesinde kabul edilebilir olduğu görülmektedir. Çeşitli ülkelerden elde edilen mevzuat ve rehberlerin büyük çoğunluğu, yeni işlevlerin yapının özgün değerleriyle uyumlu olması, eklerin geri dönüşümlü ve ayrılabilir nitelikte tasarlanması, müdahalelerin sosyal ve çevresel bağlarla ilişkilendirilmesi gibi kriterler içermektedir. Bununla birlikte yeniden işlevlendirme olgusunun büyük oranda ülkeler genelinde doğrudan değil dolaylı değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Türkiye’de ise yeniden işlevlendirmeye yönelik düzenlemeler sınırlı olup, temel yönlendirmeler 2863 sayılı Kanun, ilgili yönetmelikler ve ilke kararlarıyla tanımlanmaktadır. Çalışma, ülkemizde yeniden işlevlendirme sürecini bütüncül biçimde yönlendirecek, koruma-kullanma dengesini güçlendirecek kapsamlı bir rehber hazırlanmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Yeniden işlevlendirme, Uluslararası tüzükler, Koruma politikaları, Tarihi yapılar, Kültürel miras

Adaptive Reuse In Laws, Charters, And Regulations

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of international documents and the laws, regulations, and guidelines of various countries concerning the adaptive reuse of historic buildings. International charters demonstrate a common approach prioritizing the preservation of the authenticity, integrity, and significance of cultural heritage. Functional changes are considered acceptable only when necessary and within the framework of the principle of minimal intervention. Most legislation and guidelines collected from different countries emphasize criteria such as the compatibility of new functions with the original values of the building, the design of additions to be reversible and detachable, and the alignment of interventions with social and environmental contexts. However, it is observed that the concept of adaptive reuse is largely addressed indirectly rather than explicitly across countries. In Türkiye, regulations specific to adaptive reuse remain limited, with primary guidance provided by Law No. 2863, related regulations, and conservation council decisions. The study highlights the need for a comprehensive guideline in Türkiye to holistically direct adaptive reuse processes and strengthen the balance between conservation and utilization.

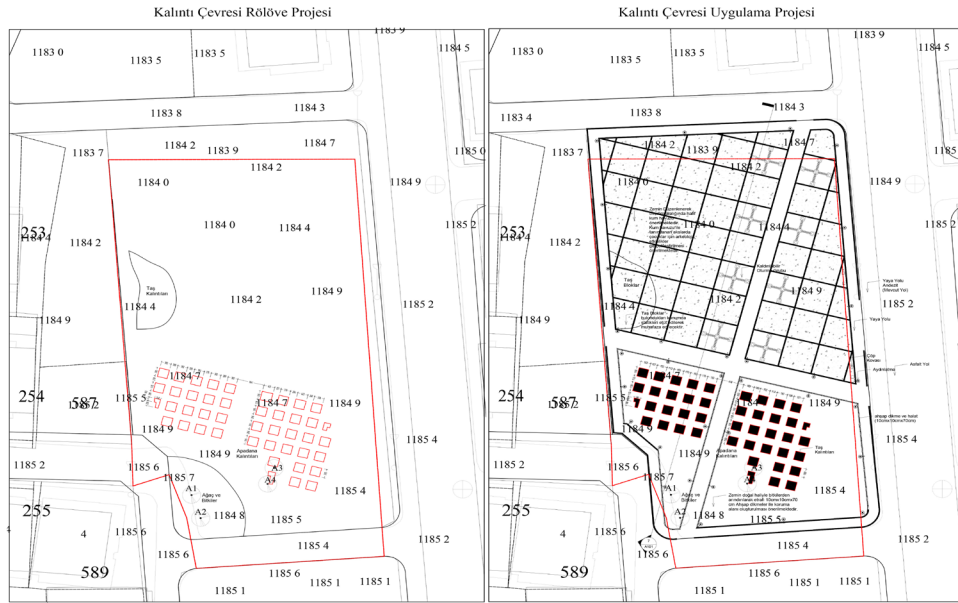
Keywords: Adaptive reuse, International charters, Conservation policies, Historic buildings, Cultural heritage

NEVŞEHİR APADANA ARKEOLOJİ PARKI ; “KEŞFET, BUL, ÖĞREN”

Y.Mimar, Emre Becerir

1.GİRİŞ

Apadana, Perslerin bugünkü İran merkezli kurulmuş ve batıda Anadolu üzerinden Batı Trakya kıyıları ile Balkanların bir kısmına, kuzeyde Kafkasların içlerine, doğuda Hindistan sınırlarına ve güneyde Mısır topraklarını kapsayacak kadar çok geniş bir hâkimiyet alanına sahip imparatorluk kurmuşlardır. İmparatorluk, Antik Çağ'ın diğer uygarlıkları gibi hâkim oldukları topraklarda yaşayan kültürleri mimari, sanat, sosyal-kültürel ve siyasi gibi alanlarda etkilemişlerdir. Bu bakımdan Anadolu'da yaklaşık 200 yıl hâkimiyet sağlamış Perslerin mimari sanatı başta olmak üzere bölge coğrafyasını mimari-sanat, seramik, sosyo-kültürel ve siyasi açıdan etkilediği yapılan bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur. Mimari açıdan baktığımızda Anadolu'da çatısı sütunlar tarafından taşınan ve kabul eylemine yönelik özelliği olan apadanaların varlığı dikkat çekmektedir. Apadana; işlevi açısından literatürde kabul salonu, kamu binası, tören salonu, sütunlu salon, taht salonu, hypostyle salon (Hypostylos veya hypostyloi) gibi çeşitli adlarla anılmaktadır (Yığıtpaşa, D. ve Öztürk, O.). Yakın çevresindeki Nevşehir kale etrafının yaşam alanına davetkar giriş kapısı olduğu düşünülen Apadana kalıntısıdır. Kale etrafında yitirilen tarihi dokunun (Becerir E., 2020) Nevşehir genelinde farkındalığının olmaması üzerine, Apadana alanında farkındalığını artırmak amacıyla pedagojik etki üzerine çocuklar özelinde farkındalık artırılarak gelecek nesillere tarihi bilinç ve duyarlılık kazandırılması düşünülmüştür.

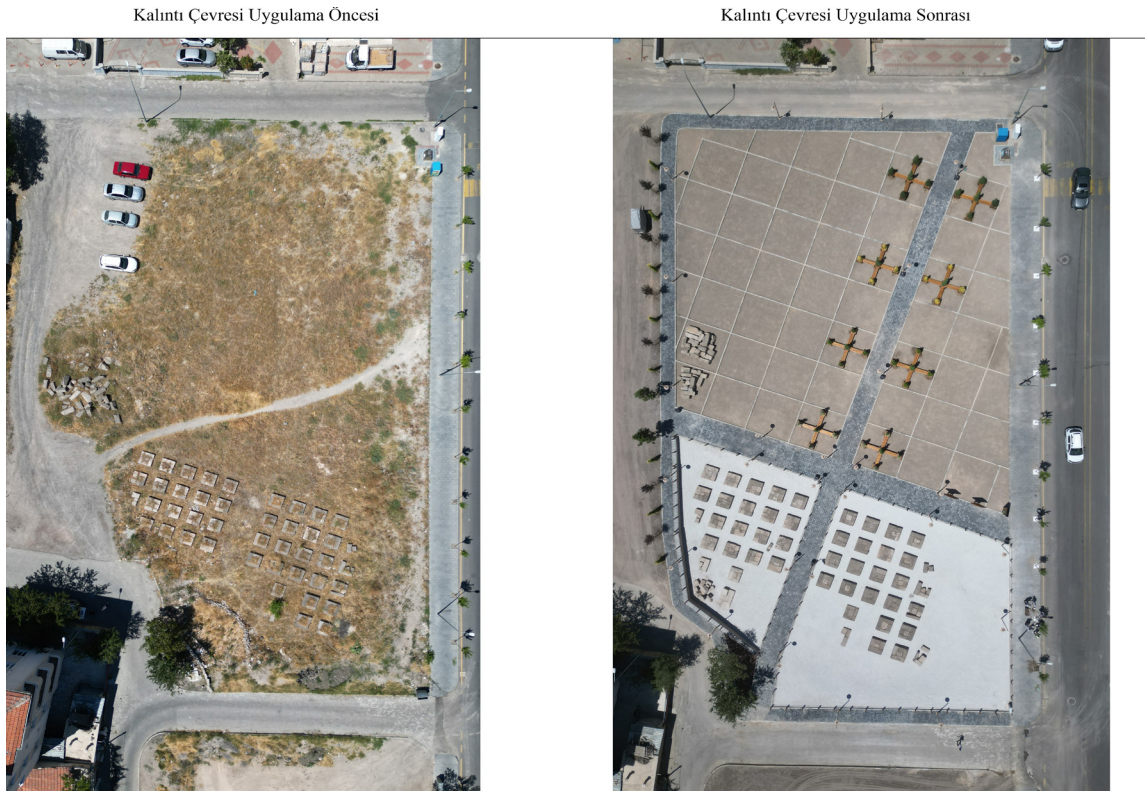
Şekil 1. Kalıntı Çevresi Rölövesi - Kalıntı Çevresi Uygulama Projesi

Nevşehir Merkez Emek mahallesinde antik bir yerleşim alanı olan Apadana Kalıntıları (şekil 1-2), yalnızca arkeolojik bir değer değil; aynı zamanda gelecek kuşaklarla geçmişi buluşturacak pedagojik bir araç olarak ele alındı. Kalıntıların bulunduğu bölgede yapılan incelemeler ve geçmiş arşiv irdelenmeleri doğrultusunda; Nevşehir Belediyesinin 2004 yılında yol çalışmasında bulunduğu ve sıralı dizilmiş taş blokların irdelenmesi üzerine Nevşehir Müze Müdürlüğü ve ilgili koruma kurulu incelemeleri doğrultusunda 'Apadana' kalıntısı olduğu tespit edilmiştir. Yapılan çalışma sahasında atıl bulunan kalıntı üzerinde yapılan proje çalışması; yerel kimliği güçlendiren canlı bir kentsel donatıya dönüştürerek kentsel arkeoloji pratiğine yeni bir soluk getirmesi hedeflenmiştir.

1.1. Mevcut Durum ve Sorun Analizi

Nevşehir Belediyesi ile 2004 yılında yol çalışması sırasında bulunan taş kalıntıları 2025 yılına kadar atıl bir durumda işlevsiz bırakılmıştır (şekil 1,2,3,8). İmar Planı dışında kalan bu bölge yaklaşık 1564 m²'dir. Nevşehir Kültür Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 04.07.2005 tarihinde tescillenmiş ve sınırları belirlenmiştir (Şekil 1). İlgili kurul ve ilgili müze müdürlüğü tarafından M.Ö 6.yy Pers / Akhaimenid dönemi olduğu belirtilmektedir.

Kurtarma kazısıyla açığa çıkarılan kalıntılar birbirine simetrik eşit aralıklarla (105 cm) uzanan paye altlıklarından oluştuğu, kaidelerin yapının girişi olduğu tahmin edilen şekil 3 mevcut durum görselinde kuzey- güney aksının ortasında 520 cm hol bırakılarak iki kısma ayrıldığı görülmektedir (Yenipınar H.). Yapı ile bütünleşik özgün aksa ilave olarak yakın çevre kullanıcılarının kısa yol olarak kullandıkları geçiş aksı (şekil 2) görülmektedir. Ayrıca sınırları belirlenen alanda bulunan taş kalıntılarının yüzeyinde doğal ve beşeri tahribatlar oluşmaktadır (şekil 8).

Şekil 2. Kalıntı Çevresi Uygulama Öncesi - Kalıntı Çevresi Uygulama Sonrası

1.2. Tasarım Konsepti

Proje alanının, bölge halkı tarafından işlevi bilinmeyen ve bu nedenle atıl bırakılan bir bölge olarak tarif edilmesi, tasarımın temel başlangıç noktasını oluşturmuştur. Nevşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürlüğü bünyesinde yürütülen çalışma sırasında yapılan sözlü irdelenmeler, bölge halkının yakın çevrede ciddi bir çocuk parkı eksikliği yaşadığını ve bu parka acilen ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymuştur. Bu veriler doğrultusunda, Apadana kalıntısının yerel halk tarafından bilinmemesi ve farkındalık eksikliği göz önüne alınarak, gelecek nesillerde tarih bilincini artırmak amacıyla "Arkeolojik Park" kurgusu geliştirilmiş ve proje çalışmalarına başlanmıştır.

Proje, yaklaşık 7 aylık titiz bir tasarım süreci ve bunu takiben 4 aylık hızlı bir uygulama süreci ile hayata geçirilmiştir. Tasarım sürecinin uzun tutulması, kültürel mirasa minimum müdahale ilkesini koruma ve alanın toplumsal hafızayla bulunduğu bir mekân olma çabasının bir sonucudur.

Çalışma alanı, müdahale tipine göre kalıntı alanı ve kuzey yüzeyi olmak üzere iki ana bölüme ayrılarak tasarım bu iki alanda geliştirilmiştir. Taş kalıntılarının bulunduğu yüzey doğal ve beşeri tahribatın önüne geçilecek minimum müdahale üzerine tasarım geliştirilirken, kalıntı bulunmayan yüzeyde ise henüz araştırması netleşmemiş olan kuzeydeki toprak yüzeyde, arkeolojik metodolojiyi çağrıştıran karelej sistemi ile aynı aks düzleminde çocuklar için kum havuzları önerilmiştir.

Şekil 5. Doğu - Batı Aksı

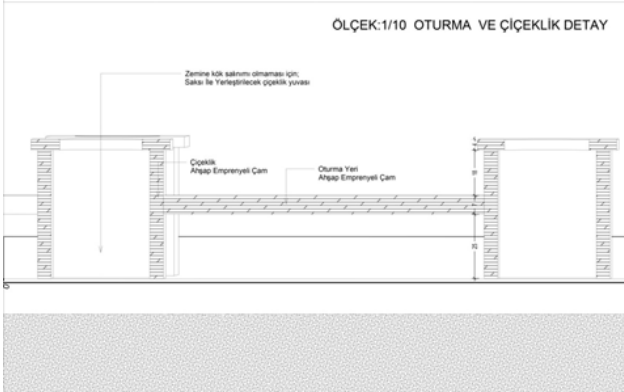
Şekil 6. Arkeolojik Park Oturma Düzeni ve Kum Havuzu

4. UYGULAMA SÜRECİ VE SONUÇ

Apadana Arkeolojik Parkı projesi, tasarımdaki titizliğin yanı sıra, sahadaki etkin ve çevreci uygulama süreciyle de öne çıkmıştır. Yaklaşık 7 ay süren tasarım ve planlama aşamasının ardından, projenin tamamı sadece 4 aylık sürede (Şekil 9, 10, 11, 12, 13) tamamlanarak hizmete sunulmuştur.

Dört ay süren hızlı uygulama sürecine karşın, projenin yedi aylık uzun tasarım evresi; kültürel mirasa yapılacak müdahalenin ICOMOS (Url 1) ilke ve prensipleri çerçevesinde "en az zarar veren" ve "en çok saygı duyan" yaklaşım prensibiyle minimum müdahale ile uygulama yapılmıştır.

Projenin uygulamasında benimsenen sürdürülebilir malzeme ve hafif inşaat yöntemine dayanmaktadır. Çevreci İnşaat (Şekil 4,5,13): Kalıntıların çevresindeki koruma çeperi için kalıcı betonarme yerine sökülebilir ve geri dönüştürülebilir ahşap dikmeler ve halatlar tercih edilmiştir. Bu, inşaat sürecini hızlandırmış ve hem kültürel mirasa olan müdahaleyi minimumda tutmuş hem de çevreci bir yaklaşım sergilenmiştir. Geri dönüştürülebilir ve yerel pazardan kolayca temin edilebilen bu malzemelerin kullanımı, projenin toplam maliyetini düşük tutarak, kısıtlı bütçelerle toplumsal park ihtiyacının karşılanabileceğini kanıtlamıştır. Apadana, arkeolojik koruma ve kamusal alan yaratımının, hızlı ve ekonomik çözümlerle de mümkün olabileceğinin başarılı bir kanıtıdır.

Şekil 7. Arkeolojik Park Oturma Düzeni (Zemine Kök Salmayacak Peyzaj Tasarımı)

Şekil 8. Taş Kalıntılarının İlk Hali

Şekil 9. Proje Alanı Temizlik Çalışması

Şekil 10. Proje Alanı Temizlik Çalışması ve Apadana Bitki Temizliği

Ayrıca proje, gelecekteki arkeolojik keşiflere olan saygısını da tasarımına dahil etmiştir. Kalıntı haricindeki karelej (grid) sistemli kum havuzları alanında, toprak yüzeyin bilinçli olarak koruyucu katman işlevi görmesi sağlanmıştır. Bu strateji ile hem çocuklara yönelik pedagojik bir keşif alanı sunulmuş, hem de zemin altındaki keşfedilmemiş olası buluntulara karşı minimum müdahale ilkesi gereği yeterli koruma ve geri dönüş esnekliği güvence altına alınmıştır. Böylece Apadana, yalnızca geçmişin korumakla kalmayıp, gelecekteki keşiflere de alan açan yaşayan bir katman olarak kurgulanmıştır.

Sonuç olarak Apadana Arkeolojik Parkı; Mirasın Pedagojik Aktivasyonu Vizyonu sayesinde Apadana, çocukların "Keşfet, Bul, Öğren" temasıyla tarihi deneyimlediği, yaşayan bir Arkeoloji Oyun Alanı'na dönüşmüştür. Apadana Arkeolojik Park korumayı, eğitimi ve kentsel programlamayı entegre eden, Türkiye'deki diğer atıl arkeolojik alanlar için çoğaltılabilir, yenilikçi ve toplumsal aidiyeti güçlendiren bir model sunar mimarlık pratiğinde yeni bir standart belirlemektedir.

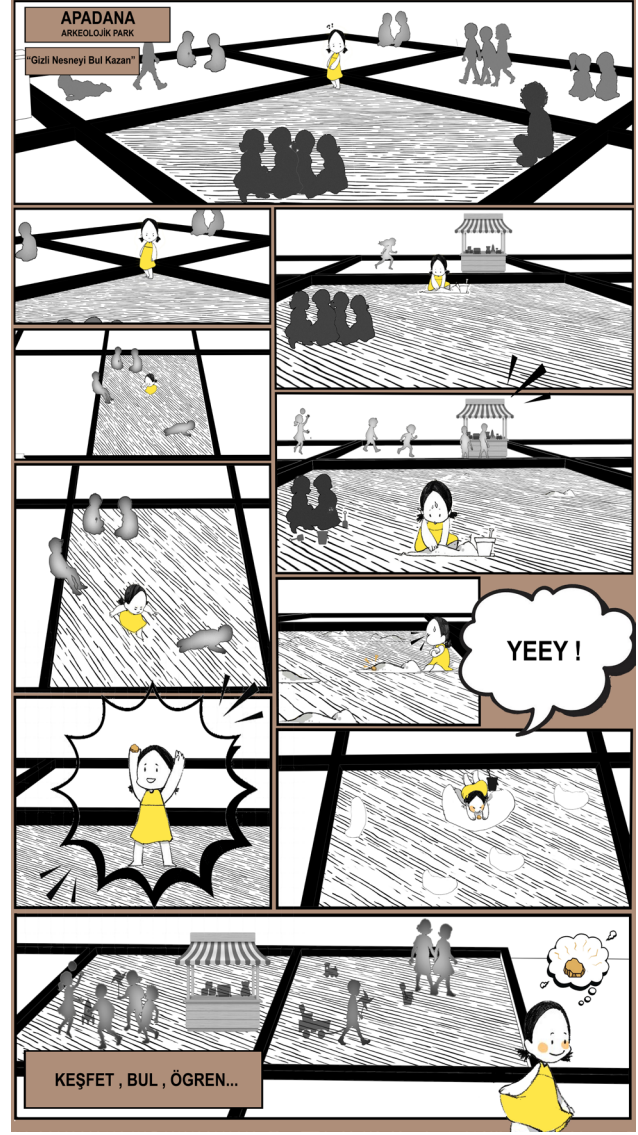
Şekil 11. Arkeolojik Park Karelej ve Aks Kurgusu

Şekil 12. Arkeolojik Park Oturma Birimleri

Şekil 13. Apadana ve Arkeolojik Park Ayrımı

Şekil 14. Çocuklar için Apadana Park; Keşfet - Bul - Öğren

KAYNAKÇA

Becerir, E. (2020). Nevşehir Kale çevresi kaya mekânların belgelenmesi ve koruma sorunları. (Yüksek Lisans), Kocaeli Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Şen Bayram, A. K., Güzelci, O. Z., & Alaçam, S. (2023). Mimarlıkta Sayısal Tasarım Pedagojisi Bağlamında Enformel Öğrenme. *Journal of Computational Design*, 4(1), 1-16.

Yenipınar, H., 2005. "Nevşehir Emek Mahallesinde Ortaya Çıkan Temel Kalıntısı", *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları* 3, ss. 21-23.

Yiğitpaşa, D. ve Öztürk, O. (2020). Yeni Verilerle Anadolu'da Pers Mimarisi Geleneği: Apadanalar. *OANNES - Uluslararası Antik Tarih Dergisi*, 2(2), 241-276.

URL1:https://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0794924001536610878.pdf

Emre Becerir

Özel Kardelen Fen Lisesinden 2009 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesinde İngilizce hazırlık eğitiminden sonra 2011 yılında Bozok Üniversitesinde mimarlık eğitimine başlamıştır. 2016 yılında mimarlık eğitimini tamamlayıp Nevşehir Belediyesi bünyesinde kentsel tasarım projeleri ve arkeolojik sitler üzerine çalışmalar yürütmüştür. Yaptığı işler arasında Nevşehir Merkez de bulunan kaya oyma ve yığma yapıların belgelenmesi ve restorasyon çalışmalarından proje üretmektedir. Daha nitelikli ve bilimsel temele dayalı projeler üretmek adına 2018-2020 yıllarında Kocaeli Üniversitesinin Yüksek Lisans programında kentsel ve arkeolojik alanlarda belgeleme, tasarım ve koruma sorunları üzerine çalışmalar yürütmüştür. 2017 yılından beri ulusal mimarlık yarışmalarına katılmış ve çeşitli üniversitelerde konuk jüri üyesi olarak bulunmuştur.

Nevşehir Apadana Arkeoloji Parkı ; “Keşfet, Bul, Öğren”

Nevşehir Apadana Arkeoloji Parkı projesi, atıl durumdaki Apadana kalıntılarını pedagojik bir yaklaşımla arkeolojik parka dönüştürerek hem kültürel mirası korumayı hem de gelecek nesillerde tarih bilinci oluşturmayı hedeflemiştir. Apadana, Pers İmparatorluğu'nun Anadolu'daki mimari ve kültürel etkilerini gösteren önemli bir kalıntıdır ve Nevşehir'de 2004 yılında yol çalışmaları sırasında ortaya çıkarılmıştır.

Projenin temel amacı, Apadana kalıntılarının bilinirliğini ve farkındalığını artırmak, bölge halkının çocuk parkı ihtiyacını karşılamak ve bunu yaparken çocuklara "Keşfet, Bul, Öğren" konseptiyle tarihi deneyimleme fırsatı sunmaktır. Bu konsept doğrultusunda, arkeolojik kazı metodolojisinden esinlenerek karelej sistemine göre düzenlenmiş kum havuzları oluşturulmuştur. Bu havuzlara, çocukların aktif olarak oynayarak bulabileceği minyatür çanak-çömlek gibi kalıntılar yerleştirilmiştir.

Yaklaşık yedi aylık titiz bir tasarım sürecinin ardından dört ay gibi kısa bir sürede tamamlanan proje, kültürel mirasa minimum müdahale ilkesiyle hareket etmiştir. Uygulamada sürdürülebilir malzemeler ve hafif inşaat yöntemleri tercih edilerek maliyetler düşük tutulmuş ve çevreci bir yaklaşım benimsenmiştir. Ahşap dikmeler ve halatlar kullanılarak kalıntılarının etrafında geçici koruma çeperleri oluşturulmuş, böylece kalıntılar hem korunmuş hemde gelecekteki arkeolojik keşiflere alan açılmıştır.

Apadana Arkeoloji Parkı, kalıntı bölgesini bir oyun alanına dönüştürerek, çocukların tarihle etkileşim kurmasını ve öğrenmesini sağlamıştır. Milli Eğitim Müdürlüğü ve yerel yönetimle işbirliği içinde etkinlik senaryoları geliştirilerek, bulunan objelerin ödüllendirilmesiyle çocuklarda sahiplenme ve aidiyet duygusunun geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu proje, atıl haldeki arkeolojik alanların korunması, eğitimi ve kentsel programlamayı birleştiren yenilikçi bir model sunarak Türkiye'deki diğer benzer alanlar için örnek teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Apadana, Arkeolojik Miras ,Arkeolojik Park, Pedagojik Tasarım, Tarihi Bilinç, Tasarımda Çocuk Katılımı

Nevşehir Apadana Archaeological Park; “Explore, Discover, Learn”

The Nevşehir Apadana Archaeology Park project aimed to both preserve cultural heritage and foster historical awareness in future generations by transforming the neglected Apadana ruins into an archaeological park using a pedagogical approach. Apadana is an important ruin demonstrating the architectural and cultural influences of the Persian Empire in Anatolia, and it was unearthed in Nevşehir in 2004 during road construction work.

The main objective of the project is to increase awareness and knowledge of the Apadana ruins, to meet the need for a children's playground for the local community, and to offer children the opportunity to experience history through the "Discover, Find, Learn" concept. In line with this concept, sandpits arranged according to a grid system inspired by archaeological excavation methodology have been created. Miniature artifacts, such as pottery, have been placed in these sandpits for children to actively discover while playing.

Completed in just four months following a meticulous design process lasting approximately seven months, the project adhered to the principle of minimal intervention in cultural heritage. Sustainable materials and lightweight construction methods were preferred in the implementation, keeping costs down and adopting an environmentally friendly approach. Temporary protective perimeters were created around the ruins using wooden supports and ropes, thus both preserving the remains and creating space for future archaeological discoveries.

Apadana Archaeological Park has transformed the ruins into a playground, allowing children to interact with and learn about history. Through collaboration with the National Education Directorate and local government, activity scenarios were developed, and the rewarding of discovered objects aimed to foster a sense of ownership and belonging among children. This project offers an innovative model combining the preservation of neglected archaeological sites with education and urban programming, serving as a model for other similar sites in Türkiye.

Keywords: Apadana, Archaeological Heritage, Archaeological Park, Pedagogical Design, Historical Awareness, Child Participation in Design

BELLEĞİN KAYBOLUŞ HİKAYESİ: GÜMÜŞHANE SÜLEYMANİYE MAHALLESİ

Öğr. Gör. Ayşegül Çelenk Çavdar Gümüşhane Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü
Prof. Dr. Cengiz Tavşan Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

1. Giriş

Kültürel miras, bir toplumun kimliğini oluşturan değerlerin mekânsal karşılığı olarak geçmişle bugün arasında süreklilik kuran önemli bir bileşendir. Ancak modernleşme ve kentleşme süreçlerinin hız kazanmasıyla birlikte tarihî dokular özgün işlevlerini kaybetmekte, fiziksel olarak bozulmakta ve toplumsal hafızadan giderek uzaklaşmaktadır. Mimari mirasın korunması, yalnızca geçmişin maddi izlerini muhafaza etmeyi değil; aynı zamanda toplumsal belleğin sürekliliğini sağlama ve kültürel kimliğin gelecek kuşaklara aktarılmasını güvence altına alma sorumluluğunu da kapsamaktadır. Halbwachs'ın (1997)¹ vurguladığı üzere bellek, bireysel bir olgudan çok toplumsal çerçevede ve mekânsal bağlam içinde inşa edilir. Bu nedenle bir kentsel dokunun bozulması, yalnızca yapı çevrenin kaybı anlamına gelmez; toplumun geçmişle kurduğu ilişkinin zayıflamasına, hatta kopmasına yol açmaktadır. Osmanlı Devleti'nin çağdaşlaşma sürecinde kırsal alanların hukuki, yönetsel, ekonomik ve toplumsal açılardan ele alınmasının gecikmesi, kent-kırsal yerleşimleri arasındaki nüfus dengesini bozmuş; göç hareketleri sonucunda birçok tarihî yerleşim alanı zamanla âtil duruma düşmüştür². Bu bağlamda Gümüşhane'nin Eski Süleymaniye Mahallesi, belleğin kayboluş süreci-

nin somut biçimde izlenebildiği dikkat çekici bir örnektir. Bir dönem kentin idari, ekonomik ve sosyal merkezi olan Süleymaniye, günümüzde büyük ölçüde terk edilmiş sokakları, yıkılmış yapıları ve sessiz dokusuyla geçmişin ancak silik izlerini taşımaktadır. Bu dönüşüm yalnızca fiziksel bir yıkımı değil, toplumsal bir unutmaya sürecini de işaret etmektedir. Mahallenin kentsel bellekteki karşılığı giderek zayıflamakta; mekânsal bellek, işlevsellik kaybıyla paralel şekilde silinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı, literatürde sınırlı biçimde ele alınan terk edilmiş veya kırsal nitelik kazanmış tarihî kent merkezlerine yönelik bilgi birikimine katkı sunmaktır. Çalışma, Süleymaniye Mahallesi örneği üzerinden bellek kaybı, mekânsal dönüşüm, kültürel mirasın sürdürülebilirliğini akademik bir çerçevede tartışmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda Süleymaniye'nin tarihsel gelişimi, güncel tehditleri ve potansiyel dönüşüm imkânları analiz edilerek hem kültürel miras çalışmaları literatürüne hem de kentsel koruma politikalarına yeni bir perspektif kazandırılması amaçlanmaktadır.

2. KURAMSAL ÇERÇEVE: BELLEK, MEKÂN VE KORUMA İLİŞKİSİ

Sözlükte "hafıza" anlamını taşıyan bellek kavramı "yaşananları ve öğrenilen bilgileri, bunların geçmişle olan ilişkisini bilinçli biçimde zihinde sakla-

ma gücü; dağarcık, akıl, hafıza, zihin" olarak Türk Dil Kurumu sözlüğünde yer almaktadır. Bir başka tanım Hancıoğlu'nun 1992 yılında yayınladığı çalışmada belleği "geçmişin saklama ve yeniden meydana getirme yetisi" olarak açıklamaktadır. Bellek kavramı ile ilgili ilk çalışmalar 1930'lu yıllarda kaleme aldığı 1950 yılında Maurice Halbwachs'ın basıldığı Kollektif Hafıza (Mémoire Collective) adlı kitabında yer verilmektedir³. Bellek kavramını toplumsal düzeyde ele alan Halbwachs'a (2017) göre anılar bireysel biçimde deneyimlense dahi kolektif bir niteliğe sahiptir; çünkü anıların hatırlanması çoğu zaman diğer bireyler aracılığıyla mümkün olmaktadır⁴. Ancak Halbwachs, kolektif belleğin varlığının tanıklara, toplumsal birlikteliğe ve kuşaklar arası aktarımın sürekliliğine bağlı olduğunu vurgular; topluluğun dağılması veya tanıkların yok olması hâlinde hem kolektif hem bireysel belleğin kaybolabileceğini belirtmektedir⁵. Maurice Halbwachs'ın (1997) "kolektif bellek" kavramsallaştırması, bireysel hafızanın toplumsal bağlamda nasıl mekânsallaştığını açıklamaktadır. Kentler, bu kolektif belleğin katmanlı biçimde biriktiği alanlardır. Hafızanın unutuş ve hatırlayış biçimleri, zamanın akışıyla birlikte değişse ve güncellense de temel işlevleri sabit kalmaktadır. Assmann'ın (2015) belirttiği üzere hafızanın asli görevi, geçmişini yeniden kurmak ve anlamlandırmaktır. Bu yeniden kurma süreci, yalnızca bireysel değil, toplumsal düzeyde de süreklilik ve kimlik üretmektedir⁶. Toplumsal bellek, ortak deneyimlerin, anıların ve kültürel kodların gelecek kuşaklara aktarılmasına imkân tanımaktadır. Bu süreç yalnızca hatırlamanın değerini vurgulamakla kalmaz; aynı zamanda zamana direnerek toplumsal grupların hafızasını pekiştirmektedir⁷. Pierre Nora (1989), modern çağda bellek ile tarih arasındaki kopuşu "lieux de mémoire" kavramıyla açıklamaktadır: Bellek artık yaşamaz, yalnızca anıtlaştırılır⁸. Yani hatırlama eylemi canlı bir pratik olmaktan çıkıp, temsile indirgenir. Traverso, Geçmişin Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika başlıklı çalışmasında, belleğin yalnızca hatırlamayı değil aynı zamanda unutmayı da inşa eden bir süreç olduğunu ve bu ikili yapının geçeceği zaman zaman muğlaklaştırdığını belirtmektedir⁹. Bu muğlaklaşma, geçmişin izlerinin yavaş yavaş silinmesine ve dolayısıyla geçmiş ile gelecek arasında sağlıklı bir bağ kurulamamasına yol açmaktadır. Gelişen ve değişen dünya düzeninde toplumsal, kültürel ve mekânsal trendlere uyum sağlayabilmek, ancak geleneği tümüyle unutmadan, geçmişle ilişki kuran yeni üretim biçimleri geliştirmekle mümkündür. Bu denge, bellek-toplum-yapı ilişkisini sürdürülebilir kılmaktadır. UNESCO'nun 1992 yılında başlattığı Dünya Belleği Programı, insanlığın ortak belgesel mirasını korumayı, bu mirası erişilebilir kılmayı ve toplumda farkındalık oluşturmayı amaçlayan küresel bir girişimdir. Program, tarih boyunca savaşlar, toplumsal çatışmalar, doğal afetler ve ekonomik yetersizlikler sonucunda dünya genelindeki önemli belgesel koleksiyonların zarar görmesine veya tamamen yok olmasına yol açan süreçlere karşı, kültürel mirasın sürdürülebilir biçimde korunmasına yönelik çalışmalar yürütmektedir¹⁰. Somut kültürel miras; tarihî yapılar, köy dokuları, sanat koleksiyonları, müzelerde sergilenen eserler ve el sanatları gibi maddi unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlar, kültürel belleğin yaşatılmasını sağlayan en önemli kaynaklar olup geçmişin somut taşıyıcıları olarak kolektif hafızanın sürekliliğine katkıda bulunmaktadır.

Ruskin, ufuk açıcı eseri The Seven Lamps of Architecture'da bellek kavramını mimarlığın altıncı ışığı olarak tanımlamaktadır. Ona göre bellek, özellikle zamana direnme amacıyla inşa edilen, anı değeri ve anıtsallık taşıyan kamu yapılarında ve konutlarda somutlaşır. Bu yapıların fiziksel varlığı, yalnızca mimari bir formu değil; geçmişin sürekliliğini, toplumun kendine dair hatırlama biçimlerini ve kültürel kimliği de taşımaktadır¹¹. Süleymaniye Mahallesi'nde de benzer bir süreç yaşanmaktadır: mekân, yaşanan bir hafıza alanı olmaktan çıkmış, sembolik bir kalıntıya dönüşmüştür. Deleuze ve Guattari (1987), mekânın sürekli dönüşüm içinde olduğunu, ancak bu dönüşümün yönünün toplumsal ilişkilerle belirlendiğini söylemektedir¹². Süleymaniye örneğinde dönüşüm, üretken bir yeniden inşa değil, "yavaş bir çözülme" biçiminde gerçekleşmiştir. Koruma politikalarının yetersizliği, mekânın maddi varlığının yanı sıra, onunla toplumsal belleğin de aşınmasına neden olmuştur. Kültürel bellek, toplumsal kimliğin sürekliliğini sağlayan temel değerlerden biridir. Tarihsel süreç içinde kültürel belleğini koruyamayan toplumlar, kimliklerini sürdürmekte ve zamanla tarih sahnesinden silinme tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kültürel imgeler, bir toplumun kültürel bütünlüğünü kuran ve gelecek kuşaklara aktaran en önemli araçlardır. Bu imgeler bireysel hafızanın ötesinde, toplumsal deneyimlerin devamı niteliğindedir ve kolektif hafızanın katmanlarını oluşturarak toplumların evrensel sürekliliğini mümkün kılmaktadır¹³.

2.1. Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi: Unutulan Bir Bellek Alanı.

*"Gümüşhane bir hayal şehri mi?...Halkevi'nin önündeki alanda ya da Ali Bey'in kumluğunda oynadığımız futbol karşılaşmalarını, komşu bahçelerine yaptığımız talanları....Şimdi o güzelim bahçeler, blok apartmanlarına yenik düştü. Birkaçı dışında konaklardan eser yok."*¹⁴

Gümüşhane önemli bir jeopolitik konumda olmasına karşın tarihsel bilgi ve adlandırılmasına ilişkin değerlendirmelerde pek çok yanılsama bulunmaktadır. Gümüşhane ismine yönelik çalışmalarda Tozlu (2007), Marco Polo'nun eserlerinde "Argyropolis" ifadesinin yer almadığını ve bu bilginin tamamen Drews'in yorumuna dayandığını belirtmektedir¹⁵. Bu kapsamda, "Gümüşhane" kelimesinin Yunancaya çevrilerek Argyropolis biçiminde kullanılmasının, tarihsel bir gerçeklikten ziyade dönemin ideolojik çerçevesiyle ilişkilendirilebileceğini ileri sürmektedir¹⁶. Eski Gümüşhane, günümüzdeki adıyla Süleymaniye Mahallesi ve maden şehri olarak bilinen bölge Türkiye'de kent merkezi değişen nadir yerlerden biridir. Türkiye'de birçok yerleşimin yer değiştirmesi genellikle doğal afetlerin bir sonucu olarak gerçekleşmişken, Gümüşhane örneğinde bu süreç daha çok ekonomik nedenler, savaşlar ve yoğun göç hareketleri tarafından belirlenmiştir. Bu dinamikler sonucunda kent neredeyse bütünüyle terk edilmiş ve zamanla tarihsel kent kimliğini yitirerek kırsal bir nitelik kazanmıştır. Bu yönüyle Süleymaniye, özgün tarihî merkezini kaybederek kırsallaşmış ender örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Günümüzde Süleymaniye Mahallesi, yeni şehir merkezinin gelişme baskısı, yakın çevresinde planlanan çeşitli turizm odaklı projeler ve sit sınırına komşu alanlarda yeniden faaliyete geçirilen madencilik

işletmelerinin etkisiyle, bölgenin korunması riskli hale gelmiştir. Bu durum hem mahallenin korunması hem de sürdürülebilir biçimde işlevlendirilmesi açısından kritik tartışmaları gündeme taşımaktadır. Süleymaniye örneğinde olduğu gibi, tarihsel kent niteliğini yitirip kırsal bir kimliğe bürünen ve büyük ölçüde terk edilmiş merkezlere ilişkin çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu açıdan Süleymaniye hem tarihsel kentsel morfolojinin kaybı hem de bellek, kimlik ve mekânsal süreklilik açısından taşıdığı özgün sorunlar nedeniyle ayrı bir araştırma değeri taşımaktadır. Süleymaniye Mahallesi, Bizans'tan Osmanlı'ya uzanan çok katmanlı bir kültürel geçmişin izlerini taşımaktadır. Mahallenin camileri, kiliseleri, konutları ve özgün sokak dokusu, bu tarihsel sürekliliğin somut yansımalarını oluşturur. Ancak 20. yüzyılın ortalarından itibaren kent merkezinin Harşit Vadisi'ne kaymasıyla birlikte mahalle kademeli şekilde terk edilmiş; sosyal, kültürel ve mekânsal canlılığını kaybetmiştir. Günümüzde yapıların büyük bölümü yıkık, bakımsız veya işlevsiz durumdadır. Bu fiziksel bozulma yalnızca taş ve ahşap malzemenin çürümesi anlamına gelmemekte; aynı zamanda toplumsal belleğin maddi temellerinin çözülmesine işaret etmektedir. Boşalan sokaklar, kullanılmayan yapılar ve işlevini yitiren meydanlar, unutkanın mekânsal karşılığına dönüşmüştür. Belleğin yok oluşu, yalnızca fiziksel ortamın kaybıyla sınırlı değildir; sosyal ilişkilerin kopması ve mekâna dair duygusal bağların zayıflamasıyla toplumsal düzeyde de hissedilmektedir. Süleymaniye'den göç eden halkın mekânla kurduğu duygusal ilişkinin zamanla zayıflaması, kuşaklar arası aktarımın kesintiye uğramasına neden olmuştur. Bir zamanlar güçlü komşuluk ilişkileriyle örülü olan sosyal doku, bugün yerini sessizliğe ve kopukluklara bırakmıştır. Bu sessizlik, belleğin gündelik yaşam içindeki varlığının silindiğinin açık bir göstergesidir. Yapılar fiziksel olarak ayakta kalsa dahi, onları anlamlı kılan hikâyeler, ritüeller, sesler ve gündelik pratikler kaybolduğunda, mekân yalnızca boş bir "kabuk" hâline gelmektedir. Bu nedenle koruma, yalnızca duvarları ayakta tutma çabası değildir; o duvarların taşıdığı yaşantıların, hafızaların ve anlamların korunmasını da kapsamaktadır. Süleymaniye Mahallesi'nde uzun yıllar boyunca kapsamlı bir koruma planının bulunmaması, belleğin yok olma sürecini daha da hızlandırmıştır (Şekil1). Oysa uyarlanabilir yeniden kullanım yaklaşımı, tarihî yapıları hem yaşatmak hem de çağdaş yaşamla ilişkilendirmek için etkili bir araçtır. Bu nedenle Süleymaniye, geçmiş ile gelecek arasında kurulamayan bir bağın simgesine dönüşmüştür.

Şekil 1. Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi 1900'lü yıllar (URL-2) ve Günümüz (Çelenk Çavdar, 2025)

Mahallenin güncel durumunu tanımlayan en belirgin özellik "boşluk"tur. Bu boşluk hem fiziksel hem de anlamsal düzeyde bir kaybı temsil etmektedir. Yapıların yıkılmasıyla sokakların yön duygusu, meydanların sosyal işlevi ve evlerin iç mekânsal kimliği ortadan kalkmıştır. Bu durum yalnızca mahallenin morfolojik yapısını değil, Gümüşhane'nin tarihsel sürekliliğini de derinden etkilemekte ve kentsel kimlikte ciddi bir kırılma yaratmaktadır. Assmann'ın (2015) belirttiği üzere toplumsal kimlik, geçmişin hatırlanma biçimleriyle inşa edilir; dolayısıyla belleğin yokluğu geleceğin sağlıklı biçimde kurulmasını da engellemektedir¹⁷.

Süleymaniye Mahallesi ile ilgili yapılmış çalışmalardan en kapsamlı çalışmalardan biri Dolu'nun çalışmaları ve restorasyon çalışmalarıdır. Trabzon Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 01.11.2002 tarih ve 4587 sayılı kararıyla Eski Gümüşhane yerleşimi Kentsel ve 3. Derece Doğal Sit Alanı olarak tescil edilmiştir¹⁸. Bu tescilli yapılar ele alındığında Süleymaniye Mahallesi, kültür mirası açısından önemli yapı topluluklarına sahip olduğu görülmektedir. Yapı bütünlüğü olan ve restorasyon geçirmiş en önemli yapılar arasında Süleymaniye Cami, Zeki Kadırbeyoğlu Konağı, Sarı Mektep (Rum Okulu) ve konaklar göze çarpmaktadır. Ancak eski dönemlerde nüfusu fazla olan bu yerleşimde birçok cami, kilise, camisiz

minareler, manastırlar, mektepler, köprüler, hamamlar, çeşme ve tarihi mağazalar bulunmaktadır. 1877 Trabzon Salnamesi'ne göre bölgede 1 dabakhane, 1 mezbahane, 5 meyhane, 1 irak fabrikası, 7 değirmen ve 25 kahvehane bulunmaktadır¹⁹. Mahalle genelinde 31 sivil mimarlık örneğinin günümüze ulaştığı; 73 yapının ise temel seviyesine kadar yıkıldığı tespit edilmiştir²⁰. Bazı tarihî yapıların zaman içinde harabeye dönüşmesi ve onarım süreçlerinin geç başlaması, belleğin mekânsal katmanlarını zayıflatmıştır²¹. Süleymaniye Mahallesi'nde yapısal dokunun zamanla yok olduğu görülmektedir. Yeni şehrin kurulması ve göç ile hızlanan bu süreçte özellikle kamusal yapılarda bu değişim net olarak görülmektedir.

2.2. Gümüşhane Eski Hükümet Konağı

Gümüşhane ili, tarih boyunca sahip olduğu coğrafi özellikler nedeniyle stratejik bir konuma sahip olmuştur. Dağlık topografyası, zengin maden yatakları ve İpekyolu güzergâhı üzerinde yer alması, kentin hem ekonomik hem de kültürel etkileşim açısından önemini artırmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de kent merkezi değişen nadir illerden biri olması ise, Gümüşhane'nin sosyo-mekânsal yapısında belirleyici bir kırılma yaratmış; kentsel gelişim ekseninin farklı bir yöne kaymasına neden olmuştur.

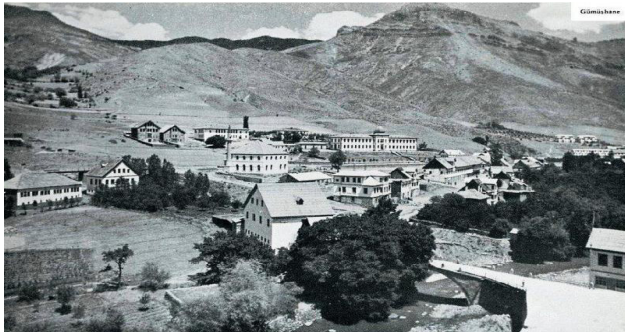
Osmanlı idari yapısı içerisinde çeşitli düzenlemelere tabi tutulmakla birlikte, Gümüşhane Sancağı Cumhuriyet öncesi son şeklini 1867 Vilayet Nizamnamesi ile almıştır (Çalık akt. Ülker ve diğ., 2011). Bu yapı, Gümüşhane'nin Osmanlı dönemindeki yönetsel önemini ve tarihsel gelişim sürecini açık biçimde ortaya koymaktadır. Trabzon Vilayeti'ne bağlı Gümüşhane Sancağı'nın idari merkezi, günümüzde Süleymaniye Mahallesi olarak bilinen Eski Gümüşhane idi. Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferi sırasında Harşit Vadisi güzergâhından geçerken, gümüş madenlerinin bulunduğu bu bölgenin imar edilmesini emrettiği bilinmektedir. Bu doğrultuda yaklaşık elli hane ve bir cami inşa edilmiş, bölge maden üretimi ve idari örgütlenme açısından önemli bir merkez niteliği kazanmıştır (Çalık, 2013). Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren yaşanan göç hareketleri, yerleşimin Harşit Nehri çevresine yönelmesine neden olmuştur. Bu dönüşümü hızlandıran en önemli etkenlerden biri, 1915 yılında yeni şehir merkezinde eğitim yapılarının ve idari birimlerin inşa edilmesidir²². Kent merkezi değişmeden önce Süleymaniye Mahallesi'nde yer alan Hükümet Konağı (Şekil 2), Suluhan ve Süleymaniye Cami ve Panayır alanı bölgenin önemli meydanını oluşturmaktaydı. Eski Hükümet Konağı'nın yanması sebebiyle idari birimler geçici olarak Refioğlu Ömer Ağa'nın konağına taşınmıştır²³. Yeni bir hükümet konağının inşasına yönelik ilk girişimler 1885 yılına kadar uzanmaktadır. Ancak projelendirme ve uygulama süreci çeşitli idari ve ekonomik nedenlerle gecikmiş; yapı ancak 1910 yılında tekrar ele alınarak inşa aşamasına taşınabilmiştir²⁴. Bu süreç, Gümüşhane'de idari yapılanmanın tarihsel kırılmalar ve kesintilerle şekillendiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Şekil 2. Süleymaniye Mahallesi Hükümet Konağı ve Kalıntıları (Dolu, 2010, akt. Halim Mısırlıoğlu Arşivi)

Günümüze yapıya ait yalnızca beden duvarlarının bir bölümü ulaşabilmiştir ve 1990'lı yıllarda ise zemin kat duvarlarının büyük bölümü yıkılmış; geride kalan bodrum kotu duvarlarının üzerine kısmen yeni bir konut inşa edilmiştir. Bu durum, tarihî yapının özgün mimari bütünlüğünün büyük ölçüde kaybolduğunu göstermektedir²⁵.

Süleymaniye Mahallesi ulaşımın güç olduğu ve topoğrafyanın son derece engebeli olması sebebiyle eski yerleşimden yeni merkeze doğru bir nüfus yönelimi olması zamanla eski merkezin işlevini kaybetmesine neden olmuştur. Gümüşhane Müstakil Sancağı, 1921 Anayasası ile vilayet statüsü kazanmış; Cumhuriyet'in ilanının ardından hükümet merkezi "Eski Şehir" olarak anılan Süleymaniye'den resmî olarak Harşit Vadisi'ne taşınmıştır²⁶(Şekil 3). Böylece Gümüşhane'nin mekânsal belleğinde köklü bir kırılma yaşanmış; Süleymaniye, zamanla kentin canlı bir merkezi olmaktan çıkıp yalnızca tarihsel bir katman olarak varlığını sürdüren bir yerleşim niteliği kazanmıştır.

Şekil 3. Gümüşhane Yeni Merkez Eski Hükümet Konağı ve Kışla (URL-3)

Yeni merkezde yer alan Hükümet Konağı (Şekil 4), kubbeli, iki katlı, simetrik kurgusu ve dikdörtgen planlı yapısıyla dönemin idari mimarisinin karakteristik özelliklerini yansıtmaktaydı. Küçük büyük toplam 26 odadan oluşan bu yapı, zaman içerisinde artan idari birim sayısı ve ihtiyaçlar karşısında yetersiz kalmış; bazı birimlerin farklı yapılara dağılması işlevsel bütünlüğün bozulmasına yol açmıştır. Yapının hem kapasite hem de fiziksel durum açısından ihtiyaçları karşılayamaması nedeniyle 1970 yılında yıkılmasına karar verilmiş ve mevcut Hükümet Konağı aynı yıl aynı yerde yeniden inşa edilmiştir²⁷.

Şekil 4. Gümüşhane Eski Hükümet Konağı (URL-4 ve URL-5)

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte Gümüşhane'nin kentsel yerleşim dinamikleri köklü bir değişim geçirmiş; şehir merkezi Süleymaniye'den Harşit Vadisi boyunca gelişen yeni aks üzerine taşınmıştır. 1922 yılında inşa edilen Gümüşhane Hükümet Konağı, Cumhuriyet döneminin ilk idari yapısı olarak hizmet vermeye başlamıştır²⁸. Buna paralel olarak, Süleymaniye'de yer alan Osmanlı dönemi Hükümet Konağı ile Cumhuriyet'in erken dönemini temsil eden yeni merkezdeki ilk Hükümet Konağı günümüze ulaşamamıştır. Her iki yapının da zaman içerisinde çeşitli nedenlerle yıkılmış olması, yalnızca fiziksel bir kayıp değil, aynı zamanda kentin idari belleğini oluşturan önemli katmanların da silinmesine yol açmıştır. Gümüşhane ve çevresi dini, sivil ve kültürel mimarlık örnekleri bakımından zengin bir mirasa sahip olmasına karşın, özellikle kamu yapılarının büyük kısmı zaman içinde korunamamış ve çoğu yapı günümüze ulaşamamıştır²⁹.

2.3. Sulu Han

Eski Gümüşhane'de yer alan 6 han olduğu ve yerleşimin en büyük ve en merkezi hanı Suluhan olduğu ifade edilmiştir. Sadece Suluhan'ın dış duvarları günümüze kadar ulaşmıştır³⁰(Şekil 5).

Şekil 5. Süleymaniye Mahallesi Suluhan (Dolu, 2010, akt. Halim Mısırlıoğlu Arşivi)

Mahallenin eğimli topografyası ve farklı kültürlerin oluşturdukları topluluklar sebebiyle birçok han yapısı olduğu belirlenmiştir. Bu yapılar günümüze ulaşmasa da Bülbül Han, Büyük Han, Yeni Han, İsrailoğlu Han ve Mirdıkoğlu Han yapılarının isimleri bilinmektedir. Bu hanlardan yalnızca Suluhan'ın (Şekil 6) dış duvarları günümüze ulaşabilmiştir³¹.

Şekil 6. Süleymaniye Mahallesi Suluhan 1940 (URL-6) ve Günümüz Cörünümlü (URL-7)

Günümüzde Suluhan'ın bulunduğu alanda yapılan Süleymaniye Uygulama Oteli; otel, restoran ve kafeterya hizmetleri ile turizm alanında hizmet vermeye devam etmektedir. Bu otelin mimari tipolojisi ise Cami-i Sagir mahallesinde 'otel' adı ile bilinen³² ve bir geç dönem hanı yapısı olan "ikiz ev" olarak adlandırılan iki evin birleşerek oluşturulduğu bir tipolojiye sahiptir. Aynı yaklaşım kültürel belleğin önemli kaynağı olan müze yapısında da görülmektedir. Gümüşhane İkizevler Kent Müzesi yapılan restorasyon ile 2023 yılında yeniden ziyarete açılmıştır(Şekil7.).

Şekil 7. Süleymaniye Mahallesi Otel (Yıkılan) (Dolu, 2010, akt. Halim Mısırlıoğlu Arşivi), Süleymaniye Uygulama Oteli (URL-8) ve İkizevler Kent Müzesi (URL-9)

3. SONUÇ

Cumhuriyet'in ilk yıllarında değişen demografik yapı, Gümüşhane kenti üzerinde derin izler bırakmıştır. İdari merkezin yer değiştirmesi ve yönetim anlayışındaki dönüşüm, kent planlamasını doğrudan etkilemiş; özellikle kamusal yapılar ölçeğinde belirgin bir kırılma yaratmıştır. Gümüşhane ili, kamusal yapılar bakımından günümüze çok az sayıda mimari örnek ulaştırabilmiştir. Bu çerçevede Hükümet Konakları, kentin idari, sosyal ve kültürel hafızasını taşıyan, döneminin siyasal ve mekânsal kurgusunu yansıtan önemli miras yapıları olarak öne çıkmaktadır. "Belleğin izinde" yürütülen her koruma ve dönüşüm girişimi, geçmişin sessiz tanıklarına yeni bir yaşam olanağı tanımaktadır. Uyarlanabilir yeniden kullanım, bu bağlamda yalnızca bir mimari müdahale stratejisi değil, aynı zamanda

kültürel bir yeniden üretim biçimi olarak değerlendirilebilir. Mimarlık disiplini, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kurarak bellek, kimlik ve sürdürülebilirlik arasındaki ilişkiyi yeniden tanımlama potansiyeline sahiptir. Bu çalışma da koruma-dönüşüm sürecinin yalnızca fiziksel müdahalelerden ibaret olmadığını; aynı zamanda kültürel bir "yeniden yazım" pratiği içerdiğini vurgulamaktadır.

Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi, belleğin mekânsal kaybının somutlaştığı çarpıcı bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Terk edilmiş konutlar, çökmüş duvarlar ve sessiz sokaklar, bir zamanların canlı sosyal yaşamının yalnızca silik izlerini taşımaktadır. Ancak bu izler, koruma ve yeniden işlevlendirme politikalarının yetersizliği nedeniyle her geçen gün daha da silinmektedir. Belleğin yok oluşu, yalnızca taşın ya da yapının kaybı anlamına gelmemekte; toplumsal aidiyetin, kimliğin ve kültürel sürekliliğin de aşınmasına işaret etmektedir. Bu nedenle koruma, geçmişin "nesnelere" muhafaza etmenin ötesinde, o nesnelere kurulan ilişki biçimlerini sürdürme çabası olarak yeniden düşünülmelidir. Süleymaniye örneği, mekânın yalnızca bir "yer" değil, aynı zamanda bir "hatırlama pratiği" olduğunu; bu pratiğin kaybolduğu noktada kentlinin ruhunun da sessizleştiğini göstermektedir. Bu çalışma, Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi örneği üzerinden belleğin mekânla kurduğu ilişkinin nasıl zayıfladığını ve nihayetinde nasıl bir "kayboluş hikâyesi"ne dönüştüğünü ortaya koymuştur. Kültürel mirasın yalnızca maddi varlığıyla değil, taşıdığı anlamlar, sosyal ilişkiler ve hatırlama biçimleriyle toplumsal kimliğin temel bileşeni olduğu kabulünden hareketle, Süleymaniye'nin tarihsel serüveni; toplumsal bellek, mekânsal dönüşüm ve koruma politikaları bağlamında değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, belleğin kaybının yalnızca fiziksel yıkımla sınırlı olmadığını; idari kararlar, göç hareketleri, ekonomik dönüşümler ve koruma eksiklikleri ile iç içe geçmiş çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle Süleymaniye Mahallesi, belleğin mekânsal kaybını görünür kılan önemli bir örnektir. Terk edilmiş konutlar, yıkılmış kamu yapıları ve sessizleşmiş sokaklar, yalnızca geçmişe ait kalıntılar değil; aynı zamanda gelecekte nasıl bir miras politikası izlenmesi gerektiğine dair güçlü göstergeler olarak okunmalıdır. Bu çalışma, korumanın yalnızca yapıların fiziksel kabuklarını yaşatmak olmadığı; geçmiş, bugün ve gelecek arasında kurulan ilişki biçimlerini, yani belleğin kendisini sürdürme çabası olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. Süleymaniye örneği, mekânın bir "hatırlama pratiği" olarak yeniden ele alınmadığı koşulda kentsel ruhun giderek sessizleştiğini; buna karşın bütüncül, katılımcı ve uyarlanabilir yeniden kullanım odaklı koruma yaklaşımlarının, belleğin kayboluş hikâyesini yeniden yazıma açık, dönüştürülebilir bir anlatıya dönüştürebileceğini göstermektedir.

DİPNOT

- ¹ Halbwachs, M. *Kolektif Hafıza*. Translated by Banu Barış. Ankara: Heretik Yayınları, 2017.
- ² Eres, Z. *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.
- ³ Çoban, Z. ve Halaç, H. H. "Kültürel Miras ve Bellek Üzerine Sistematik Bir Literatür Analizi." *Journal of Humanities and Tourism Research* 13, no. 3 (2023): 571–586.
- ⁴ Halbwachs, 2017.
- ⁵ Uçer, A. "Collective Memory According to Maurice Halbwachs." *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies* 25 (2024): 275–282. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1541723>
- ⁶ Assmann, J. *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Translated by Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.
- ⁷ Şengül, F. "Toplumsal Hafıza ve Kültürel Bellek Ekseninde İmgeler: Osman Hamdi Bey'in Sekiz Tablosu Üzerinden Bir Çözümleme." *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 62 (2024): 41–66. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1474375>
- ⁸ Nora, P. *Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire*. *Representations*, 26, 7–24. 1989. <https://doi.org/10.2307/2928520>
- ⁹ Traverso, S. "Geçmiş Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika." *Universal Journal of History and Culture* 2, no. 1 (2020): 96–103.
- ¹⁰ UNESCO Dünya Bellek Programı. <https://www.unesco.org/tr/Pages/127/124/UNESCO-D%C3%BCnnya-Belle%C4%9Fi-Program%C4%B1> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)
- ¹¹ Aykaç Leidholm, P. "Bellek, Kolektif Bellek ve Koruma." *Mimarlık* 423 (2022): 49–52.
- ¹² Deleuze, G. and Guattari, F. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.
- ¹³ Gülbetkin, M. ve Öztürk M. "Mekân [Kültürel] Bellek İlişkisi ve Yer Adları." In *TUCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı*, edited by Özçağlar et al., 587–588. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2016.
- ¹⁴ San, S. Ö. *Vadideki Gümüşhane*. Trabzon: Gümüşhane Valiliği Yayınları 19, 2014.
- ¹⁵ Çiğdem, S. *Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları-I: Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*. Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 2012.
- ¹⁶ Tozlu, S. "Gümüşhane Adı Hakkında Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından." *Karadeniz Tarihi Sempozyumu*, 2007.
- ¹⁷ Assmann, 2015.
- ¹⁸ Dolu, 2010.
- ¹⁹ San, 2014.
- ²⁰ Dolu, 2010.
- ²¹ Düzgün, E. ve Çalık, İ. "Gümüşhane İli Süleymaniye Mahallesi'ndeki Tarihi Yapıların Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi." *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2017): 125–136.
- ²² Çavdar Çelenk, A. ve Sürdem, Ş. S. "Gümüşhane Kelkit Eski Hükümet Konağı." *docomomo_tr*, 2024.
- ²³ San, 2014.
- ²⁴ Dolu, 2010.
- ²⁵ Dolu, 2010.
- ²⁶ Yurttaş, H. "Gümüşhane / Süleymaniye Mahallesi (Eski Gümüşhane) Kültür Varlıkları." *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 17 (2010): 347–366.
- ²⁷ Çelenk Çavdar ve Sürdem, 2024.
- ²⁸ Cöktaş, S. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gümüşhane Vilayeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6, no. 11 (2020): 447–460.
- ²⁹ Nazır, B. ve Saylan, K. *Gümüşhane Tarihi*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları No. 33, 2016.
- ³⁰ San, 2014
- ³¹ Dolu, 2010.
- ³² Dolu, 2010.

KAYNAKÇA

Assmann, J. *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. Translated by Ayşe Tekin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

Aykaç Leidholm, P. "Bellek, Kolektif Bellek ve Koruma." *Mimarlık* 423 (2022): 49–52.

Çalık, İ., Kaya, F., Akdu, U., Sezerel, H., Aras, G. ve Köstepen, A. *Gümüşhane İli Turizm Potansiyeli*. Gümüşhane, 2013.

Çavdar Çelenk, A. ve Sürdem, Ş. S. "Gümüşhane Kelkit Eski Hükümet Konağı." *docomomo_tr*, 2024.

Çiğdem, S. *Tarih, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Araştırmaları-I: Eski Çağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane*. Gümüşhane: Gümüşhane Valiliği Yayınları, 2012.

Çoban, Z. ve Halaç, H. H. "Kültürel Miras ve Bellek Üzerine Sistemik Bir Literatür Analizi." *Journal of Humanities and Tourism Research* 13, no. 3 (2023): 571–586.

Deleuze, G. And Guattari, F. *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Translated by Brian Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1987.

Doğu, Y. B. *Eski Gümüşhane (Süleymaniye Mahallesi) Sit Alanı İçin Kentsel ve Yapısal Koruma Önerileri*. Master's thesis, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2010.

Düzgün, E. ve Çalık, İ. "Gümüşhane İli Süleymaniye Mahallesiindeki Tarihi Yapıların Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Değerlendirilmesi." *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2017): 125–136.

Eres, Z. *Geç Osmanlı Döneminde Sanat, Mimarlık ve Kültür Karşılaşmaları*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

Gülbetkin, M. ve Öztürk M.. "Mekân [Kültürel] Bellek İlişkisi ve Yer Adları." In *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu Bildiri Kitabı*, edited by Özçağlar et al., 587–588. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2016.

Göktaş, S. "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Gümüşhane Vilayeti'nde Bayındırlık Faaliyetleri." *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 6, no. 11 (2020): 447–460.

Halbwachs, M. *Kolektif Hafıza*. Translated by Banu Barış. Ankara: Heretik Yayınları, 2017.

Hançerlioğlu, O. *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1992.

Nazır, B. ve Saylan, K. *Gümüşhane Tarihi*. Gümüşhane: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları No. 33, 2016.

San, S. Ö. *Vadideki Gümüşhane*. Trabzon: Gümüşhane Valiliği Yayınları 19, 2014.

Saylan, K. "Cumhuriyetten Günümüze Gümüşhane Şehri." *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 7 (2022): 1884–1920. <https://doi.org/10.24186/vakanuvis.1206802>

Şengül, F. "Toplumsal Hafıza ve Kültürel Bellek Ekseninde İmgeler: Osman Hamdi Bey'in Sekiz Tablosu Üzerinden Bir Çözümleme." *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi* 62 (2024): 41–66. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.1474375>

Tozlu, S. "Gümüşhane Adı Hakkında Siyasi Tarih ve Yerleşme Tarihi Bakımından." *Karadeniz Tarihi Sempozyumu*, 2007.

Traverso, S. "Geçmiş Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika." *Universal Journal of History and Culture* 2, no. 1 (2020): 96–103.

Üçer, A. "Collective Memory According to Maurice Halbwachs." *4. Boyut Journal of Media and Cultural Studies* 25 (2024): 275–282. <https://doi.org/10.26650/4boyut.2024.1541723>

Yurttaş, H. "Gümüşhane / Süleymaniye Mahallesi (Eski Gümüşhane) Kültür Varlıkları." *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 17 (2010): 347–366.

İNTERNET KAYNAKLARI

URL-1: UNESCO Dünya Bellek Programı. <https://www.unesco.org.tr/Pages/127/124/UNESCO-D%C3%BCnya-Belle%C4%9Fi-Program%C4%B1> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-2: Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi 1900'lü yıllar gumushane.gen.tr/kose-yazisi/2011/eski-gumushane-suleymaniye-mahallesi-ve-panayir-alani (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-3: Gümüşhane Yeni Merkez Eski Hükümet Konağı ve Kışla https://www.arkeotekno.com/pg_360_gumushane-1916-ve-hafiz-mehmet-karaarslan (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-4: Gümüşhane Eski Hükümet Konağı. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gumushane/fotograflar> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-5: Gümüşhane Eski Hükümet Konağı. <https://gumushanedenhaber.com/gumushane-osmanli-butcesinin-5-ini-nasil-karsiliyordu/> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-6: Süleymaniye Mahallesi Suluhan 1940. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:S%C3%BCleymaniye4.JPG> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-7: Günümüz Görünümü. <https://www.trthaber.com/foto-galeri/tarihi-suleymaniye-mahallesinde-agaclar-cicek-acti/25464.html> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-8: Süleymaniye Uygulama Oteli <https://gumushanedenhaber.com/gumushanenin-tarihi-suleymaniye-mahallesinde-yapilan-otel-pazartesi-gunu-aciliyor/> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

URL-9: İkievler Kent Müzesi <https://kulturenvanteri.com/yer/ikievler-kent-muzesi/#17.1/40.464782/39.464981> (Erişim Tarihi: 01.11.2025)

Ayşegül Çelenk Çavdar

Lisans eğitimini Avrasya Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü 2015 yılında, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nü ise 2016 yılında üniversite birincisi olarak tamamlayan Ayşegül Çelenk Çavdar, 2020 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı'nda hazırladığı "21. Yüzyıl Mimarlığında Biyo-Dijital Tasarımla Form Analizi" başlıklı teziyle yüksek lisans derecesini almıştır. 2025 yılında aynı üniversitede tamamladığı doktora çalışmasını ise "Mimarının Deneyliliği: Öz-Örgütlenme Tasarım Düşüncesi ile Topografik Verilere Dayalı Form Üretme Modeli" başlıklı teziyle tamamlayarak doktora unvanını elde etmiştir. Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi İç Mimarlık Bölümü'nde ikinci yüksek lisans programına başlamıştır. Akademik kariyerine 2020 yılında Gümüşhane Üniversitesi Gümüşhane Meslek Yüksekokulu Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, Mimari Restorasyon Programı'nda öğretim görevlisi olarak başlayan Çelenk Çavdar, görevine aynı kurumda devam etmektedir.

Cengiz Tavşan

Mimarlık alanındaki akademik yolculuğuna 1989 yılında tamamladığı lisans eğitiminin ardından Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde devam etmiş; 1993 yılında yüksek lisansını, 2000 yılında ise doktora çalışmasını aynı üniversitenin Mimarlık Anabilim Dalı'nda tamamlamıştır. Akademik kariyerine 1990 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak başlayan Tavşan, 2013 yılında Doçent unvanını almış, 2023 yılından itibaren ise Profesör olarak görevini sürdürmektedir. Akademik çalışmaları mimarlık kuramı, kültürel mirasın korunması, kent-mekân ilişkileri, mekânsal bellek ve deneysel tasarım yaklaşımları alanlarında yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamda ulusal ve uluslararası düzeyde yayımlanmış çok sayıda makale, bildiri, araştırma projesi ve akademik çalışmaya imza atarak mimarlık alanına önemli katkılar sağlamıştır. Kuramsal birikimini uygulamalı çalışmalarla bir araya getiren Tavşan, özellikle kültürel mirasın korunması, tarihsel çevrelerin okunması ve mimari tasarım kavramının değerlendirilmesi üzerine yürüttüğü çalışmalarıyla tanınmaktadır..

Belletin Kayboluş Hikayesi: Gümüşhane Süleymaniye Mahallesi

Mekân, yalnızca fiziksel bir varlık olmanın ötesinde, toplumsal belleğin taşıyıcısı ve kültürel sürekliliğin görünür kılındığı bir sahnedir. Bellek, toplumların geçmişle kurduğu ilişkiyi mekân üzerinden somutlaştırmakta; ancak hızlı kentleşme, ekonomik dönüşüm ve işlevsel değişim süreçleri, belleğin bu mekânsal taşıyıcılarını tehdit etmektedir. Bu çalışma, Gümüşhane Eski Süleymaniye Mahallesi'nin tarihsel dokusu üzerinden belleğin nasıl silindiğini, mekânsal boşalma, fiziksel tahribat ve toplumsal kopuş bağlamında Hükümet Konağı ve Suluhan yapıları ile ele almaktadır. Süleymaniye Mahallesi, tarihsel sürekliliğini kaybeden pek çok Anadolu yerleşimi gibi, geçmişin izlerini koruyamayan ve giderek unutulmuş bir eski yerleşim alanına dönüşmektedir. Çalışma, belleğin yok oluşuna yol açan fiziksel ve sosyo-kültürel süreçleri tartışmakta; koruma ve uyarlanabilir yeniden kullanım eksikliğinin bu kaybı nasıl hızlandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Bellek, koruma, dönüşüm, kültürel miras, sürdürülebilirlik

The Story Of A Vanishing Memory: Gümüşhane Süleymaniye Neighborhood

Space is more than a mere physical entity; it is a vessel of collective memory and a stage upon which cultural continuity becomes visible. Memory materializes a society's relationship with its past through spatial environments; however, processes such as rapid urbanization, economic restructuring, and functional transformation increasingly threaten these spatial carriers of memory. This study examines how memory has been erased through the historical fabric of the Old Süleymaniye Neighborhood in Gümüşhane, focusing specifically on the Government House (Hükümet Konağı) and Suluhan buildings within the context of spatial abandonment, physical deterioration, and social disconnection. Like many Anatolian settlements that have lost their historical continuity, Süleymaniye has transformed into an old settlement area in which the traces of the past can no longer be preserved and are gradually forgotten. The study discusses the physical and socio-cultural processes that contribute to the disappearance of memory and reveals how the absence of conservation and adaptive reuse practices accelerates this loss.

Keywords: memory, conservation, transformation, cultural heritage, sustainability

KÜLTÜR MİRASIN YENİDEN KULLANIM YA DA İŞLEVLENDİRİLMESİNDE KORUMA SORUNU

Prof. Dr. Fatma Meral Halifeoğlu, Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Doç. Dr. Nursen Işık, Dicle Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

1. GİRİŞ

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel sürekliliğini, kimliğini ve kolektif belleğini yansıtan önemli unsurlardan biridir. Tarihi yapılar, geçmişin tanıkları olmakla kalmayıp, günümüz kent yaşamına entegre edilmesi gereken, toplumların estetik, sosyal ve kültürel değerlerini taşıyan ve bu nedenle korunması zorunlu önemli miras unsurlarıdır. (Ashworth, 2008; Ahunbay, 2000). Ancak zaman içinde, özgün işlevlerini yitiren birçok kültürel miras yapısı, mevcut kullanım ihtiyaçlarına cevap verememekte ve kullanım dışı kalarak fiziksel bozulmalara uğramaktadır. Bu durum, tarihsel yapıları koruma amacıyla yeniden kullanım ve işlevlendirme yaklaşımlarını gündeme getirmiştir (Ahunbay, 2010).

Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi, yapıların fiziksel varlıklarını sürdürebilmelerine katkı sağlarken, diğer yandan koruma ilkeleri açısından tartışmayı beraberinde getirmektedir (Jokilehto, 2005). Yeniden işlevlendirme süreci, yapının özgün kimliği, malzeme dokusu, mekânsal kurgusu ve tarihi değeri göz önünde bulundurulmadan gerçekleştirildiğinde, geri dönüşü olmayan tahribatlara yol açabilir. Bu bağlamda, koruma-kullanma dengesi, mimari mirasın sürdürülebilir biçimde yaşatılabilmesi için temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Koruma ve kullanım arasındaki dengeyi kurmak, mirasın yalnızca fiziksel değil, kültürel ve anlam düzeyinde korunmasını sağlamayı amaçlar (ICOMOS, 2011; Yılmaz, 2015).

Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi (ICOMOS) tarafından yayımlanan ilke kararları, kültürel miras niteliğindeki yapıların onarım ve yeniden kullanım

süreçlerinde nitel ve nicel analizlerin yapılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. ICOMOS'un 2005'te yayımladığı "Viyana Bildirgesi", tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi süreçlerinde yapının mevcut fiziksel durumu, özgün işlevi, malzeme özellikleri ve yapısal karakterinin detaylı biçimde incelenmesi gerektiğine işaret etmektedir. Bu ilkeler, yeniden kullanımın yapının kültürel ve tarihi değerini zedelememesi için bir çerçeve sunar (ICOMOS, 2005). Türkiye özelinde Ahunbay (2000; 2010) tarafından yürütülen çalışmalar, tarihi yapıların korunmasında planlama, onarım ve işlevlendirme süreçlerinin bütüncül bir perspektifle ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, yerel yönetimlerin ve kamu kurumlarının, yeniden kullanım projelerinde standart protokoller geliştirmesinin önemi üzerinde durulmuştur.

Son yıllarda, küreselleşme, kentleşme baskısı ve değişen sosyo-ekonomik dinamikler, kültürel miras alanlarının yeni işlevlerle değerlendirilmesine yönelimi hızlandırmıştır. Küreselleşmenin etkisiyle kentler hızla değişmekte ve eski yapılar, modern şehir planlamasına uyum sağlamak amacıyla yeniden işlevlendirilme kavramı ön plana çıkmıştır (Harvey, 2001; Uluğtekin, 2014). Ancak bu dönüşümler, ekonomik açıdan yeniden yapılanma süreci olarak ele alınmamalıdır. Kültürel ve mekânsal üretim süreci olarak değerlendirilmeli, tarihi yapılar yerel kimlik ve kültürel değerler ile uyumlu biçimde yeniden hayata geçirilmelidir (Mason, 2006; Ahunbay, 2010). Bu bağlamda, yeniden işlevlendirme süreçlerinde, amaç yalnızca tarihi yapıların çağdaş yaşamla uyumlu biçimde yaşatılması değil, özgün değerlerinin korunması ve geleceğe aktarılması olmalıdır.

Günümüzde, tarihi yapıların yeni işlevlerle yaşatılması süreci, sosyal ve kültürel bağlamda oldukça önemlidir. Tarihi yapılar, yalnızca geçmişin estetik ve fonksiyonel mirasını taşımakla birlikte günümüz toplumlarının kimlik inşasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, tarihi yapılar üzerinde yapılacak her türlü müdahale, fiziksel ve kültürel açıdan titizlikle değerlendirilmelidir (UNESCO, 1972; Ahunbay, 2000).

Bu çalışma, kültürel mirasın yeniden kullanımında ortaya çıkan koruma sorunlarını teorik bir çerçevede ele almakta ve koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için gerekli ilkeleri tartışmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, tarihi yapıların yeni işlevlerle yaşatılmasına yönelik güncel yaklaşımlar incelenerek, koruma anlayışının sürdürülebilirlik ve kimlik kavramlarıyla bütünleşme durumu değerlendirilecektir.

2. MATERYAL VE METOT

Bu çalışma, kültürel mirasın yeniden kullanımı ve işlevlendirilmesi süreçlerinde karşılaşılan koruma sorunlarını analiz etmek amacıyla nitel araştırma yöntemine dayalı olarak yürütülmüştür. Araştırmada, tarihi yapıların yeniden kullanım biçimleri özgün işlevinde kullanım, farklı bir işleve dönüşüm ve her iki işlevin bir arada bulunduğu örnekler olarak üç temel kategori altında incelenmiştir: Bu sınıflandırma doğrultusunda, her kullanım türünün kültürel mirasın kimliği ve geleneksel özellikleri üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir.

Çalışmanın materyalini, Türkiye ve dünyadan seçilmiş kültürel miras niteliği taşıyan tarihi yapılar oluşturmaktadır. Bu bağlamda, 19. ve 20. yüzyıllara ait tescilli yapılar incelenmiştir. Analiz için kullanılan temel materyaller; literatür kaynakları (Jokilehto, 2005; Feilden, 2003; ICOMOS, 2011), ulusal ve uluslararası koruma mevzuatları (UNESCO 1972 Dünya Mirası Sözleşmesi ve Türkiye Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu), rölöve ve restorasyon projeleri, fotografik belgeler ile konu uzmanlarının görüşlerinden elde edilen verilerdir.

Araştırma sürecinde betimsel analiz ve karşılaştırmalı değerlendirme yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Öncelikle özgün işlevinde kullanılmaya devam eden yapılar, koruma-onarım ilkeleri çerçevesinde incelenmiş; bu yapılarda özgün kullanımın sürdürülebilirliği ve fiziksel müdahalelerin düzeyi analiz edilmiştir. Farklı bir işleve dönüştürülmüş yapılar için, dönüşüm sürecinin yapının kimliğine, mekânsal organizasyonuna ve malzeme karakterine etkileri değerlendirilmiştir (Plevoets & Cleempoel, 2011). Özgün işlev ile yeni işlevin birlikte sürdürüldüğü yapılarda ise işlevsel bütünleşmenin koruma ilkeleriyle uyumu ve kullanım dengesinin niteliği irdelenmiştir.

Değerlendirme sürecinde, yapının özgün değerleri, mekânsal değişim düzeyi, kimlik ve anlamsal süreklilik ile geleneksel özelliklerin sürdürülebilirliği olmak üzere dört temel ölçüt esas alınmıştır (Jokilehto, 2005; Bandarin & van Oers, 2012). Bu kapsamda, yeniden kullanım uygulamalarında karşılaşılan başlıca sorunlar "kimlik sorunu" ve "geleneksel özelliğin kaybedilmesi" olarak iki ana başlık altında ele alınmıştır. Kimlik sorunu, yapının tarihsel bağlamı ve kültürel anlamının yeni işlev karşısında zayıflaması

veya dönüşmesi şeklinde ortaya çıkarken; geleneksel özellik kaybı, özgün malzeme, yapı tekniği ve mekânsal düzenin geri döndürülemez biçimde değiştirilmesiyle ilişkilendirilmiştir.

Elde edilen veriler, UNESCO ve ICOMOS gibi uluslararası kuruluşların koruma ilkeleri ile Türkiye'deki koruma mevzuatı ışığında karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Analizler sonucunda, yeniden kullanım uygulamalarında koruma-kullanma dengesinin sağlanabilmesi için yapının özgün değerlerine saygı duyulması, çağdaş işlevlerin bu değerlerle uyumlu biçimde tasarlanması ve fiziksel müdahalenin en düşük düzeyde tutulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Kültürel miras yapılarının yeniden kullanımı veya işlevlendirilmesi üzerine gerçekleştirilen incelemeler sonucunda, araştırma kapsamında ele alınan örneklerde fiziksel ve anlamsal düzeyde çeşitli bulgular elde edilmiştir. Analizler, yapıların yeniden kullanım biçimlerine göre özgün işlevinde kullanım, farklı bir işleve dönüşüm ve karma işlevli kullanım olmak üzere üç ana kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler, her bir yapının koruma süreci, mekânsal değişim düzeyi, malzeme kullanımı ve kültürel kimlik üzerindeki etkilerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesine olanak sağlamıştır.

Elde edilen bulgular, özellikle işlev değişikliğine uğrayan yapılarda koruma-kullanma dengesinin yeterince gözetilmediğini ve yapının kimliğinde zayıflamaya ya da geleneksel özelliklerinin kaybına yol açtığını göstermektedir. Özgün işlevini sürdüren yapılarda, fiziksel koruma düzeyi genellikle daha yüksek olmakla birlikte, çağdaş kullanım ihtiyaçlarını karşılamada yetersizlikler tespit edilmiştir. Buna karşın, özgün ve yeni işlevi bir arada barındıran karma kullanımlarda, uygun planlama ve müdahale yöntemleri uygulandığında yapının yaşatılma özelliğinin arttırdığı gözlemlenmiştir.

Bu doğrultuda, bulgular kısmında kullanımları ayrı değerlendirilmiş; yapıların yeniden kullanım süreçlerinde karşılaşılan kimlik sorunu ve geleneksel özellik kaybı temaları üzerinden detaylı analizler sunulmuştur. Ayrıca, bu bulgular uluslararası koruma ilkeleri (ICOMOS, 2011; UNESCO, 1972) ve yerel uygulama örnekleriyle karşılaştırılarak yorumlanmıştır.

3.1. Kültürel Mirasın Yeniden Kullanımı veya İşlevlendirilmesi

Kültürel mirasın yeniden kullanımı veya işlevlendirilmesi, günümüzde koruma disiplininin en önemli tartışma alanlarından birini oluşturmaktadır. Yeniden kullanım, işlevini yitirmiş veya kullanım dışı kalmış tarihî yapıların çağdaş yaşamın gereksinimlerine uygun biçimde değerlendirilmesini amaçlayan bir yaklaşımdır (Plevoets & Cleempoel, 2011, Halifeoğlu ve diğ. 2020). Bu süreç, yalnızca yapının fiziksel bütünlüğünün korunması dışında toplumsal hafızayı yansıtan kültürel değerlerin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır (Bandarin & Van Oers, 2012). Bununla birlikte, yeniden işlevlendirme sürecinde yapının özgün kimliği, mekânsal karakteri, malzeme yapısı ve tarihsel bağlamı gözetilmeden yapılan müdahaleler, geri döndürü-

lemez tahribatlara yol açabilmektedir (Feilden, 2003). Bu nedenle, koruma-kullanma dengesi kavramı, tarihî yapıların yaşatılmasında temel bir ilke olarak kabul edilmektedir (Jokilehto, 2005).

Yeniden kullanım kararları alınırken, yapının tarihsel ve mimari değerleri ile yeni işlevin gereksinimleri arasında bir uyum kurulması gerekmektedir. Bu uyumun sağlanamadığı durumlarda, kültürel miras yapıları özgün kimliklerini kaybetmektedir (Ashworth, 2008). Dolayısıyla, yeniden kullanım uygulamaları yalnızca fiziksel koruma değil, aynı zamanda kültürel sürekliliğin ve yer kimliğinin korunması açısından büyük önem taşımaktadır.

3.1.1. Özgün İşlevinde Kullanım

Kültürel miras niteliğindeki yapıların özgün işlevinde kullanılmaya devam edilmesi, koruma kuramı açısından ideal ve sürdürülebilir kullanım biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, yapının tarihsel kimliğini, toplumsal bellekteki anlamını ve özgün kullanım değerini koruma amacını taşır. Özgün işlevin devamı, yapının fiziksel ve kültürel sürekliliğinin sağlanmasına katkı sunmakta; kullanıcı-yapı ilişkisini tarihsel bağlam içinde sürdürmektedir (Jokilehto, 2005). Örneğin, camilerin ibadet ama-

Görsel 1. Restorasyon sonrası özgün işleviyle kullanılan Surp Giragos Ermeni Kilisesi (2025)

cıyla, hanların konaklama veya ticari işleviyle, medreselerin eğitim alanı olarak kullanılmaya devam etmesi, bu yapıların sürdürülebilirliğini doğal yollardan destekleyen bir uygulamadır. Bu tür yapılarda gerçekleştirilen müdahaleler, esas olarak koruma-onarım ölçeğinde olup, yapının özgün mimari bütünlüğüne zarar vermeden, zamanın getirdiği fiziksel yıpranmaların giderilmesi ve işlevin devamlılığının sağlanması hedeflenmektedir (Feilden, 2003) (Görsel 1). Ancak özgün işlevin sürdürülmesi her zaman sorunsuz bir süreç değildir. Toplumun değişen sosyo-ekonomik ve kültürel dinamikleri, bazı durumlarda işlevlerin çağdaş yaşam koşullarıyla uy-

Görsel 2. Restorasyon sonrası özgün işleviyle kullanılan Mar Petyun Keldani Katolik Kilisesi (2025)

munu zorlaştırabilmektedir. Örneğin, geleneksel bir yapının çağdaş konfor standartlarına veya güvenlik gereksinimlerine yanıt verememesi, sınırlı ve fiziksel müdahaleleri zorunlu hale getirebilir (Orbaşlı, 2008). Yapılacak müdahalelerin niteliği büyük önem taşır; fazla müdahale, yapının özgün değerlerini tehdit edebilir. Dolayısıyla, özgün işlevin korunması sürecinde en temel ilke, minimum müdahale ve geri dönüştürülebilirlik prensiplerinin benimsenmesidir (ICOMOS, 2011) (Görsel 2). Özgün işlevin sürdürülebilir biçimde korunması, aynı zamanda toplumsal aidiyetin ve kültürel kimliğin devamlılığını destekler. Yapı, fiziksel olarak bir topluluğun belleğindeki mimari öğelerdir. Bu nedenle, işlevsel sürekliliğin sağlanması, yapıların "yaşayan miras" niteliğini korumasına olanak tanır. Uluslararası koruma ilkeleri bu yaklaşımı destekleyerek yapının özgün kullanımının devam ettirilmesini, geleceğe aktarmanın etkili yolu olarak tanımlamaktadır (UNESCO, 1972; Bandarin & van Oers, 2012). Özgün işlevin sürdürülmesi, fiziksel koruma ve tarihsel anlamın, geleneksel kullanım biçimlerinin ve kültürel sürekliliğin korunmasını kapsayan bütüncül koruma yaklaşımı gerektirmektedir.

3.1.2. Farklı İşleve Dönüşümü

Tarihî yapıların farklı işleve dönüştürülmesi, kültürel mirasın yaşatılmasına yönelik en yaygın çağdaş koruma yaklaşımlarından biridir. Bu yöntem, özgün işlevini yitiren yapıların, mevcut toplumsal ve ekonomik gereksinimlere uygun biçimde yeniden değerlendirilmesini amaçlar. Böylelikle yapı, işlevsel olarak yeniden yaşama katılırken, fiziksel varlığının korunması sağlanır (Plevoets & Cleempoel, 2011). Ancak bu süreç yalnızca bir "yeniden kullanım" değil, aynı zamanda dönüşüm sürecidir. Yeni işlev, yapının fiziksel özelliklerini ve tarihsel kimliğini yeniden tanımlar. Özellikle endüstri mirası yapılarının kültür merkezi, müze veya sanat alanı olarak değerlendirilmesi dönüşümün en somut örneklerindedir. Bu tür uygulamalar, yapının kentsel bellek içindeki varlığını sürdürmesini sağlamakla birlikte, yapının taşıdığı tarihsel katmanların yeniden yorumlanması da gerektirir (Bullen & Love, 2011). İşlev dönüşümünde temel amaç, yapının özgün değerlerine zarar vermeden çağdaş kullanımla

Görsel 3. Restoran olarak işlevlendirilen Vahap Ağa Hamamı (2025)

uyumlu bir mekânsal organizasyon oluşturabilmektir. Bunun için tasarım sürecinde, yeni işlevin gerektirdiği fiziksel müdahalelerin yapının taşıyıcı sistemine, malzeme bütünlüğüne ve mekânsal kurgusuna etkisi dikkatle değerlendirilmelidir (Cantacuzino, 1989). Farklı ve yoğun müdahaleler, yapının tarihi dokusunu zedeler; yetersiz müdahaleler ise yeni işlevin sürdürülebilirliğini engelleyebil-

mehtedir. Dolayısıyla, bu süreçte en kritik aşama, koruma ve dönüşüm arasındaki dengeyi doğru biçimde kurmaktır (Langston, 2012) (Görsel 3).

Görsel 4. Ticari mekana dönüştürülen özgün işlevi bozulan Melik Ahmet Paşa Hamamı (2025)

Yeni işlev, yapının ölçüğü, konumu ve tarihî değeriyle uyumlu olması, işlev değişiminin doğrudan etkileyen unsurlardan biridir. Yapının bulunduğu fiziksel çevre, işlevin türü ve kullanıcı profiliyle ilişkilendirilmeli; böylece çevresel ve sosyal bağlamda bütünlük sağlanmalıdır. Uygunsuz işlevlendirmeler, yapının tarihi dokusundan uzaklaşmasına ve kültürel kimliğinin zayıflamasına neden olabilir (Douglas, 2006). Bu nedenle, dönüşüm kararlarında ekonomik veya turistik potansiyelin yanında yapının kültürel anlamı, kent belleğindeki yeri göz önünde bulundurulmalıdır (Görsel 4). Farklı işleve dönüştürülen kültürel miras yapıları, fiziksel değişimleri dışında yeniden üretim sürecine dâhil olmaktadır. Bu dönüşümün doğru yapıldığı örneklerde, geçmişle günümüz arasında köprü kurarken, başarısız uygulamalarda tarihsel sürekliliği kesintiye uğratabilmektedir. Dolayısıyla, bu tür projelerde koruma ilkeleri ile çağdaş tasarım anlayışının uyumlu biçimde bütünleşmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından oldukça önemlidir.

3.1.3. İki Bir Arada Olanlar

Kültürel miras yapılarında özgün işlevin kısmen sürdürüldüğü ve yeni işlevin eklendiği durumlar, günümüzde giderek daha fazla tercih edilen karma kullanım modellerini ortaya koymaktadır. Bu tür yapılar, tarihî kimliğin ve kullanım sürekliliğinin korunmasına olanak tanımakta, çağdaş toplumsal ve ekonomik gereksinimlere uyum sağlamayı hedeflemektedir (Halifeoğlu vd 2021).

Görsel 5. Kent Müzesine dönüştürülen Cemilpaşa Konağı (2025)

Dolayısıyla bu yaklaşım, koruma-kullanma dengesinin dinamik biçimde kurulduğu bir geçiş alanı niteliği taşımaktadır (Bandarin & van Oers, 2012). Örneğin, tarihi bir medresenin eğitim işlevini kısmen sürdürmesi ve kültürel etkinlik alanı olarak değerlendirilmesi; ya da bir kervansarayın hem konaklama hem de sergi mekânı olarak kullanılması, bu duruma tipik örneklerdir. Bu

tip uygulamalar, özgün işlevin tümüyle ortadan kaldırılmadığı, ancak yapıya çağdaş bir katman kazandırıldığı durumları temsil eder (Görsel 5) Karma işlevli kullanımlarda önemli hedef, yeni işlevin yapının tarihsel kimliğiyle çatışmadan, anlamsal ve mekânsal bir bütünlük içinde var olmasını sağlamaktır. Bu süreçte özgün işlevin korunması, yapıya kimliksel süreklilik kazandırırken; yeni işlev, yapının yaşamsal sürdürülebilirliğini destekler (Plevoets & Cleempoel, 2013).

Görsel 6. Yazma Eserler Kütüphanesi olarak işlevlendirilen Mesudiye Medresesi (2025)

Ancak bu denge, titizlikle yürütülmesi gereken bir planlama sürecine bağlıdır. Zira yeni işlevin gereksinimleri, yapının özgün mekânsal kurgusuna müdahale gerektirebilir; bu müdahalelerin boyutu ve biçimi, yapının otantikliğini koruma açısından belirleyici rol oynar (Douglas, 2006). Bu nedenle, karma kullanımlarda "minimum müdahale" ve "reversibilite" (geri dönüştürülebilirlik) ilkeleri, hem fiziksel hem de kavramsal koruma açısından vazgeçilmezdir (Feilden, 2003). Bu uygulamaların başarısı, mimari ve teknik ölçütler dışında sosyal kabul ve kültürel bütünleşmesi ile ilişkilidir. Özgün işlevin toplumsal bellekteki yerini koruması, yeni işlevin benimsenmesini kolaylaştırır ve yapının "yaşayan miras" kimliğini güçlendirir (Orbaşlı, 2008). Aksi durumda, özgün kullanımın sembolik değeri zayıflayabilir ve yapı, kimliksel bir ikilik içine sürüklenebilir. Bu nedenle karma işlevli projelerde, kullanıcı profili, mekânın tarihsel anlamı ve yeni işlevin toplumsal yararı bir bütün olarak değerlendirilmelidir.

"İki bir arada" kullanım biçimi, kültürel miras yapılarının korunması ve çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi açısından esnek bir model sunmaktadır. Uygun biçimde planlandığında, bu yaklaşım, yapının tarihsel dokusunu koruyarak kimliksel sürekliliği sağlayarak ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik açısından yapıyı yaşatmasını sağlar. Karma işlevli koruma projelerinde disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmesi, kültürel mirasın korunması ve çağdaş yaşama entegre edilmesi için temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

3.2. Kültürel Mirasın Yeniden Kullanımı ya da İşlevlendirilmesinde Karşılaşılan Önemli Sorunlar

Kültürel mirasın yeniden kullanımı veya işlevlendirilmesi süreci, yapının fiziksel varlığının korunması ve toplumsal yaşama yeniden kazandırılması açısından iyi sonuçlar olmasını sağlarsa da, uygulamada birçok koruma sorunlarının oluşmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, genellikle kimlik, otantiklik, malzeme bütünlüğü, mekânsal uyum ve geleneksel özelliklerin kaybı gibi kavramlar

etrafında şekillenmektedir (Jokilehto, 2005). Yeniden kullanım projeleri çoğu zaman ekonomik, turistik veya işlevsel kaygılarla yönlendirilmekte; bu durum ise koruma ilkelerinin geri planda kalmasına ve kültürel mirasın özgün karakterinin zedelenmesine neden olabilmektedir (Ashworth, 2008).

Yeniden işlevlendirme sürecinde karşılaşılan en temel sorunlardan biri kimlik sorunudur. Tarihi yapılar, geçmişle bugün arasında kültürel bir köprü kuran taşıyıcılarıdır. Yeni işlevin anlam katmanlarıyla uyumlu olmaması, yapının tarihsel kimliğini zayıflatmakta ve özgün bağlamından kopmasına yol açmaktadır (Bandarin & van Oers, 2012). Özellikle ticarileşme ve turizm odaklı dönüşümler, yapının toplumsal bellekteki yerini değiştirerek "yapay kimlikler" üretme eğilimi gösterebilmektedir. Bu tür uygulamalarda, mimari biçim korunmuş görünse bile, yapının taşıdığı tarihsel anlamın dönüşüme uğraması kaçınılmaz olmaktadır (Orbaşlı, 2008).

Geleneksel özelliklerin kaybedilmesi önemli sorunlardan biridir. Yeniden kullanımda gerçekleştirilen yapısal müdahaleler, özgün malzeme, yapı tekniği ve mekânsal kurguda geri döndürülemez değişimlere neden olabilmektedir. Özellikle çağdaş kullanım gereksinimlerinin karşılanması amacıyla yapılan tesisat, cephe, iç mekân veya statik müdahaleler, yapının otantikliğini zedelemekte ve özgün mimari dokuya zarar vermektedir (Feilden, 2003). Bu durum, koruma kuramının temel ilkelerinden biri olan minimum müdahale ve reversibilite (geri döndürülebilirlik) prensiplerinin göz ardı edilmesi anlamına gelir (ICOMOS, 2011). Geleneksel yapı dokusunun modern malzemelerle uyumsuz biçimde yenilenmesi veya cephe estetiğinin çağdaş tasarım anlayışına göre dönüştürülmesi, yapının tarihsel değerini ve çevresel bütünlüğünü zayıflatmaktadır.

Yasal, yönetsel ve toplumsal düzeydeki eksiklikler kültürel mirasın sürdürülebilir yeniden kullanımını güçleştiren etmenler arasında yer almaktadır. Türkiye'de ve birçok ülkede koruma politikaları çoğunlukla fiziksel müdahaleye odaklanmakta; koruma, sosyal, ekonomik ve kültürel bağlamlarıyla birlikte değerlendirilmesi gereken çok disiplinli bir süreçtir (Mason, 2006). Ayrıca, yerel yönetimlerin ve toplumun koruma bilincinin yetersiz olması, yeniden kullanım projelerinin katılımcı bir anlayışla yürütülmesini zorlaştırmaktadır. Bu koruma kararlarının yalnızca teknik ve ekonomik ölçütlerle sınırlandırılmasına yol açmaktadır.

Kültürel mirasın yeniden işlevlendirilmesinde karşılaşılan temel sorunlar, fiziksel müdahalelerle sınırlı kalmamakta; yapının kültürel, toplumsal ve simgesel değerlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, yeniden kullanım projesinde yapının yeni bir işlev kazanması değil, özgün kimliği, tarihsel bağlamı ve toplumsal anlamının korunması hedeflenmelidir. Aksi halde, yeniden kullanım, koruma değil, dönüştürme sürecine dönüşmekte; kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

3.2.1. Kimlik Sorunu

Kültürel mirasın yeniden kullanımını sürecinde karşılaşılan sorunlardan biri, yapıların tarihsel ve kültürel kimliğinin korunmasıdır. Tarihi yapılar toplumun kolektif belleğini ve geçmişle bugün arasındaki sürekliliği temsil eden katmanlar olarak değerlendirilmektedir (Bandarin & van Oers, 2012). Yeni işlevlendirme süreçlerinde, yapının özgün kullanımının göz ardı edilmesi, kimlik

Görsel 7. Kültür ve Sanat merkezine dönüştürülen Ermeni Katolik Kilisesi (2025)

sorununun ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin, bir caminin, kilisenin kültürel ve dinsel işlevinden kopararak yalnızca turistik bir mekân haline getirilmesi, yapının toplumsal ve tarihsel kimliğinin zayıflamasına yol açabilir (Görsel 7). Kimlik sorunu, işlev değişimi dışında mekânsal müdahaleler ve estetik dönüşümlerden kaynaklanmaktadır. Yapının özgünlüğü, cephe düzeni, iç mekân kurgusu ve malzeme dokusu, kimliğin somut göstergeleridir. Yapılan müdahaleler, yapının kimliğinin bozulmasına neden olabilmektedir (Orbaşlı, 2008). Ayrıca, kimlik sorunu, toplumun yapıya yüklediği anlam ve aidiyet duygusu ile doğrudan ilişkilidir. Toplumun tarihsel belleğinde önemli yeri olan yapıların, kullanıcı ihtiyaçları veya ekonomik hedefler doğrultusunda dönüştürülmesi, kültürel mirasın kolektif kimlikteki yerinin erozyona uğramasına yol açabilir (Ashworth, 2008). Bu nedenle, yeniden kullanım projelerinde kimlik koruması, yapının fiziksel formunun korunmasıyla sınırlı kalmamalı; yapının tarihsel işlevi, sembolik anlamı ve toplumsal bağlamıyla ele alınmalıdır. Kimlik sorununun önlenmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği ve toplumsal kabul açısından temel bir gerekliliktir.

3.2.2. Geleneksel Özelliğini Kaybetmesi

Tarihi yapılarda özgün malzeme, teknik ve mekânsal özelliklerinin yitilmesi önemli sorunlarından biridir. Yeniden kullanımda gerçekleştirilen müdahaleler, yapının geleneksel karakterini değiştirebilir ve özgün mimari dili zayıflatır (Feilden, 2003). Bu durum, özellikle çağdaş kullanım gereksinimlerinin yapının mekânsal kurgusuna ve malzeme dokusuna müdahale ettiği

Görsel 8. Niteliksiz müdahalelerle özgün mimarisi bozulan Tacettin Mescidi (2025)

projelerde sıkça gözlemlenmektedir (Görsel 8). Örneğin, bir hanın konaklama işlevine uyarlanırken özgün taş duvarların veya ahşap tavanların modern malzemelerle değiştirilmesi, yapının tarihi kimliğinin bozulmasına yol açabilmektedir. Geleneksel özelliklerin kaybı, estetik sorun ol-

masının yanında yapının tarihsel bilgi ve teknik miras açısından değer kaybına uğramasına neden olmaktadır. Geleneksel yapı teknikleri, dönemin sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel koşullarını yansıtmaktadır. Bu tekniklerin korunması, yapının tarihsel ve toplumsal değerini sürdürmesi açısından önemlidir (Jokilehto, 2005). Ayrıca, malzeme ve teknik bütünlüğün bozulması, yapının yapısal dayanıklılığını olumsuz etkiler yaratarak, fiziksel koruma açısından riskler oluşturabilmektedir.

Geleneksel özelliklerin korunması, yeniden kullanım projelerinde minimum müdahale, uyumlu eklemeler ve geri dönüştürülebilir çözümler ile sağlanabilir (ICOMOS, 2011). Bu yaklaşım, yapının çağdaş yaşama entegrasyonunu sağlarken, tarihi ve kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasına olanak tanır. Geleneksel özelliklerin kaybının önlenmesi, dolayısıyla fiziksel ve sürdürülebilir koruma açısından önemli ilkelerden biri olarak değerlendirilmektedir.

3.3. Kültürel Mirasın Yeniden Kullanımında Kimlik ve Geleneksel Özelliklerin Korunmasına Yönelik Yaklaşımlar

Kültürel mirasın yeniden kullanımında kimlik ve geleneksel özelliklerin korunması, fiziksel müdahalelerle sınırlı yaklaşımın yanında disiplinler arası yaklaşımlar gerektiren bir süreçtir. Bu süreçte öncelikli hedef, yapının yeni işlev kazanmasını sağlarken, tarihsel kimliğini, kültürel bağlamını ve mimari bütünlüğünü sürdürmektir (Bandarin & van Oers, 2012).

Minimum müdahale ve reversibilite (geri dönüştürülebilirlik) ilkelerinin benimsenmesi yaklaşımında yeniden kullanım projelerinde, yapının özgün malzeme ve mekânsal kurgusuna yönelik müdahaleler, sınırlı düzeyde tutulmalı ve gerektiğinde geri alınabilir şekilde tasarlanmalıdır (Feilden, 2003). Bu yaklaşım, kimlik sorununun ve geleneksel özelliklerin kaybının önlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Uyumlu eklemeler ve çağdaş müdahalelerin dikkatli entegrasyonu ikinci yaklaşımlardan biridir. Yeni işlevin gerektirdiği teknik ve mekânsal düzenlemeler, yapının tarihi dokusu ve malzeme diline uygun olması yapının çağdaş yaşama entegre olurken özgün karakterini korumasını sağlamaktadır (Jokilehto, 2005).

Toplumsal katılım ve farkındalık yaratma üçüncü yaklaşım olarak kabul edilebilir. Yapının kimliği ve kültürel değeri, teknik müdahalelerin yanında, toplumun tarihsel bilinci ve aidiyet duygusuyla korunmasını sağlamaktadır (Ashworth, 2008). Çok disiplinli değerlendirme ve analiz diğer yaklaşımlardan biridir. Yeniden kullanım kararları alınmadan önce, yapının fiziksel durumu, tarihsel işlevi, malzeme özellikleri ve çevresel bağlamı ayrıntılı bir şekilde incelenmelidir (ICOMOS, 2011).

Sürdürülebilirlik yaklaşımında uzun vadeli yönetim planları oluşturulmaktadır. Yeniden kullanım süreci, geçici çözümler yerine yapının kültürel, ekonomik ve çevresel boyutlarını bütüncül biçimde ele alan planlarla desteklenmelidir (Mason, 2006).

Kültürel mirasın yeniden kullanımında kimlik ve geleneksel özelliklerin korunması, minimum müdahale, uyumlu eklemeler, katılımcı süreçler, bilimsel değerlendirme ve sürdürülebilir yönetim gibi birbirini tamamlayan yaklaşımların uygulanmasıyla mümkün olmaktadır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, kültürel mirasın yeniden kullanımı veya işlevlendirilmesinde ortaya çıkan temel sorunları ve bu sorunların giderilmesine yönelik yaklaşımları ele almıştır. Analizler, tarihi yapıların özgün işlevlerini sürdürdüklerinde ve farklı işlevle dönüştürüldüklerinde karşılaştıkları kimlik kaybı ve geleneksel özelliklerin bozulması gibi kritik sorunları ortaya koymaktadır. Yapının kimliği, fiziksel form ve malzeme dokusunun yanında tarihsel bağlamı ve toplumsal anlamı ile şekillendiğinden, yeniden kullanım projelerinde bu unsurların bütüncül biçimde değerlendirilmesi gereklidir (Bandarin & van Oers, 2012; Ashworth, 2008).

Çalışmanın bulguları, kültürel mirasın korunması ve çağdaş yaşama entegrasyonu sürecinde birkaç temel ilkenin önemini vurgulamaktadır. Birincisi, minimum müdahale ve geri dönüştürülebilir uygulamalar, yapının özgün kimliğinin ve geleneksel özelliklerinin korunmasında merkezi bir rol oynamaktadır (Feilden, 2003). İkincisi, uyumlu eklemeler ve çağdaş müdahalelerin entegrasyonu, yapının yeni işlev kazanmasını sağlarken estetik ve tarihsel bütünlüğün sürdürülmesine katkı sunmaktadır (Jokilehto, 2005). Üçüncüsü, toplumsal katılım ve farkındalık, kültürel mirasın kolektif bellekteki yerini korumakta ve projelerin toplumsal kabulünü artırmaktadır. Ayrıca, çok disiplinli değerlendirme ve sürdürülebilir yönetim planları, yapının fiziksel ve kültürel değerlerinin uzun vadede korunmasını güvence altına almaktadır (ICOMOS, 2011; Mason, 2006). Bu bağlamda, kültürel mirasın yeniden kullanımında önerilen uygulamalar şunlardır:

- Yeniden kullanım projelerinde yapıların tarihsel kimliği ve toplumsal bağlamı öncelikli kriter olarak ele alınmalıdır.
- Müdahaleler minimum düzeyde ve geri dönüştürülebilir biçimde planlanmalı, özgün malzeme ve tekniklerin korunmasına öncelik verilmelidir.
- Yeni işlevler, yapının mekânsal ve estetik karakteri ile uyumlu olmalıdır.
- Toplum ve kullanıcılar, tasarım ve uygulama süreçlerine dahil edilerek farkındalık ve aidiyet duygusu artırılmalıdır.
- Yapının mevcut durumu, işlevsel gereksinimleri ve çevresel koşulları çok disiplinli bir değerlendirme süreciyle analiz edilmelidir.
- Uzun vadeli sürdürülebilir yönetim planları, yapının kültürel, ekonomik ve çevresel değerlerini koruyacak şekilde hazırlanmalıdır.

Sonuç olarak, kültürel mirasın yeniden kullanımı, yalnızca ekonomik veya fonksiyonel bir dönüşüm değil, aynı zamanda tarihsel ve kültürel değerlerin gelecek kuşaklara aktarılmasını güvence altına alan bütüncül bir koruma yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, tarihsel kimlik ve geleneksel özellikleri korurken, yapıları çağdaş yaşamla uyumlu biçimde yaşatmayı mümkün kılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z. (2000). *Kültürel Mirasın Korunması ve Restorasyon İlkeleri*. İstanbul: İTÜ Yayınları.
- Ahunbay, Z. (2010). *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon: Kuram ve Uygulama*. Ankara: YEM Yayınları.
- Ashworth, G. J. (2008). *Heritage, tourism and cities: Past and future directions*. *Urban Studies*, 45(8), 1650-1665.
- Bandarin, F., & van Oers, R. (2012). *The Historic Urban Landscape: Managing Heritage in an Urban Century*. Wiley-Blackwell.
- Bullen, P. A., & Love, P. E. D. (2011). *Adaptive reuse of heritage buildings*. *Structural Survey*, 29 (5), 411–421.
- Cantacuzino, S. (1989). *Re-Architecture: Old Buildings / New Uses*. Abbeville Press.
- Douglas, J. (2006). *Building Adaptation*. Butterworth-Heinemann.
- Feilden, B. M. (2003). *Conservation of Historic Buildings*. Architectural Press.
- Halifeoğlu F.M., Işık N., Tekin M., Erkoç B., İpekyüz, D., Güzel, Esra (2020). *Geleneksel Mimaride Yeniden Kullanım Kaynaklı Sorunlar: Diyarbakır Evleri Örnekleme*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(75), 382-395. (Yayın No: 6747523)
- Halifeoğlu F.M., Işık N. (2021). *Yeniden İşlevlendirme Çalışmalarında Çağdaş Yaklaşımlar; Diyarbakır Kent Müzesi (Cemil Paşa Konağı) Örneği*. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(79), 251-258., Doi: 10.17719/jsr.2021.39071 (Yayın No: 7417606)
- Harvey, D. (2001). *Spaces of Capital: Towards a Critical Geography*. Routledge.
- ICOMOS. (2005). *Viena Declaration on Cultural Heritage and Contemporary Architecture*. International Council on Monuments and Sites (ICOMOS).
- ICOMOS. (2011). *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*.
- Jokilehto, J. (2005). *A History of Architectural Conservation*. Elsevier.
- Langston, C. (2012). *Validation of the adaptive reuse potential (ARP) model using iconCUR*. *Facilities*, 30(3/4), 105–123.
- Mason, R. (2006). *Conservation and Preservation: History, Theory, and Practice*. W.W. Norton & Company.
- Orbaşlı, A. (2008). *Architectural Conservation: Principles and Practice*. Blackwell Publishing.
- Plevoets, B., & Cleempoel, K. V. (2011). *Adaptive reuse as an emerging discipline: An historic survey*. In *Proceedings of the Reinventing Architecture Conference*.
- Uluğtekin, M. (2014). *Kentleşme ve Tarihi Mirasın Yeniden İşlevlendirilmesi Üzerine Bir Değerlendirme*. *Mimarlık Dergisi*, 45(1), 23–38.
- UNESCO. (1972). *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. UNESCO.
- Yılmaz, A. (2015). *Kültürel Mirasın Sürdürülebilir Korunmasında Yeni Yaklaşımlar*. *Türk Restorasyon ve Koruma Dergisi*, 7(2), 12–28.

Fatma Meral Halifeoğlu

1990 yılında Dicle Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümünden mezun olmuştur. 2001 yılında aynı üniversitenin Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Restorasyon Anabilim Dalında yüksek lisansını; 2005 yılında ise aynı anabilim dalında doktora çalışmalarını tamamlamıştır.

Meslek yaşamına 1990 yılında Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğünde başlamış, 1999 yılından itibaren akademik kariyerine Dicle Üniversitesi Mimarlık Bölümünde devam etmiştir. 2008 yılında Yardımcı Doçent, 2016 yılında Doçent ve 2022 yılında Profesör unvanını almıştır. Halen aynı bölümde akademisyen ve eğitimci olarak görev yapmaktadır.

Akademik çalışmaları ağırlıklı olarak tarihi yapılar, kültürel mirasın korunması, restorasyon kuram ve yöntemleri ile mimari koruma politikaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Tarihi çevrelerin belgelenmesi, kültürel mirasın sürdürülebilir yönetimi ve koruma-kullanma dengesi konularında çok sayıda araştırma, proje ve yayında yer almış; alanında nitelikli akademik katkılar sunmaya devam etmektedir.

Nursen Işık

1992 yılında Dicle Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi'nden lisans eğitimini tamamlayarak, 2003 yılında yüksek lisans derecesini Fırat Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Yapı Eğitimi Ana Bilim dalında almıştır. 1999 yılında Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde akademik kariyerine öğretim görevlisi olarak başlamış, 2017 yılında Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalında doktora çalışmasını tamamlamıştır.

Yazar, 2022 yılında doktor öğretim üyesi olarak atanmış aynı yıl Doçentlik unvanını almıştır. Yazar 2024 yılından bu yana Yapı Bilgisi Anabilim dalı başkanlığını sürdürmektedir.

Günümüze kadar birçok ulusal ve uluslararası akademik projede görev almış olup, çeşitli makaleleri saygın bilimsel dergilerde yayımlanmıştır. Son yıllarda, tarihi yapıların korunması, belgelenmesi ve yeniden işlevlendirilmesi üzerine gerçekleştirdiği çalışmalar yapmıştır. Bu kapsamda, kültürel mirasın sürdürülebilir korunmasına yönelik metodolojik yaklaşımlar geliştirmiş ve tarihi yapıların çağdaş yaşamla uyumlu biçimde değerlendirilmesine ilişkin akademik katkılar sunmuştur. Çok sayıda lisansüstü öğrenciye danışmanlık yaparak akademik ve mesleki anlamda yenilikçi yaklaşımlar geliştiren bir akademisyen olarak, mimarlık disiplinine değerli katkılar sağlamaya devam etmektedir.

Kültür Mirasın Yeniden Kullanım ya da İşlevlendirilmesinde Koruma Sorunu

Kültürel miras, toplumların tarihsel sürekliliğini ve kimlik inşasını besleyen temel değerler arasında yer almaktadır. Ancak birçok tarihi yapı, özgün işlevlerinin zaman içinde geçerliliğini yitirmesi nedeniyle atıl kalmakta ve fiziksel bozulmalarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, yapıların korunarak yaşatılmasını amaçlayan yeniden kullanım ve yeniden işlevlendirme yaklaşımlarını gündeme getirmektedir.

Tarihi yapıların çağdaş işlevlerle bütünleştirilmesi, fiziksel sürdürülebilirliği desteklerken, koruma ilkeleri açısından çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Yanlış müdahaleler, yapının özgün kimliğinin, malzeme bütünlüğünün ve mekânsal kurgusunun geri dönülmez biçimde zarar görmesine yol açabilmektedir. Bu nedenle, koruma-kullanma dengesi, kültürel mirasın hem fiziksel hem de anlamsal düzeyde sürdürülebilirliğinin sağlanması açısından temel bir ilke niteliğindedir.

ICOMOS tarafından yayımlanan uluslararası ilkeler, yeniden işlevlendirme süreçlerinde nitel ve nicel analizlerin önemine dikkat çekmekte; Türkiye bağlamındaki çalışmalar da bütüncül planlama ve standartlaşmış müdahale protokollerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Küreselleşme ve kentleşme süreçleriyle artan yeniden kullanım eğilimleri, tarihi yapıların ekonomik dönüşüm araçları olarak görülmesi riskini taşımakta; bu nedenle kültürel, mekânsal ve kimlik temelli yaklaşımların önceliklendirilmesi önem kazanmaktadır.

Bu çalışma, kültürel mirasın yeniden işlevlendirilmesinde ortaya çıkan koruma sorunlarını tartışmakta; koruma-kullanma dengesi çerçevesinde sürdürülebilir, kimlik temelli ve bütüncül bir yaklaşımın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültürel miras, yeniden işlevlendirme, koruma-kullanma dengesi, tarihi yapılar, sürdürülebilirlik, ICOMOS, kimlik.

The Conservation Problem In The Adaptive Reuse Or Refunctionalization Of Cultural Heritage

Cultural heritage represents one of the essential components reflecting a society's historical continuity and collective identity. However, many historic buildings have lost their original functions over time, becoming obsolete and vulnerable to physical deterioration. This situation has brought forward adaptive reuse strategies aimed at preserving and revitalizing such structures. Integrating historical buildings with contemporary functions contributes to their physical sustainability, yet it also raises critical debates within conservation theory.

Inappropriate interventions may cause irreversible damage to the authenticity, material integrity, and spatial character of cultural heritage assets. Thus, establishing a balance between conservation and use is fundamental for ensuring the physical and intangible sustainability of architectural heritage. International principles published by ICOMOS emphasize the necessity of qualitative and quantitative assessments during adaptive reuse processes, while studies in the Turkish context highlight the importance of holistic planning and standardized intervention protocols.

Driven by globalization and urbanization, the increasing trend toward adaptive reuse carries the risk of reducing heritage structures to tools of economic restructuring. Therefore, culturally sensitive, spatially coherent, and identity-oriented approaches are essential.

This study discusses the conservation issues arising in the adaptive reuse of cultural heritage and highlights the need for a sustainable, identity-based, and holistic framework within the conservation–use balance.

Keywords: Cultural heritage, adaptive reuse, conservation–use balance, historic buildings, sustainability, ICOMOS, identity.

KORUMA VE RESTORASYON ÇALIŞMALARINDA PRATİK GÖRÜNTÜLEME TEKNOLOJİLERİNİN KULLANIMI

Doç. Dr. Ammar İbrahimgil, Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
Hatice Öz, Ostim Teknik Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

1. GİRİŞ

Mimarlık ve kültürel mirasın korunması alanında uyarlanabilir yeniden kullanım (adaptive reuse), mevcut yapıların işlevlerini güncel ihtiyaçlara göre yeniden tanımlayarak sürdürülebilirlik ve kültürel süreklilik sağlayan kritik bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, binaların kullanım ömrünü uzatarak yıkım atıklarını azaltır, enerji tüketimini düşürür ve kültürel mirasın somut ve soyut değerlerini koruyarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Bu süreçte, yapıların mevcut durumlarının doğru ve detaylı bir şekilde belgelenmesi büyük önem taşır. Geleneksel ölçüm yöntemlerinin getirdiği zorluklar ve zaman kısıtlamaları karşısında, dijital teknolojiler ve özellikle fotogrametri, bu belgeleme süreçlerini daha hızlı, hassas ve verimli hale getirmiştir. Bu çalışmada, uyarlanabilir yeniden kullanım projelerinde yaygın olarak kullanılan iki önemli fotogrametrik yazılım olan Polycam ve Agisoft Metashape'in çalışma prensipleri, kullanım alanları, avantajları ve dezavantajları incelenecektir. Amaç, bu araçların uyarlanabilir yeniden kullanım süreçlerine nasıl katkı sağladığını ve belirli senaryolarda hangisinin daha uygun olabileceğini akademik bir çerçevede ortaya koymaktır. Son yıllarda, binaların karmaşık geometrilerini ve detaylı işçiliklerini geleneksel yöntemlerle ölçmenin zorlukları, dijital belgeleme tekniklerine olan ilgiyi artırmıştır.

Fotogrametri, mevcut bir yapının veya herhangi bir nesnenin milimetrik hassasiyetle üç boyutlu modelini oluşturmayı sağlayan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Özellikle Structure-from-Motion ve Multi-View-Stereo gibi bilgisayar görüşü tekniklerine dayanan fotogrametri yazılımları,

dijital kameralarla çekilen 2D fotoğraflardan milyonlarca noktalı hassas nokta bulutları üreterek arkeolojik ve mimari bilgileri yüksek çözünürlükte yakalama imkanı sunmuştur. Bu teknolojiler, yapıların dijital ikizlerinin oluşturulması, kültürel mirasın belgelenmesi ve mimari ölçümlerin kolaylaştırılması açısından kritik öneme sahiptir. Literatürde, uyarlanabilir yeniden kullanım süreçlerinde dijital araçların entegrasyonu üzerine yapılan araştırmalar, bu yöntemlerin tasarım, planlama ve projenin etkinliği üzerindeki etkilerini incelemektedir

2. YÖNTEM

Mimari belgelemede fotogrametri ve 3D taramanın genel prensipleri, fotoğraflardan veya sensör verilerinden elde edilen bilgileri kullanarak fiziksel bir nesnenin veya alanın üç boyutlu bir dijital modelini oluşturmaya dayanır. Bu süreç, özellikle karmaşık ve detaylı yapıların doğru bir şekilde belgelenmesi için esastır. Bu konuda da en pratik ve ulaşılabilir hizmet polycam ve agisoft tarafından sunulmaktadır.

2.1. Polycam Çalışma Prensibi ve Kullanım Alanları

Polycam, hem Lidar teknolojisini hem de fotogrametriyi birleştiren hibrit bir çalışma prensibine sahiptir. Özellikle iPhone/iPad gibi Pro özellikli cihazlarda bulunan Lidar sensörleri sayesinde derinlik haritası toplayarak hassas ölçümler yapabilmektedir. Bu sensör, taranan objeyi hızlı bir şekilde poligonlara ayırarak tarar. Polycam'ın fotogrametri modu ise arka planda çoklu ve sürekli fotoğraflar çekerek çalışır, bu da hibrit çalışma sistemini tamamlar. Polycam yazılımının en önemli

avantajlarından birisi elbette telefonlara kadar inmesidir. Kullanımı kolay ve fazla profesyonellik gerektirmemektedir. Böylece, lisans öğrencileri dahil arazi çalışmalarında rölöve almak için kullanılabilir.

Polycam her ne kadar kullanılması kolay gibi görülsede dikkat edilmesi gereken bazı hususlar vardır. Bunlardan biri taranan obje ya da mekanın ışık oranıdır. Çok loş ve çok parlak ışıklı ortamlarda taramanın kalitesi, yüzey detayları düşmektedir. Bu nedenle günün erken saatleri ya da öğleden sonra akşama yakın saatlerde tarama yapmak en uygun zamandır. Bir diğer husus ise tarama yapıldığı esnada kadraja gereksiz objeleri almamaya ve çok hızlı tarama yapmamaya özen göstermek gerekmektedir. Dahası, tarama esnasında telefonlarda hata verip çalışmayı durdurabilir. Bu gibi durumlarda bir süre ısınan telefonun kendine gelmesi için beklenmesi gerekmektedir. Her ne kadar bu gibi yazılımlar oldukça gelişmiş de olsa bazı handikaplara sahiptir.

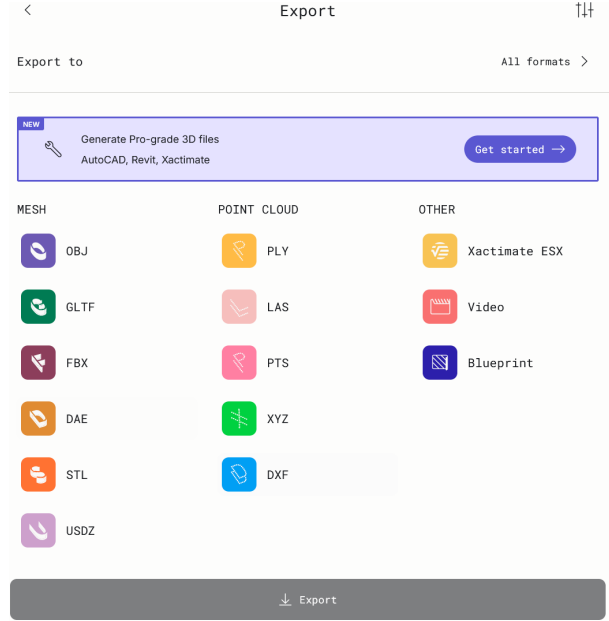

Şekil 1. Polycam modelleri

Şekil 2. Polycam blueprint plan örneği.

Polycam aracılığıyla oluşturulan tarama modelini bir "process" sürecinden geçer. Bu süre taranan modelin ve yapının ölçeğine göre yaklaşık 20 saniye ve 15 dakika gibi bir süre aralığındadır. Process süreci tamamlandıktan sonra 3 boyutlu model ile ölçülü ve ölçekli "blueprint" plan (Şekil 2) çıkarabilir, dxf-obj-dae (Şekil 3) gibi birçok farklı uzantılı dosya olarak alınabilir ve bu dosyalar daha sonra Sketchup, Rhino gibi programlarda kullanılabilir. Dahası oluşturulan 3 boyutlu taramanın kesiti de alınabilir. Bu özelliği, özellikle iç mekan taramalarında mekansal düzeni, mobilya, malzeme ve işleme gibi tasarım detaylarını belgelemek ve objenin dijital ikizinin oluşturulması konusunda oldukça etkilidir.

Şekil 3. Polycam export seçenekleri.

2.2. Agisoft Metashape Çalışma Prensibi ve Kullanım Alanları

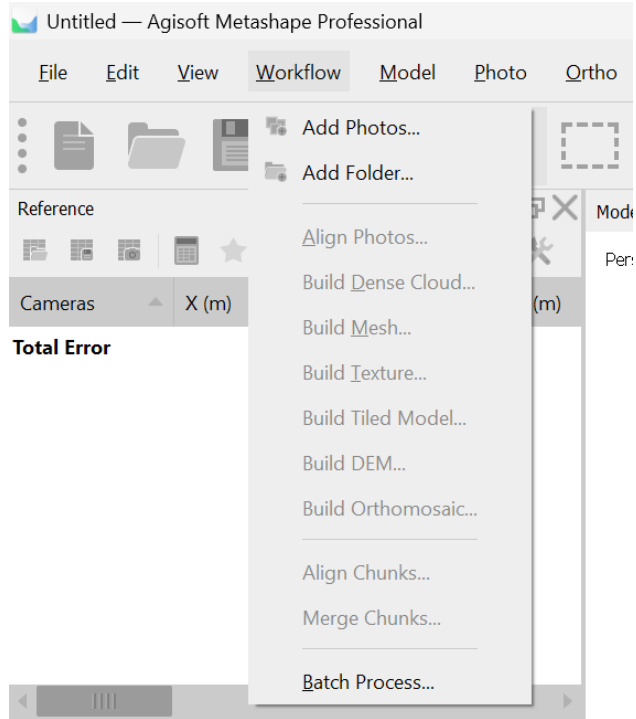
Agisoft Metashape, klasik fotogrametri yazılımları arasında yer alır ve çok sayıda, sürekli çekilen fotoğraflar üzerinden kamera konumlarını belirleyerek yoğun nokta bulutları oluşturur. Bu bağlamda Agisoft nokta bulutlarıyla çalışmaktadır. Buna ek, süreçte mesh, texture, ortofoto ve DEM üretimi yaparak 3 boyutlu yapıyı detaylı ve üstün çözünürlüklü modelleyebilmektedir. Agisoft Metashape, özellikle yapıların dış yüzeylerinin belgelenmesinde daha etkin bir yazılımdır. Tarama süreci tamamen kullanıcının belirleyebildiği ayar-

larla kontrol edilmektedir. Model oluşturulduktan sonra yazılımın sunduğu maskeleyme, kalibrasyon, işaretleyici yerleştirme ve ölçkleme gibi özellikler sayesinde hassas sonuçlar elde edilmesini sağlar. Agisoft yazılımı arkeolojik kazı belgeleri, kültür varlıklarının yüksek çözünürlüklü taramaları, ortografik cephe fotoğraflarının çıkarılması gibi veri setlerini oluşturmak için kullanılmaktadır. Drone ile çekilen fotoğrafların entegrasyonu sayesinde, yapıların ulaşılamayan kısımlarının (örneğin çatılar) belgelenmesi kolaylaşır.

Agisoft, Polycam'in aksine masaüstü tabanlı bir yazılımdır. Fotoğraflar çekildikten sonraki süreçlerin hepsi bilgisayar ortamında yapılmak zorundadır. Bu nedenle Polycam uygulamasına göre bir miktar daha zordur. Agisoft için çekilen fotoğraflar en önemli elemanlardır. Fotoğrafları çeken makinenin gerek mercekleme derinliği gerekse taranan objeye olan uzaklığı değişmemelidir. Aynı zamanda kadrerin açısı da hep sabit kalmalıdır. Aksi takdirde fotoğraflar "align photos" aşamasında birleştirilirken yazılım hata verecektir.

Şekil 4. Agisoft Metashape cephe ortografik fotoğrafı.

Şekil 5. Agisoft Metashape süreç adımları.

2.3. Polycam ve Agisoft Metashape'in Avantaj ve Dezavantajları

Her iki yazılım da uyarlanabilir yeniden kullanım ve kültürel mirasın belgelenmesinde önemli araçlar olsa da, farklı çalışma prensipleri ve yetenekleri nedeniyle kendine özgü avantaj ve

dezavantajlara sahiptirler. Polycam Lidar özelliği telefon ve tablet gibi taşınabilir cihazlarla hızlı tarama yapıp oldukça kısa sürelerde üç boyutlu model çıkarabilmekteyken Agisoft mobil olarak kullanılamamakla birlikte işleme süresi uzun olup yüksek donanımlı fotoğraf makinesi ve bilgisayar gibi ekipmanlar gerektirir. Buna ek, Polycam aracılığıyla düşük seviyede teknik bilgi gerektirdiği ve gerçek zamanlı önizleme imkanı olduğu için Agisoft'a göre daha kullanışlıdır. Fakat Agisoft ile oluşturulan taramaların çözünürlükleri oldukça yüksek olup drone cihazlarla entegrasyonu daha güçlüdür. Ek olarak mesh kalitesi Polycam'e göre daha yüksektir.

Polycam ile Agisoft benzer çalışma prensibine sahip olsa da kullanım alanları saha deneyimine göre farklılık gösterebilmektedir. Sahada verilerin hızı, çözünürlüğünden daha önemliyse ya da taranacak ortamın iç mekan veya dış mekan olması seçimi etkileyen önemli faktörlerdendir. Bir başka ifadeyle, her zaman bir tercih söz konusu olmayabilir. Özellikle hassasiyetin önemli olduğu hem iç hem de dış mekan taramalarının birlikte yürütülmesi gereken çalışmalarda iki araç da birlikte, birbirini tamamlayacak şekilde kullanılmaktadır. Özellikle profesyonel iş akışlarında ön tarama olarak Polycam ile başlanıp Agisoft ile nihai model üretilebilir. Öyle ki, iç mekan ve dış mekan modelleri yine aynı yazılımlar kullanılarak tek model haline de getirilebilir. Böylece hata payı sifıra yakın detaylı bir 3 boyutlu model elde edilir.

Aşağıdaki tablo, bu karşılaştırmayı özetlemektedir. Tablo 1'de her iki ölçüm programının birbirine göre avantaj ve dezavantajları Çalışma Prensibi, Kullanım Kolaylığı, Cihaz Uyumluluğu, Tarama Hızı, Çözünürlük ve Kalite, Uygulama Alanları ve Dezavantajları başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Özellik	Polycam	Agisoft Metashape
Çalışma Prensibi	Lidar ve fotogrametriyi birleştiren hibrit sistem	Klasik fotogrametri, çok sayıda fotoğraftan yoğun nokta bulutu oluşturma
Kullanım Kolaylığı	Düşük seviyede teknik bilgi gerektirir, kullanımı kolaydır, gerçek zamanlı önizleme imkanı sunar.	Daha fazla teknik bilgi ve manuel kontrol gerektirir, hassas işleme imkânları sunar
Cihaz Uyumluluğu	Lidar özellikli telefon ve tabletler (mobil uyumlu)	Mobil olarak kullanılamaz, yüksek donanımlı fotoğraf makinesi ve bilgisayar gerektirir
Tarama Hızı	Oldukça hızlı, kısa sürelerde 3D model çıkarılabilir (20 saniye - 15 dakika)	İşleme süresi uzundur
Çözünürlük ve Kalite	Yüksek çözünürlüklü taramalara kıyasla daha düşük olabilir, mesh kalitesi Agisoft'a göre daha az olabilir	Oldukça yüksek çözünürlük ve mesh kalitesi sunar
Uygulama Alanları	İç mekan taramalarında etkili, mekânsal düzen, mobilya ve malzeme detaylarını belgeleyebilir	Dış mekan ve cephelerin belgelenmesinde, ortofoto üretiminde daha etkin, drone entegrasyonu güçlü
Dezavantajları	Geniş alanlarda mobil cihaz ısınabilir ve kapanabilir, ışık oranına duyarlı (çok loş/parlak ortamlar), tarama sırasında gereksiz objelerden kaçınma gerekliliği	İç mekan taramalarında yetersiz kalabilir, 3D model çıkarmakta zorlanabilir

Tablo 1. Agisoft ve Polycam programlarının karşılaştırması

3. SAHA DENEYİMLERİ

Kültürel mirasın korunması ve restorasyon alanındaki uzmanlar olarak, her iki yazılımı da sahadaki çalışmalarda etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Özellikle hassasiyetin önemli olduğu, hem iç hem de dış mekan taramalarının bir arada yürütülmesi gereken projelerde, bu iki araç birbirini tamamlayacak şekilde kullanılır. Örneğin, yapıların cephelerinin daha ölçekli ve kesin ortografik fotoğrafları için Agisoft Metashape tercih edilirken, Agisoft'un yetersiz kaldığı iç mekânlarda Polycam önemli bir tarama aracı haline gelmektedir. Örneğin, yapıların cephelerinin daha ölçekli ve kesin ortografik fotoğrafları için Agisoft Metashape tercih edilirken, Agisoft'un yetersiz kaldığı iç mekânlarda Polycam önemli bir

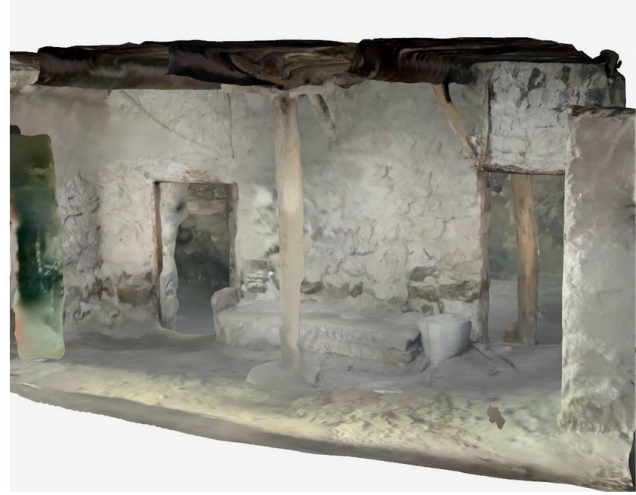
tarama aracı haline gelmektedir (Şekil 6). Ayrıca, her iki yazılımla da drone ile çekilen fotoğraflar kullanılarak 3 boyutlu model oluşturma imkanı mevcuttur. Bu sayede, yapıların ulaşılamayan (örneğin çatılar) ve geleneksel yöntemlerle ölçülmesi zor olan unsurlarını belgelemek oldukça kolaylaşmıştır. Profesyonel iş akışlarında, ön tarama olarak Polycam ile başlanıp, ardından Agisoft Metashape ile nihai model üretimi yapılabilir. İç ve dış mekân modelleri aynı yazılımlar kullanılarak tek bir modelde birleştirilmesi en uygun çalışma yöntemi olarak benimsenmiştir. Bu entegre yaklaşım, belgeleme süreçlerini daha hızlı, hassas ve zahmetsiz hale getirdiği görülmüştür.

Şekil 6. Polycam iç mekân/kesit.

Alan çalışmalarındaki deneyimlerden bir değerlendirme yapılacak olursa, her iki 3 boyutlu taramadan da yararlanarak, alanda daha az insan gücü ve emek sarfiyatıyla en iyi sonucu elde etme amacıyla kullanılmaktadır. Polycam, zaman zaman mobil cihaz ısındığı ve taranan alan büyük olunca donup kapanabildiği görülmüştür. Dolayısıyla taramanın yarım kaldığı durumlar olmuştur. Her ne kadar hızlı da olsa saha koşulları gereğince sorunlar çıkabilmektedir. Bu gibi durumlarda eğer taranan alan iç mekân değilse agisofttan yararlanmak önemli bir seçeneğimiz olmuştur. Ayrıca elde etmek istenilen veriye göre çalışma yazılımı seçilmelidir.

Örneğin yapının cephelerinin ortografik fotoğraflarını agisoft ile daha ölçekli ve kesin alınabildiği için, bu program tercih edilmektedir. Öte yandan Agisoft iç mekânda ve detay oluşturmada yetersiz kalmakta ve 3 boyutlu model çıkarmakta zorlanmaktadır. Bu gibi durumlarda da Polycam en önemli tarama aracı haline gelmektedir. Her ikisiyle de drone ile çekilen fotoğraflar kullanılarak yeniden 3 boyutlu model oluşturma imkanı mevcuttur. Böylece, yapının ulaşılamayan ve geleneksel yöntemlerle ölçümde zorluk yaşatan vaziyet planı ve çatı gibi unsurlarını belgelemek oldukça kolay hale gelmektedir. Bunların dışında bu programlardan elde edilen verilerin, model ve imaj dosyaları, yapay zekâ görüntü oluşturma araçlarıyla kullanıldığında tasarım ve fikir aktarma sürecini, olumlu yönde katalizör ederek yeni işleve dair çok kısa sürede konsept imajlar oluşturabilmektedir (Şekil 7).

Şekil 7. Polycam görüntüleri ile iç mekânda yapay zeka görüntü işleme verileri (üstteki öncesi ve alttaki sonrası).

4. SONUÇ

Uyarlanabilir yeniden kullanım projelerinde dijital belgeleme, mevcut yapıların anlaşılması, analiz edilmesi ve geleceğe yönelik planlamalar yapılması için vazgeçilmez bir unsurdur. Polycam ve Agisoft Metashape gibi fotogrametri yazılımları, bu süreçte önemli kolaylıklar sunmaktadır. Polycam, Lidar destekli hibrit sistemi, mobil cihaz uyumluluğu ve kullanım kolaylığı ile hızlı ve pratik iç mekân taramaları için idealdir. Agisoft Metashape ise yüksek çözünürlüklü çıktıları, detaylı kontrol imkanları ve drone entegrasyonu ile dış mekân ve daha profesyonel düzeyde belgeleme gereksinimlerini karşılamaktadır.

Sahadaki deneyimler, bu iki yazılımın birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve projelerin gereksinimlerine göre birlikte veya ayrı ayrı kullanılabileceğini göstermektedir. Hız ve mobilite gereken durumlarda Polycam, yüksek hassasiyet ve detay önem taşıdığına ise Agisoft Metashape öne çıkmaktadır. Gelecekte, bu teknolojilerin uyarlanabilir yeniden kullanım süreçlerine daha fazla entegrasyonu ve BIM sistemleriyle daha derinlemesine etkileşimleri üzerine araştırmalar, kültürel mirasın dijitalleştirilmesi ve sürdürülebilir yönetimi açısından yeni ufuklar açacaktır.

Bu programların lisans döneminde öğrencilerin koruma ve restorasyon eğitimlerine entegre edilmesi, koruma ve restorasyon konusundaki teknolojik gelişmelerin, eğitim programına dahil edilmesi oldukça önemlidir. Çünkü program kullanımı büyük ölçüde saha deneyiminde gelişmektedir. Teorik anlatıdan ziyade, saha pratikleriyle zenginleşen ve etki oluşturan bir çalışma kurgusu vardır.

KAYNAKÇA

Adamopoulos, E., Bovero, A., & Rinaudo, F. Image-based metric heritage modeling in the near-infrared spectrum. *Heritage Science*, 8, no.1 (2020): 2-12. <https://doi.org/10.1186/s40494-020-00397-w>

Arfa, F. H., Lubelli, B. A., Quist, W., & Zijlstra, H. A model of the adaptive reuse process of heritage buildings: Validation on four cases in the Netherlands. *Design Studies*, 91, (2024): 1-35. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2024.101252>

Stanco, F., Battiato, S., & Gallo, G., Digital imaging for cultural heritage preservation. *Analysis, Restoration, and Reconstruction of Ancient Artworks*, (2011).

Pintossi, N., Kaya, D. I., & Roders, A. P., "Assessing Cultural Heritage Adaptive Reuse Practices: Multi-Scale Challenges and Solutions in Rijeka". *Sustainability*, 13, no.7 (2021): 15-29. <https://doi.org/10.3390/su13073603>

Ammar İbrahimgil

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü öğretim üyesidir. Mimarlık alanında özellikle tarihî yapıların korunması, Osmanlı dönemi mimarisi ve kültürel miras konularında araştırmalar yürütmektedir. Çeşitli ulusal ve uluslararası hakemli dergilerde makaleleri, bilimsel kitap bölümleri, kitaplar ve konferans bildirileri mevcuttur. Yayınlarında Anadolu ve Balkanlar'da Osmanlı dönemi mimari örneklerinin analizi ile kültürel süreklilik ve koruma sorunları öne çıkmaktadır. Rodos Adası'nda Osmanlı Mirası adlı iki yazarlı bir kitabı bulunmaktadır.

Hatice Öz

Lisans eğitimini 2019 yılında TED Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde (İngilizce) tamamlamıştır. 2025 yılında Gazi Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı'nda yüksek lisansını "Adaptive Reuse" odaklı çalışmasıyla bitirmiş olup, aynı üniversitede doktora eğitimine devam etmektedir. Akademik araştırmaları; adaptif yeniden kullanım, kırsal mimari, kültürel mirasın korunması, mimari tasarım ve iç mekân tasarımı konularına yoğunlaşmaktadır. Bosna-Hersek'te Osmanlı dönemi dini ve eğitim yapılarının belgelenmesine yönelik uygulamalı saha araştırmaları gerçekleştirmiş; yapıların ölçüm, rölöve, fotoğrafik kayıt ve mimari analiz süreçlerinde görev almıştır. Ulusal ve uluslararası kongrelerde bildiriler sunmuş, kültürel miras üzerine makale çalışmalarına katkı sağlamıştır. 2024 yılından bu yana OSTİM Teknik Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.

Koruma Ve Restorasyon Çalışmalarında Pratik Görüntüleme Teknolojilerinin Kullanımı

Bu çalışma, kültürel mirasın korunması ve uyarlanabilir yeniden kullanım süreçlerinde pratik görüntüleme teknolojilerinin, özellikle Polycam ve Agisoft Metashape yazılımlarının kullanımını incelemektedir. Uyarlanabilir yeniden kullanım, mevcut yapıların çağdaş ihtiyaçlara göre yeniden işlevlendirilmesini sağlayarak sürdürülebilirliği ve kültürel sürekliliği destekleyen önemli bir yaklaşımdır. Bu süreçte mimari belgelemenin doğruluğu kritik öneme sahiptir; fotogrametri gibi dijital yöntemler, geleneksel ölçüm tekniklerine göre daha hızlı, hassas ve erişilebilir çözümler sunmaktadır. Polycam, mobil cihazlarda Lidar ve fotogrametriyi birleştiren hibrit yapısıyla hızlı ve pratik iç mekân taramaları için elverişlidir. Kullanım kolaylığı sayesinde eğitim ortamlarında da tercih edilmektedir. Ancak ışık koşullarına duyarlılık ve cihaz ısınması gibi sınırlılıkları vardır. Agisoft Metashape ise yüksek çözünürlüklü dış mekân belgelenmesinde üstün performans sunar; nokta bulutu, mesh ve ortofoto üretiminde profesyonel düzeyde kontrol sağlar. Buna karşın daha fazla teknik bilgi ve güçlü donanım gerektirir. Saha deneyimleri, iki yazılımın birbirini tamamladığını göstermektedir: Hız ve taşınabilirlik gereken durumlarda Polycam, yüksek hassasiyet ve detay gerektiğinde Agisoft tercih edilir. İç ve dış mekân verileri bir araya getirilerek kapsamlı 3B modeller üretmek mümkündür. Ayrıca bu modeller, yapay zekâ tabanlı tasarım araçlarıyla birlikte kullanıldığında fikir geliştirme süreçlerini hızlandırmaktadır. Sonuç olarak, dijital belgelemenin kültürel mirasın korunmasında vazgeçilmez bir rol üstlendiği, bu teknolojilerin koruma eğitimine entegrasyonunun ise geleceğin profesyonel iş akışlarını güçlendireceği vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koruma, Rölöve, Uyarlanabilir Yeniden Tasarım, Görüntüleme Teknolojileri

The Use Of Practical Imaging Technologies In Conservation And Restoration Work

This study examines the use of practical imaging technologies -specifically Polycam and Agisoft Metashape- in the conservation of cultural heritage and adaptive reuse processes. Adaptive reuse is a critical approach that redefines the functions of existing buildings to meet contemporary needs, thereby contributing to sustainability and cultural continuity. Accurate architectural documentation is essential in this process, and digital methods such as photogrammetry offer faster, more precise, and more accessible solutions compared to traditional measurement techniques. Polycam operates through a hybrid system combining Lidar and photogrammetry on mobile devices, making it suitable for rapid and practical interior scanning. Its ease of use also makes it valuable in educational contexts. However, it is sensitive to lighting conditions and may be limited by mobile device performance. Agisoft Metashape, on the other hand, excels in high-resolution exterior documentation, providing professional-level control in generating point clouds, meshes, and orthophotos. It requires more technical expertise and powerful hardware. Field experience demonstrates that the two software tools complement each other: Polycam is ideal when speed and mobility are required, while Agisoft is preferred for high precision and detailed output. Interior and exterior datasets can be combined to generate comprehensive 3D models. Additionally, when used with AI-based visualization tools, these models can accelerate design and concept development. In conclusion, digital documentation plays an indispensable role in heritage conservation, and integrating these technologies into conservation education will strengthen future professional workflows.

Keywords: Conservation, Surveying, Adaptive Reuse, Imaging Technology

MEKAN-DİLBİLİM-BELLEK ÜZERİNE: ANKARA KELİME MÜZESİ

*Dr. Öğr. Üyesi Ayça Özmen, Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü
Dr. Leyla Etyemez Çıplak, Çankaya Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü*

1. GİRİŞ

Bellek, bireyin içinde bulunduğu sosyal çevreden edindiği sözcükler, kavramlar ve araçlar olmadan varlığını sürdüremez (Halbwachs, 2018). Ayrıca, bellek mekansallaşmaya eğilimlidir (Assmann, 2015). Nora (1996), kolektif belleği "lieux de mémoire", diğer bir deyişle, hafızanın somutlaştığı yerler veya semboller aracılığıyla açıklar. Birlik, süreklilik ve tutarlılık gibi nosyonlar da ancak belleğin varlığı ile meşruiyetini korur (Nora, 1996). Bu durum, bellek, mekan ve dilbilim arasında sürekli bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Assmann (2015), bellek kavramını dört temel başlık altında inceler: "Mimetik bellek", günlük yaşamda edinilen eylem ve davranışların taklit yoluyla aktarılması; "nesnel bellek", çevremizi oluşturan nesnelere, yapılar ve kentler aracılığıyla hatırlama; "iletişimsel bellek", dil ve iletişim yoluyla bireyler arasındaki etkileşimlerle şekillenme; "kültürel bellek" ise, toplumsal anlam ve değerlerin nesnelere ve sembollere aracılığıyla kuşaklar boyunca aktarılmasıdır. Bu yaklaşım, bellek, mekan ve dilbilim arasındaki çok katmanlı ilişkinin anlaşılmasında yol gösterici bir bakış açısı sunar.

Bellek, zaman-mekansal deneyimlerin ötesine geçerek, kültürel sürekliliğin, kimliğin ve anlatısının inşasında merkezi bir rol üstlenir. Nesnelere, sözcüklere ve mekanlara, benzer işlevle, geçmişe dair izlerin duyular aracılığıyla taşınmasını sağlayarak, bütünlük hatırlama eylemini hem somut hem de somut olmayan katmanlarla yeniden kurarlar. Mimarlık, mekanın fiziksel nitelikleri ve tarihi katmanları üzerinden bu hatırlama sürecini

desteklerken, edebiyat dilin çağrışımsal gücüyle pekiştirir. Ferdinand de Saussure, "dilbilimsel yapısalılık" yaklaşımı ile, öğeleri kendi başına anlam taşımayan, ancak birbirleriyle olan ilişkileri ve tüm sistem içindeki konumlarıyla bütünlük kazanan yeni bir çerçeve önerir (Kanter, 2022). Onun dildeki bu kurgusu, parça parça imgeler yoluyla mekanın algılanması ve anlatısı ile benzerlik göstermektedir. Anlatı, birey ve imge arasında oluşan aralığı görünür kılarak, anlamsal bir olay örgüsü sunar (Alemdar ve Aydın, 2011). Böylelikle, anlatı, özne ile nesne arasında sürekli bir etkileşim yaratarak, çok katmanlı ve zengin bir yorumlama imkanı sağlar (Aravot, 1995, Ryan, 2001, 2003, Somers, 1994, aktaran Alemdar ve Aydın, 2011). Sürecin en önemli bileşenlerinden olan bu farklı imgelerin bütünlüğü sayesinde, bir anlatının karmaşıklığı anlaşılır hale gelir; bu bütünlük, ayrışık, bitişik ve kesintili unsurların düzenini yeniden kavramamızı sağlar (Barthes, 1993). Ayrıca, dil aracılığıyla sunulan mimari temsiller diğerlerine nazaran daha belirgin anlatılar sunarlar (Söhmen, 2011). Bu bağlamda duyuşsal algı, mekansal deneyim ve yazılı ifade arasındaki karşılıklı etkileşim, kültürel mirasın aktarımında ve anlatıların zenginleşmesinde önemli bir zemin oluşturur.

Bu çalışmanın temel hipotezi, beş duyumuz aracılığıyla algılanan imge ve çağrışım parçalarının, hem obje (somut) hem de söze dayalı (somut olmayan) yerleştirmelerle bellekte tamamlandığını ve böylece hatırlama eylemini güçlendirdiğini ortaya koymaktır. Bu yaklaşım, mimarlığın mekan odaklı okuması ile edebiyatın dil temelli dünyasını buluşturarak, müzecilik pratikleri için-

de anlatıyı zenginleştiren bir potansiyel yaratır. Bu çerçevede araştırma, müzecilik, edebiyat ve mimari koruma disiplinleri arasındaki ilişkiyi Ankara'daki Kelime Müzesi üzerinden incelemektedir. Ankara Kelime Müzesi, unutulmaya yüz tutmuş sözcükleri yerleştirme sanatı ile görünür kılması, ziyaretçiyi duysal ve düşünsel bir yolculuğa davet etmesi ve tarihi bir yapının özgün dokusuyla etkileşime girmesi bakımından dilbilim-mekan-bellek üçgenini somutlaştıran özgün bir örnek sunmaktadır.

Müze ziyaretinde edinilen kişisel deneyimler, koruma uzmanı mimarlar olarak yapıdaki izlerin analizi ve müzenin kurucusu yazar Şermin Yaşar ile yapılan görüşmelerden elde edilen nitel veriler doğrultusunda şekillenen bu çalışma, hem disiplinler arası bir tartışma alanı oluşturmakta hem de anlatının, mimarlık ve edebiyatın karşılıklı etkileşimiyle nasıl zenginleştiğine dair çok katmanlı bir çözümleme sunmaktadır.

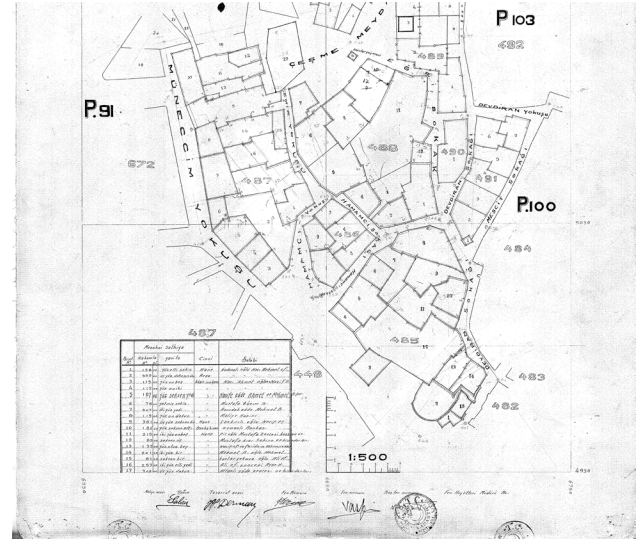
2. KELİME MÜZESİ'NİN KURULMASI

Ankara Kalesi'nin eteklerinde, Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin tam karşısında, eğimli olan Gözcü Sokak 11 numarada, 487 ada 3 numaralı parselde konumlanan Kelime Müzesi, 2022 yılında tarihi bir yapının dönüştürülmesiyle oluşturulmuştur. Yapı, tarihi envanter fişinde (Görsel 1) ve kadastral haritada (Görsel 2) görüldüğü üzere işyeri-depo olarak kayda geçirilmiştir. 30 yıl boyunca boş kalan (Ataysın, 2023) ve son işlevi tiftik ve hububat ambarı olan (Büke Öztürk, 2025) bodrum ve çatı katı hariç iki katlı kağır yapı, yazar Şermin Yaşar ve ekibinin, özellikle çocuk ve gençlere kelimelelerin, deyimlerin ve atasözlerinin geniş dünyasını ve çok anlamlılığını etkileşimli bir biçimde öğretmeyi amaçlayan kişisel girişimi sonucunda müze işlevi kazanmıştır (Tekin, 2024). Müzenin bir başka hedefi de ziyaretçilere unutulmuş sözcükleri yeniden anımsatmak, yaygın biçimde yanlış kullanılan sözcüklerin doğru anlamlarını sunmak ve kelime dağarcıklarını geliştirmektir (Kaan Çelikten, 2024).

Ödüllü bir yazar olan Şermin Yaşar, 1982 yılında Almanya'da doğmuştur. Türk Dili ve Edebiyatı lisans ve yüksek lisans eğitiminin ardından uzun yıllar reklam sektöründe senaristlik yapmış, daha sonra kariyerini tamamen yazarlık üzerine kurmuştur (İsen Durmuş, 2019). Üç çocuğuyla oynadığı yaratıcı ve gelişim destekleyici oyunları sosyal medyada paylaşarak ülke genelinde geniş bir anne topluluğuyla etkileşim kurmaktadır (Yaşar, t.y.) Çok sayıda çocuk kitabı ve öykü kitabının yazarı olan Yaşar, Kelime Müzesi ve Anne Müzesi'nin kurucusudur. Her iki müze de türlerinin dünyadaki ilk örnekleri olarak dikkat çekmektedir. Yaşar halen Ankara'da yaşamaktadır.

Kelime Müzesi'nin yer aldığı tarihi yapıya geri dönersek (Görsel 3) ... Kabayonu yığma taş örgü tekniğiyle kargir olarak inşa edilen yapı bundan önce tahıl ambarı olarak kullanılmıştır. Geçmişte yapı, bitişindeki diğer yapı ile tek bir bütün oluştururken, zaman içinde eklenen bir duvarla mülkiyeti ayrı, iki farklı yapıya ayrılmıştır (Yaşar, 2024). Kelime Müzesi'nin yanındaki bu yapı, bugün Türkpusat Geleneksel Silahlar Müzesi olarak kullanılmaktadır. Yapının kesin inşa tarihi henüz tespit edilememiş olsa da bilinen en eski resmi belgesi 1924 tarihli bir belediye su kaydı-

Görsel 1 : Kelime Müzesi Yapısının Envanter Fişi (Altındağ Belediyesi KUDEB Arşivi)

Görsel 2 : Kelime Müzesi Yapısının Bulunduğu Kadastral Harita (Altındağ Belediyesi KUDEB Arşivi)

dır (Yaşar, 2024). Ön cephesini verdiği sokaktan iki katlı olarak algılanan yapının, ek olarak bodrum ve çatı katı da vardır. Bugün, bodrum, zemin ve birinci kat sergi ve enstalasyon alanı olarak düzenlenmiştir. Ziyaretçi erişimine kapalı olan çatı katı ise müze yönetimi için kullanılmaktadır

Görsel 3: Kelime Müzesi (Yazarlar, 2024)

Şermin Yaşar'ın ifadesine göre, yapının II. Grup fescilli olması nedeniyle gerekli resmi izin süreçlerinin tamamlanmasının ardından, kendi ilgi alanıyla da örtüşen "sözcükler" temalı bir müze kurulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda Anadolu'daki neredeyse pek çok müze ziyaret edilerek örnekler incelenmiştir (Yaşar, 2024). Yine, Yaşar'ın aktardıklarına göre, restorasyon öncesinde yapının iç mekanı oldukça harap durumdadır: Alt kata ulaşımı sağlayan bir merdiven bulunmamakta, bunun yerine bir yük asansörü kullanılmakta, tavan-duvar birleşimlerinde alüminyum malzemenen eklentiler ve alçıpanel kaplamalar yer almakta, iç duvarların tamamı ise pembe renge boyanmış durumdadır. Yapının restorasyonu mimar Kerem Yeşilkaya tarafından yürütülmüştür. Süreç boyunca müze sahibinin talepleri de yönlendirici olmuştur. Bu kapsamda niteliksiz ekler kaldırılmış, boya ve sıva katmanlarının temizlenmesiyle taş duvarlar ortaya çıkarılmıştır. Üst kata çıkan mevcut merdiven korunmuş, alt kata inen yük asansörü kaldırılarak, yerine küçük bir galeri boşluğu ve yeni bir merdiven kovası eklenmiştir. Ahşap zeminler korunmuş, ancak üzeri epoksi ile kaplanmıştır. Müze işlevinin gerektirdiği aydınlatma ve havalandırma sistemlerinin sağlanması amacıyla da asma tavan yerleştirilmiştir (Yaşar, 2024).

3. KELİME MÜZESİ KURGUSU

Yapı üç kattan oluşmaktadır: Üst katta cümleler, zemin katta kelimeler ve bodrum katta kelime kökleri, çağdaş sanat eserleri, enstalasyonlar ve edebi metinler aracılığıyla sunulmaktadır. Yapının geçirdiği onarıma rağmen, mekanın her bileşeni koleksiyonun anlatısına olabildiğince katkı sağlamaktadır. Yaşar, bunun bilinçli olarak yapılan bir eylem olmadığını belirtse de (Yaşar, 2024), yapı elemanlarının her birinin bu rastlantısal gibi görünen ilişkiler aracılığıyla bütüncül müze anlatısını biçimlendirdiği ya da zenginleştirdiği gözlemlenmektedir. Göreceli olarak küçük bir kat alanına sahip olan bu müzede (Görsel 4), etimoloji gibi soyut, kapsamlı ve çok boyutlu bir temayı ele almak oldukça zordur. Bu nedenle neyin sergileneceğinin seçiminde mekan ve bağlam belirleyici bir rol oynamıştır (Yaşar, 2024). Yaşar, koleksiyonu kişisel deneyimlerini ve yıllar içinde biriktirdiği nesnelere de dahil ederek oluşturmuş, müzede her sergi unsuru ile anlatısı arasında anlamlı ve düşünsel bir bağ kurmuştur. Bu doğrultuda, sergi nesnesi olan

bir etimolojik kalıbın mecazi veya gerçek anlamının yapının önceki haline ait bir hatırlama nesnesi arasındaki ilişki aracılığıyla somutlaştırıldığı gözlemlenmektedir. Ya da bir sanatsal enstalasyonun eklenmesi ile bu ilişki zenginleştirilmektedir.

Görsel 4: Kelime Müzesi giriş katı (Yazarlar, 2024)

Aşağıda, Kelime Müzesi'nin temel müzecilik kurgusunun ötesinde, mekanda izi sürülen hatırlama ve çağrıştırmaya eylemini harekete geçirecek unsurlar, yapı elemanı ölçeğinde parçacık olarak yeniden değerlendirilmiş, böylelikle kültürel miras bağlamında yeni bir anlatı katmanını geliştirmek ve yaratmak hedeflenmiştir.

3.1. Anahtar

Anahtar, metaforik olarak bu anlatının kilidini açacaktır. Yaşar'ın ifadesine göre, bir gün müzenin tam karşısında yer alan Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nin bahçesinde dinlenirken, bu yapının üzerindeki "satılık" ilanını görmüş, hemen ardından burayı satın almaya karar vermiştir. Yapı o sırada tamamen sessiz ve boş bir haldedir. Başlangıçta bu yapıyı nasıl değerlendireceğini bilemeyen Yaşar'a arkadaşları, bu harabeyi neden aldığı ve ne yapmayı planladığı konusunda sorular yöneltirler. Yazarın yanıtı kısa ve çarpıcıdır: "Anahtar çok güzel." (Yaşar, 2024). Bu "anahtar", yalnızca somut bir nesne olmanın ötesinde, mecazi anlamıyla restorasyon sürecinin ve müzenin yaratıcı yolculuğunun başlangıcını simgelemektedir.

3.2 Giriş

Müzenin açılması ile birlikte, anahtar sadece estetik bir obje değil, işlevseldir de. Yaşar, müze koleksiyonunu yapıyla özdeşleştirerek şöyle tanımlamaktadır. "Terk edilmiş bir yapının kapısını aralar gibi yaklaşın kelimelere" (Yaşar, 2022). Bu ifadeler, işlevsiz bina ile unutulmaya yüz tutmuş kelimeler arasındaki benzerliği vurgulamaktadır. Hafifçe aralanan müzenin giriş kapısı ise, eşikte ziyaretçiyi "Ne iyi ettiniz de geldiniz" (Yaşar, 2022) sözleriyle karşılar.

3.3. Duvar

Yaşar, yapının duvarlarındaki boya ve sıva katmanlarının kaldırılarak, taş duvarların görünür olmasını istemiştir (Yaşar, 2024). Tıpkı kelimelerin yapısal çözümlemesini hedeflediği müze koleksiyonu gibi, yapının da temel yapısal unsurlarını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Ancak açığa çıkan taş duvarlar düzgün yüzeylere sahip değildir, zamanın izleri, delikler, çatlaklar ve dökülmeler mevcuttur. Bu bozulmalar, koleksiyon parçalarının mekanda yerleşimini kendi kendine yönlendiren bir potansiyel sunmuştur (Yaşar, 2024). Örneğin, girişin hemen yanındaki duvardaki görece büyük boşluklara üç sergi ögesi yerleştirilmiştir (Görsel 5). Bunlardan ilki, "Şirazedden çıkmak" deyimini anlattığı kitap enstalasyonudur. Burada edebiyat ile mimarlığın temsili öğeleri özdeşleşmiş, sırtındaki dikişleri bozulmuş kitaplar adeta, deforme olmuş tuğlalar gibi yapının taşıyıcı elemanlarının bir parçası haline gelmiştir. Altındaki daha küçük iki boşluk ise "zırnık" ve "misk" enstalasyonlarını barındırmaktadır. Yapının bozulmalarının sağladığı bu rastlantısal potansiyel, kürasyonun oluşumuna doğrudan referans vermektedir. Bir diğer yerleştirme de üst kattaki bir başka duvar yüzeyinde karşımıza çıkar. Yine bu duvardaki mevcut boşluklar da kullanılarak, tanınmış Türk şairlerinin çeşitli şiirlerinden kolektif bir dize yazılmıştır. Dizedeki unutulmaya yüz tutmuş kelimeler görselleştirilmiş, diğerleri yazıyla ifade edilmiştir. Görselleştirilen kelimeler ile duvar yüzeyindeki dökülmeler arasında hem rastlantısal potansiyel hem bilinçli bir örtüşme yaratılmıştır.

Görsel 5: Yapının yığma taş duvar örgüsü içine yerleştirilmiş ciltli kitaplar (Yazarlar, 2024)

3.4. Kapı-Pencere-Eşik

"Kap kelimesi [...] Kapuşmak! Kapuşmak değişime uğramış ve zamanla kavuşmak olmuş. Kapı açılır ve insanlar birbirine kavuşur. Bu kadar basit ve bu kadar derin..." (Yaşar, 2022) sözleriyle yazar, kapı metaforunu ifade etmektedir. Bu düşünceyi destekleyen mizansende, yapının özgün kullanımına ait olan, bodrum katında yer alan fakat yol kotunun yükselmesiyle işlevsiz kalan eski kapı, ziyaretçiyi yapının geçmişine doğru yönlendirir. Kapı

eşiğine yerleştirilen nesnelere oluşturulan sahne hem kapı kavramını sorgulatır hem de gündelik dilde unutulmuş "kap" ve "kapuşmak" sözcüklerini yeniden hatırlatır. Bu kurgu aynı zamanda biri tarihi, diğeri yeni eklenmiş iki katmandan oluşan bir kapı boşluğuna işaret eder. Dış tarafta yarı açık duran kapı ile eşikte bulunan iki ayakkabı vardır. İç taraftaki alüminyum doğramalı şeffaf ek ise hem mekanın ısı yalıtımı ve güvenlik gereksinimini sağlar hem de geçirgenliği aracılığıyla bu sahnenin etkisini içeriye taşır. İçeride kapı işlevinden uzaklaşıp pencere karakteri kazanan bu cam yüzey hem mekansal hem kavramsal bir arayüz gibi davranır. Böylelikle, pencereden bakan ziyaretçi için, bir ara-mekan müzenin koleksiyonuna dahil olur. Yazara ait sözlerin cam yüzeyde yer alması da dil ile mekan arasında kurulan anlam ilişkisini daha da belirginleştirir (Görsel 6). Üst katta, pencere denizliğine yerleştirilen "bağa" sözcüğü ise başka bir eşik kurgusu oluşturur. Kabuğa gönderme yapan bu yerleştirmenin bir kaplumbağa figürüyle temsil edilmesi, mekan ile "bağa" sözcüğü arasında çağrışımsal bir ilişki kurulmasını sağlar (Görsel 7).

Görsel 6: Kapıdan pencereye dönüşmüş ara mekan anlatısı (Yazarlar, 2024)

Görsel 7: Mekan ile "bağa" sözcüğü arasındaki çağrışımsal ilişki (Yazarlar, 2024)

3.5.Kiriş-Lento

Ahşap malzemenin kullanıldığı tarihi yapılarda karşılaşılan başlıca sorunlardan biri, tahtakuruları gibi çeşitli böceklerin açtığı, “uçuş deliği” olarak adlandırılan küçük oyuklardır. Zaman içinde önlem alınmazsa bu delikler çoğalır ve yapı elemanının taşıyıcılığını zayıflatır. Hatta bir süre sonra ahşap malzemenin kırılmasına neden olabilir. Üst kattaki pencerelerin lentolarında görülen benzer nitelikteki oyuklar, üzerine baskı tekniğiyle yazılan ve zamanla silinmeye yüz tutmuş “delik deşik” (Yaşar, 2022) söz öbeğiyle temsil edilmektedir (Görsel 8). Ziyaretçi, kelimenin yarattığı dikkat odağı ve çağrışım sayesinde lentodaki bu tedavi edilerek olduğu gibi bırakılmış izleri kolaylıkla seçebilmektedir. Delik deşik vurgusu, zamana karşı yıpranma ve geçiciliği hatırlatırken, yapının tüm bu kırılmalığa rağmen ayakta kalma hikayesine karşılık verir.

Görsel 8: Lentodaki “delik-deşik” yazısı (Yazarlar, 2024)

3.6.Kolon

Restorasyon sürecinde yapıyı güçlendirmek için eklenen iki çelik kolonun arasına boylu boyunca yerleştirilen duvar parçası hem strüktürel bir müdahale hem de koleksiyonun önemli bir parçası haline gelmektedir. Tuğlayla örülmüş bu yüzeyin üzerinde, çeşitli duyguların sözel ifade biçimleri yer almaktadır. Her bir tuğla, üzerine kazınan farklı duyu sözcükleri sayesinde kendi başına anlam taşıyan tekil birer unsur haline gelmektedir (Görsel 9). Böylece mimarinin bütüncül algısı, tek bir tuğlanın bile bağımsız bir hikaye barındırabileceği gerçeği ile parçalanır. Bu durum, parça ile bütün arasındaki hiyerarşi sorgulatan yeni bir okuma alanı yaratır.

Görsel 9: Tek bir tuğla bile bağımsız bir hikaye barındırabilir (Yazarlar, 2024)

3.7.Merdiven

Merdiven sahanlığına yerleştirilmiş “meyil” temalı sergi ögesi, kelimenin semantik çağrışımı ile mekansal yansımasını uyumlu bir şekilde birleştirmektedir. Bu bağlamda, söz konusu öge, temelde iki farklı yüksekliği bağlamaya yarayan meyilli bir yüzeyi temsil eden önemli bir yapı elemanı olan merdiveni canlandırarak, algılanışını pekiştirir (Görsel 10).

Görsel 10: Merdivenin meyil kelimesi ile olan ilişkisi (Yazarlar, 2024)

3.8.Duvar Nişi

Duvar nişinde “spolia” olarak yerini bulan hamam kurnası, temsil ettiği yazılı ifade aracılığıyla “yıkılmak” sözcüğünün etimolojik gelişimini görünür kılar. Kurna yerleştirilmesi, tarihi yapılarda duvar nişlerindeki dolaplarda yer alan ıslak hacimleri çağrıştıran, aynı zamanda yerleştirme sanatının ilk örneklerinden olan Marcel Duchamp’ın 1917 tarihli “Fountain” eserine gönderme yapar. Ayrıca, müzenin “hamam” temalı resim koleksiyonu, hem “yıkılma” temasını pekiştirir hem de bu alanda oluşan anlatıyı tamamlayıcı bir rol üstlenir (Görsel 11). Başka bir duvar nişinde yer alan bir diğer yerleştirme, “metruk: terk edilmiş” kavramını temsil eden paslanmış bir yapılar topluluğu heykelidir. Yaşar (2022), metruk kavramını şöyle tanımlar: “Bir pas yağar terk edilenin üstüne. İnsan olsun, şehir olsun, ev olsun”. Bu durumu mimari koruma terminolojisinde “patina” kavramı ile de ilişkilendirebiliriz, ya da John Ruskin’in ifadesiyle, zamanın bıraktığı “altın leke” (1912) olarak yorumlayabiliriz. Söz konusu yerleştirmenin anlatısı, kültürel mirasın eşik değerini vurgulayan romantik bir tutumu işaret etmektedir

Görsel 11: Duvar nişine yerleştirilen devşirilmiş kurna (Yazarlar, 2024)

3.9.Yer Döşemesi

“Yerin kulağı var mı sahiden?” ifadesiyle (Yaşar, 2022) birlikte doğrudan yer döşemesinin köşesine yerleştirilen kulak biçimindeki yerleştirme, zeminin varlığına dikkatimizi çeker, üç boyutlu mekansal algımızı pekiştirir (Görsel 12). Üzerine bastığımız yüzeyi fark eder, döşemenin taşıdığı ağırlık ve dokusunu deneyimleriz. Böylelikle, fiziksel olan mekanla bir bağ kurmuş oluruz. Benzer şekilde, bodrum kattaki yer döşemesine serilen kilim yerleştirmesi de mekansal deneyimi zenginleştirir. İki boyutlu bu kilim, üzerindeki motiflerin çeşitliliği sayesinde mekanla görsel ve anlamlı bir bağ kurmamıza olanak tanıyarak, anlatının üç boyutlu olarak oluşmasını sağlar.

Görsel 12: Döşemeye (zemin) yerleştirilmiş kulak imgesi (Yazarlar, 2024)

4. BİR BÜTÜN OLARAK MEKÂN

Müze koleksiyonunda, doğrudan mimariyi ve yapıyı temsil eden yerleştirmeler de dikkat çekmektedir. Örneğin, Göktürk alfabesinde b harfi'nin “eb (ev)” olarak okunması, yazılı bir ifadenin mimari bir çağrışım yaratmasını sağlar. Yaşar (2022)'ın, “[...]Bu harf adeta bir çadıra benzer.” sözleriyle etimolojinin mimariyi nasıl imgeleyebileceğini ortaya koyar. Bu bağlamda, Göktürk alfabesinden bir harf ile yaşadığımız mekanlar arasında zihinsel bir benzerlik kurarız. Bir başka yerleştirme ise “yuva” kavramına odaklanır. Yaşar (2022), “Kuş kendi evini kendisi yapınca buna kuş yuvası diyoruz. Kuşun evini insan yapınca kuş evi. İnsanın evine ne zaman ev, ne zaman yuva diyoruz?” sözleriyle “ev”, “yurt” ve “yuva” kavramlarının farklılıklarını sorgular. Bu yaklaşım, müzeyi salt bir sergi mekanı olmaktan çıkartıp, sözcüklerin bir yuvası haline getirir. Buradaki “kuş yuvası” yerleştirmesi ise, mekanı niteleyen bir öge ile mekanın kendisi arasında iç içe geçmiş bir bağ kurmamıza olanak tanır (Görsel 13).

Görsel 13: Sözcüklerin yuvası Kelime Müzesi (Yazarlar, 2024)

Benzer biçimde, bu mekansal ilişkiler müze yapısının tarihsel sürecini temsil eden bir maket aracılığıyla da pekişir (Görsel 14). Bu maket, binanın önceki ve sonraki hallerini sembolik bir bütün olarak yansıtır. Önceki ve şimdiki ön cephelerin sırt sırta yerleştirilmesi, gerçeklik ile hayal gücü arasında bir arayüz oluşturarak binanın tarihsel sürekliliğini gösterir. Böylece ziyaretçi, zaman-mekansal bir deneyimle yapıyı algılama fırsatı bulur.

Görsel 14: Kelime Müzesi yapısının eski ve yeni halini sırt sırta gösteren maket (Yazarlar, 2024)

5. SONUÇ YERİNE...

Bu çalışmaya göre, kültürel mirasta anlatı yöntemi mimarlık, dilbilim ve bellek arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koyabilir. Anlatı hem sözcüklerin kökenindeki anlam katmanları hem de mekanın fiziksel örgütlenmesi aracılığıyla çoğullaşarak ve bütünleşerek zenginleşir. Böylece dilsel ve mekansal okumalar birbirini tamamlayan iki farklı, fakat etkileşimli, çok katmanlı bir anlatı biçimine dönüşür.

Kelime Müzesi örneğinde bu yaklaşım rastlantısal bir kurgu olarak tasarlanmış olsa da ortaya çıkan bütüncül anlatı ziyaretçilere çok yönlü bir deneyim sunar. Etimoloji, yerleştirme sanatının sunduğu mizansellik ve yapının özgün mekansal kurgusu üzerinden, unutulmuş kelimeler yeniden görünür kılınır. Tarihi yapının korunmuş unsurlarıyla yan yana gelen bu kelimeler, hem geçmişin diliyle hem de mekanın hafızasıyla bağ kurarak sürekliliği olan bir anlam üretimine katkı sağlar. Böylelikle anlatı, dilsel izlerle mimari mekanın karşılıklı etkileşiminden doğan çok katmanlı bir okuma alanı ile Jan Assmann'ın dört başlıkta ele aldığı bellek kavramının bütüncül çerçevesini oluşturur.

KAYNAKÇA

Beyhan Kanter, "Yapısalcılık", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları*. <https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/yapısalcilik>, (ET: 28.11.2025).

Elif Ataysın, "Artık kelimelerin de bir müzesi var!", 9. Köy. <https://9koy.org/artik-kelimelerin-de-bir-muzesi-var.html>, (ET: 29.11.2025).

Esra Kaan Çelikten, "Dil Öğreniminde Mekansal Deneyim: Dil ve Kelime Müzesi", *The Journal of Academic Social Science*, 156 (2024): 190-203.

Fatma Tekin, "Kolektif belleğin mekana yerleştirilmesi: Kelime Müzesi örneği", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 38 (2024): 887-907.

Gizem Büke Öztürk, "Müze Olarak İşlevlendirilen Tarihi Yapılarda Dijital Teknoloji Kullanımı: Ankara Kelime Müzesi Örneği", *Bodrum Journal of Art and Design* 4, no:1(2025): 53-74.

Jan Assmann, *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*, çev. Ayşe Tekin, 2. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015.

John Ruskin, *The complete works of John Ruskin*, Vol. VIII. New York: F. DeFau, 1912.

Maurice Halbwachs, *Kolektif Bellek*, çev. Zuhal Karagöz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2018.

Pierre Nora, *Realms of Memory: The Construction of the French Past. Volume I, Conflicts and Divisions*. New York: Columbia University Press, 1996.

Roland Barthes, *Göstergebilimsel Serüven*, çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Şermin Yaşar, "@serminyasarofficial", Instagram. <https://www.instagram.com/serminyasarofficial>, (ET: 26.11.2025).

Şermin Yaşar, "Kişisel Görüşme", Eylül 2024.

Şermin Yaşar, "Müze Koleksiyonu", Eylül 2022.

Tuba Işın İsen Durmuş, "Şermin Yaşar", *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ahmet Yesevi Üniversitesi. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yasar-sermin>, (ET: 27.11.2025).

Z. Yeşim Alemdar ve Semra Aydın, "Mimarlık Anlatı Olarak İmge", *İTÜ Dergisi/A Mimarlık*, 10, no.1 (2011): 83-94.

Zeynep Gül Söhmen, "Mimari Temsil Yöntemlerinin Mimesis, Yeniden Üretim, Çeviri ve Anlatı Kavramları Üzerinden İncelenmesi", *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimari Tasarım Programı, 2011.

Ayça Özmen

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden Lisans, Politecnico di Milano Mimarlık Programı'ndan Yüksek Lisans derecelerini aldıktan sonra, Tarihi Cittaslow yerleşimlerinde kentsel ve mimari koruma ilkeleri üzerine yazdığı doktora tezi ile Yıldız Teknik Üniversitesi Rölöve-Restorasyon Programı'nı tamamlamıştır. Halen Çankaya Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Dr. Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır. Başlıca araştırma alanları arasında Cittaslow Hareketi, kentsel ve mimari koruma, 20. yüzyıl mimarlık mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi yer almaktadır.

Leyla Etyemez Çıplak

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden Lisans, aynı üniversitenin Kültürel Mirası Koruma Lisansüstü Programı'ndan Yüksek Lisans ve Doktora derecelerini aldıktan sonra, Mimar Sinan yapılarının inşaat teknikleri üzerine hazırladığı doktora tezi ile akademik çalışmalarını uzmanlaşma düzeyinde sürdürmüştür. Halen Çankaya Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde Öğretim Görevlisi Dr. olarak görev yapmaktadır. Başlıca araştırma alanları arasında kültürel mirasın korunması, mimari ve kentsel koruma, çok katmanlı tarihi kentler, Mimar Sinan yapıları, tarihi yapıların belgelenmesi ve yapım tekniği yer almaktadır.

Mekan-Dilbilim-Bellek Üzerine: Ankara Kelime Müzesi

Bellek, mekan ve dilbilim arasındaki etkileşim, kültürel mirasın aktarımı ve anlatısının oluşumunda belirleyici bir rol oynar. Bu çalışmanın amacı, mimarlık ve edebiyatın karşılıklı etkileşimiyle oluşturulan müzecilik uygulamalarında, mekan ve dilin ziyaretçi deneyimini nasıl zenginleştirdiğini ortaya koymaktır. Araştırma, Ankara Kelime Müzesi'ni unutulmaya yüz tutmuş sözcükleri yerleştirme sanatı ile görünür kılmayı, ziyaretçiyi duyuşsal ve düşünşel bir yolculuğa davet etmesi ve tarihi bir yapının özgün dokusuyla etkileşime girmesi bakımından dilbilim-mekan-bellek üçgenini somutlaştıran özgün bir örnek olarak sunmaktadır. Çalışma kapsamında tarihi yapının mimari elemanları, mekansal düzenlemeleri ve sergi kurgusu bir arada ele alınmıştır. Müze ziyaretinde edinilen kişisel deneyimler, koruma uzmanı mimarlar olarak yapıdaki izlerin analizi ve müzenin kurucusu yazar Şermin Yaşar ile yapılan görüşmelerden elde edilen nitel veriler doğrultusunda şekillenen bu çalışma, hem disiplinler arası bir tartışma alanı oluşturmada hem de anlatının, mimarlık ve edebiyatın karşılıklı etkileşimiyle nasıl zenginleştiğine dair çok katmanlı bir çözümleme sunmaktadır. Bulgular, duvarlar, merdivenler, nişler, döşemeler gibi tarihi yapının unsurlarının koleksiyon anlatısını desteklediğini ve sözcüklerin etimolojik ve mecazi anlamlarının mekansal yerleştirmelerle bütünleşerek ziyaretçinin zaman-mekansal deneyimini artırdığını göstermektedir. Sonuç olarak, Kelime Müzesi'nin anlatısı, dile ve mimariye ait hatırlatıcıların karşılıklı etkileşiminden doğan çok katmanlı bir okuma alanı oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bellek, Mekan, Dilbilim, Anlatı, Kelime Müzesi.

On Space-Linguistics-Memory: The Ankara Word Museum

The interaction between memory, space, and linguistics plays a crucial role in the transmission of cultural heritage and the formation of its narratives. This study aims to investigate how architecture and literature, through their reciprocal interaction, enrich visitor experiences in museological practices. The research presents the Ankara Word Museum as a unique example that materializes the linguistics-space-memory triad, as it renders forgotten words visible through the art of spatial placement, invites visitors on a sensory and cognitive journey, and engages with the historical building's original fabric. Within the scope of the study, the architectural elements, spatial arrangements, and exhibition design of the historic building are examined together. Drawing on personal observations during museum visits, analyses of structural traces as conservation architects, and qualitative data from interview with the museum's founder, author Şermin Yaşar, the study establishes an interdisciplinary discussion and offers a multi-layered analysis of how narrative is enriched through the interplay of architecture and literature. The findings demonstrate that the building's elements, such as walls, stairs, niches, and floors, support the collection's narrative, while the etymological and metaphorical meanings of words, integrated with spatial installations, enhance the visitor's temporal-spatial experience. In conclusion, the Word Museum's narrative creates a multi-layered interpretive space emerging from the reciprocal interaction of linguistic and architectural cues.

Keywords: Memory, Space, Linguistics, Narrative, Word Museum

KENT BELLEĞİNE AİT BİR OKUMA; DİYARBAKIR DAĞKAPI MEYDANI

Prof. Dr. Havva Özyılmaz, Dicle Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

1. GİRİŞ

Dağkapi, Diyarbakır surlarının antik dönemlerine kadar uzanan tarihi kapılarından biridir; bu kapı, uzun yıllar boyunca Diyarbakır'ın girişlerinden biri olmuştur. Dağkapi Meydanı, Diyarbakır Surlarının bir parçası olan "Dağkapi" kapısına bitişik şekilde, Diyarbakır'ın tarihi merkezinde yer alan önemli bir meydandır.

Kent hafızası, şehirde yaşayan insanların ortak geçmişiyle ilişkili olarak: tarihi yapılar, meydanlar, sokaklar, kültürel etkinlikler, toplumsal olayların yaşandığı mekânlar, gelenekler ve yaşam pratikleri gibi unsurlar üzerinden kimlik ve aidiyet duygusu oluşturur.

Kent hafızası unsurlarından meydanlar; içinde yaşamsal etkinliklerin ve faaliyetlerin gerçekleştirildiği çevre olarak tanımlanırken, insanı içinde bulunduğu çevreden belli bir ölçüde ayırmaktadır. Kent içinde toplanma ve dağılma alanları olan, dolaşımın sağlandığı yerler olan meydanlar kentin kimliğini ortaya koyan önemli kentsel yapılardır.

Meydan; üzerinde bina vb. şeyler bulunmayan düz, açık ve geniş yer, açıklık, alan, sahaya denir. Meydanlar kente kolay dâhil olunabilen konumda bulunan bir kent parçasıdır. Bir kentin oluşum sürecinde kent meydanı önemli rol oynamaktadır. Kentlerin merkezlerinde bulunan, kamusal mekânlar kent sakinleri tarafından özel günlerde sosyal, kültürel, siyasi ve ticari amaçlar için kullanılır.

Kent meydanı, kentli tarafından özel günlerde sosyal, kültürel, siyasi ve ticari amaçlar için kullanılan, kısaca kentsel yaşamın geçtiği önemli bir kamusal

mekândır. Bu mekânlar antik dönemden Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar kentin temel ögesi olarak kent kültürünün önemli bir parçası olmuştur.

Sınırları belirlenmiş, hatta onu çevreleyen binalarla adeta kapalı olan meydanlar, planlı ya da plansız tüm yerleşmelerde kentsel doku içinde belirgin konuma sahiptirler. Meydanlar, fonksiyonel olarak, toplumsal (toplanma, ayaklanma, eğlence spor vb.) törensel (ayinler, bahar şenlikleri), ticari (pazar yeri vb.) ya da askeri amaçlı bir araya gelişlerin mekânı olurken, aynı zamanda birbirlerini tanımayan bireylerin de sadece merkezde olmak amacı ile bir araya geldiği ve yaya kullanımının ağırlıklı olduğu mekânlardır. Kullanım amaçları doğrultusunda farklı biçim ve boyutlarda olabilen meydanlar, çoğu zaman, yerleşme içinde bir güç odağının beraberinde konumlanırlar. Bir kilise önü, cami avlusu, hükümet meydanı, ya da bir iş merkezi önünde yer alan meydanlar, geometrik biçimlenişleri ile hâkim olan gücün etkisini daha da vurgularlar" (Eyüce, 2000: 11).

Yer isimlerinde yaşanan dönüşüm ideolojik kentsel yansımasının göstergesidir. Bu çalışma, gerek değişen isimleri ile kent ve kentli belleğinde gerekse de değişen sınırları ve mekânsal nitelikleri ile gündelik hayatta yer bulan kamusal alan dönüşümlerini Dağkapi meydanı özelinde araştırmayı hedeflemektedir. O nedenle, tarihsel süreçte meydan çevresine eklenen Dilan sineması, Ordu-evi, Yenişehir sineması, site sineması vs. yapıların hikâyelerine de kısaca değinilmiştir. Meydana bakan yapılar kullanım amaçlarına göre meydan- dan yararlanma potansiyeli meydana yeni işlev kazandırma meydanın değerini artırma meydana bir kültürel kimlik katma gibi değerlere sahiptir.

Halk için ortak alanları oluşturan toplanılıp, kendilerini ifade edebilecekleri, toplumsal birlikteliğin sağlandığı ve devamlılığının gerçekleşebileceği açık alanlar olarak nitelendirilen alanlardır. Nefes alma olanağı sunan bu açık yeşil alanlar kent dokusu içinde yapısal unsurlarla çevrelenmiş tüm kentle ilişkilendirilmiş açık ortak alanlar olması açısından önemlidir.

Kentin önemli kısmında yer alan içinde toplu etkinliklerin ve törenlerin gerçekleştirildiği bazen beraber güldüğü bazen hüzünlendiği, insanların bir arada vakit geçirerek ilişkilerinde geliştiği mekânlar olduğu söylenebilir.

2. TÜRKİYE'DE MEYDANLARIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Geçmişten günümüze kendine özgü niteliklere sahip meydanlar kültürel, sosyal ve fiziksel yapılarıyla sağladıkları katkılarıyla insanların kullandıkları alanlar olmuş, kullanım amaçlarına göre şekil almıştır.

Geleneksel Türkiye kentlerinde meydanlar, toplumun dini, kültürel, sosyal, ticari, eğitimsel, eğlence, dinlenme ve ulaşım gibi fonksiyonel ihtiyaçları sonucu belirli bir biçim kazanmış kentsel mekânlardır. Kültürümüzde önemli bir yere sahip olan meydanlar geçmişten günümüze kadar çeşitli işlevlerle gündeme gelmiştir.

Köy meydanları ülkede meydan kavramının kültürel bir parça olduğunun en iyi örneklerindedir. Köyün ortalarında yer alan, herkese eşit uzaklıkta olan, içinde büyük bir çınar ağacı barındıran meydanlar köylülerin bir araya gelerek düğün, sunnet, bayram vs. gibi sosyal etkinlikleri gerçekleştirdikleri, bazen de sorunlarına çözüm bulmak, birbirlerine yardımcı olmak amacıyla bir araya geldikleri alanlardır.

Tarihte Selçuklu döneminde dini bayramların kutlandığı, cemaatin namaz kıldığı, sosyal faaliyetlerin yapıldığı ve bazen ceza yaptırımların halkın gözü önünde gerçekleştirildiği alanlar olan meydanlarda aynı zamanda askeri idmanlar ve spor müsabakaları sıklıkla yapıldığı belirtilmiştir. O dönemlerde savaşlarda yakalanan esirlerinde meydanlarda toplatıldığı söylenmektedir. Selçuklu döneminde sosyal hayatın devamlılığı açısından meydanlar insanların etnik kökenleri ne olursa olsun bir arada bulunabildikleri alanlar olmuştur.

Meydanlar tarihsel süreç içinde ticaret, yönetim, kültür, eğlence gibi çeşitli işlevler ve anlamlar yüklenmişler, değişik isimler altında tanımlanmışlardır. Osmanlı Döneminde meydan olarak büyük ve açık alanların pazar yeri ve eğlence merkezi olarak kullanıldığı görülmektedir. Kapalı bir yapıya sahip olan Osmanlı döneminde kültürel ve dini yapısına binaen meydan kavramının camilerin etrafında yer aldığı dikkat çekmektedir (URL 1). Fermanların halka okunduğu, pazar yerlerinin kurulduğu, dini bayramların ve şenliklerin, kutlamaların gerçekleştirildiği insanların bir araya geldiği alanlar olmuştur. Batılılaşma hareketlerinden sonra Osmanlılarda meydan kavramının değiştiği söylenebilir.

Cumhuriyet döneminden sonra geleneksel dokunun; kimi zaman içinde, kimi zaman dışında ya da yakınında başlayan kentleşme faaliyetleri ve kara ulaşım ağlarının kurulması ile yeni anlamlar yüklenmiş kent meydanları oluşmaya, tasarlanmaya başlanmıştır (Bilgiç, 2014). Cumhuriyet ile birlikte devlet dairelerinin önünde gelişmeye başlayan meydanlar devlet kurumlarının kontrolünde oluşturulan ve kullanılan yerler olarak gündemde olmuştur.

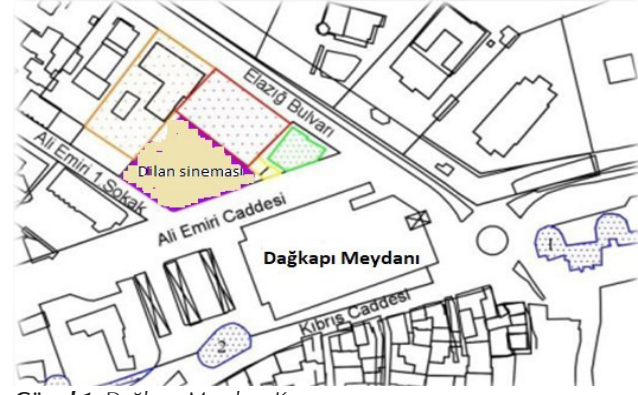
1970'li yıllarda meydan kavramı miting alanı olarak kullanılmıştır. Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde bir meydan haline gelmiş olan Taksim Meydanı 1 Mayıs eylemlerinin simgesi olan haline gelmiş, pek çok siyasi ve toplumsal olaya da ev sahipliği yapmıştır. Meydandaki trafiği kısmen yer altına indiren Taksim Yayalaştırma Projesi, 2013 yılında kısmen tamamlanmıştır (URL 2).

Bir dönem miting alanı olarak kullanılan meydanlar zamanla bir takım düşünce ve ifade özgürlüğü haklarının elde edilmesi ve mekâna yansıma sürecinin başlamasıyla miting alanı olmaktan çıkıp insanların bir arada sosyal ve kültürel birçok etkinliğin yapıldığı mekânlara dönüşmüşlerdir.

3.1. Diyarbakır Dağkapı Meydanı

Diyarbakır, binlerce yıllık tarihi boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış, kültürel ve tarihi açıdan zengin, kadim bir şehirdir. Tarihi kent merkezi Suriçi, barındırdığı medeniyetlerin izlerini günümüze kadar taşıyan önemli bir bölgedir. Dağkapı, Diyarbakır Surlarının dört ana kapısından biridir ve geçmişte şehir girişinin ana merkezi olarak kullanılmıştır. Zamanla, ticaret yollarının kesiştiği, siyasi ve kültürel etkinliklerin düzenlendiği bir meydan haline gelmiştir.

Tarihi kent Suriçi'nden Sur dışına doğru gidildiğinde iki noktadan biri olan Dağkapı diğer adıyla Harput Kapı'dan ulaşılan meydan, Kıbrıs caddesi, Ali emiri caddesi ve Elazığ caddesi ile çevrilmektedir (Görsel 1-2).

Görsel 1. Dağkapı Meydanı Konumu

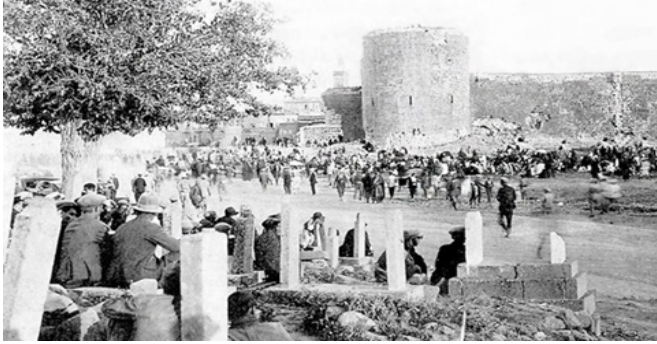
Görsel 2. Dağkapı Meydanı Google Earth görünümü

3.2. Diyarbakır Dağkapı Meydanının Tarihsel Gelişimi

1930 yılında, Suriçi'ne hava akışını sağlamak, kentin sur dışına doğru gelişimini kolaylaştırmak ve dönemin ulaşım araçlarının daha rahat geçişi için, kenti çevreleyen surların yıkılmasına karar verilmiştir. Birkaç burcun yıkımından sonra alınan tepkilerden dolayı yıkım durdurulmuştur. (Değertekin, 1999). Bu yıkım sırasında kuzeydeki Dağkapı'nın hemen yanındaki birkaç burç ve burçları bağlayan sur duvar-

ları da yıkılmıştır. Surların yıkımıyla ortaya çıkan geniş alan, 1930'lu yıllarda yeni kente çıkışın başlangıç noktası olmuştur (Dalkılıç, Halifeoğlu, 2011). Dağkapı Burcu ile Tek Beden Burcu arasındaki iki burç ve yaklaşık 200 m'lik surlun yıktırılması ile Dağkapı Meydanı oluşturulmuştur.

Günümüzde Dağkapı/Şeyh Sait Meydanı olarak bilinen alanda 1920'lere kadar Dağkapı Mezarlığı yer almıştır (Url 2). DKVD, meydanla ilgili şu bilgileri paylaşıyor: "Mezarlık alanlarının park, bahçe ve imar alanlarına dönüştürülmek için tasfiye edilmeleri Osmanlı'nın modernleşme döneminde sıklıkla görülen faaliyetlerdir. Dağkapı Mezarlığı'nın, Dağ Kapı'nın hemen çıkışından başlayıp Turistik Otelin karşısındaki eski OHAL Bölge Valiliği binasına kadar devam ettiği söylenir. Bu geniş mezarlık alanı Parka dönüştürülen alan ise yaklaşık 50 yıl boyunca kullanılacak olan Emirgan Çay Bahçesidir.

Görsel 3. 1925 yılı- Dağkapı ve mezarlık (Garden,1999)

Görsel 4. 1932 yılı Dağkapı.

Görsel 5. 1940'lı yıllar- Dağkapı mezarlık

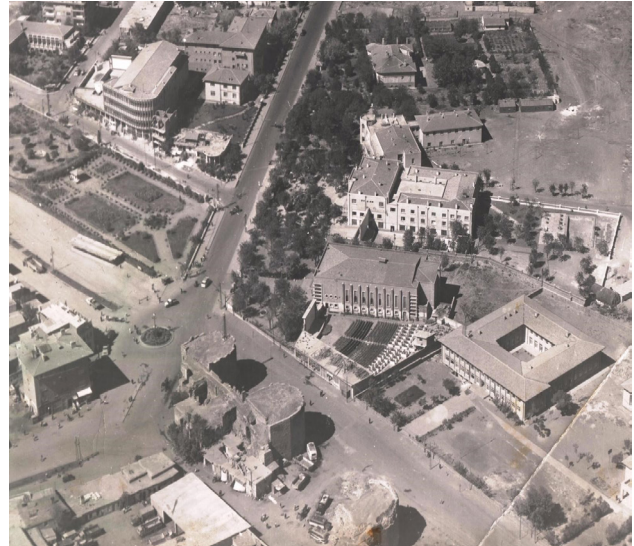
Görsel 6. 1940'lı yıllarda Dağkapı (URL 6).

İmar ve rekreasyon alanları istimlak bedellerinin yüksek olması, mezarlıkların ise bedelsiz olarak kaldırılabilmesi belediyeleri genellikle bu yola yönlendirmiştir. 20. yüzyılın ortalarına doğru Dağkapı Meydanı, tamamen temizlenerek kent meydanı haline getirilmiş, mezar taşları taşınmış veya yok edilmiştir. 1920'lerde tasfiye edilen alanın kısmen parka dönüştürülmüş, parkın sağında Elazığ bulvarı açılmış ve kamu binaları inşa edilmiştir (URL 2). (Görsel 7).

Bu meydanın hafızasında kadri bilinmemiş mezarlıklar, idamlar, devletin tasarrufları, resmi bayram kutlamaları ve idaresi kadar toplumun sesi yapılan ve yapılmayan siyasi mitingler Nevruz kutlamaları, 1 Mayıs işçi bayramı etkinlikleri, iftar çadırları, festival sahneleri cuma namazı eylemleri benzeri de vardır (URL 3).

Meydana bakan binalardan bir kısmı 1950'lerden günümüze değişmeden kalmıştır. Dağkapı'dan Elazığ Caddesi'ne doğru gidildiğinde şu an özel bir hastane olarak kullanılan sürekli el değiştiren bina 2018 yılında yapılmıştır. Burası Diyarbakır'da Halkevi binasının yapıldığı alan olmasıyla önemlidir.

Diyarbakır Halkevi, Türkiye'de ilk açılan 14 halkevinden biriydi (URL 5). Rus bir mimar tarafından tasarlanan Halkevi binasında, temsil, spor, halk dershaneleri, kurslar, kütüphane, müze ve sergi ihtiyacını karşılayacak birçok mekân vardı. Diyarbakır Filarmoni Orkestrası'nın ilk konserlerinin verildiği bu kültür sanat mekânı 1991'de yıktırılmıştır.

Görsel 7. Dağkapı meydanı ve çevresindeki yapılar 1950'li yıllar (Çetin Oruç Ejder, 2015, Kişisel Fotoğraf Arşivi Diyarbakır)

Kentin sinemayla ilgili tarihinde de Dağkapı Meydanı özellikle öne çıkar. Önce Halkevi sonraları Yenişehir sineması olarak da sinema ile ilgili olmayı sürdürecektir özellikle 1950'li yılların ardından Dilan sineması ve 1970'lerden itibaren de Site sinemasının meydana varlıkları burayı sinemanın ve gösterinin başlıca mekânı yapar.

Meydana bakan diğer yapı Dilan Sineması, 1950'lerde Ermeni mimar Harutyun Sarafyan'ın tasarladığı yapı 2300 metrekarelik bir alan üzerinde Ali emiri caddesi üzerinde, kurulmuştur. Yapıldığı dönem Ortadoğu ve Balkanlar'ın en büyük sineması unvanı ile uzun süre hizmet vermiş, kentin kültürel belleğine ışık tutan bir yapıdır. İlk sinema deneyimlerini burada yaşayan insan sayısı bir hayli fazladır. 2009 yılında son film gösterimini yapan sinema, birçok dönüşüm geçirerek günümüzde 10'dan fazla ticari işletmeye bölünmüştür. 2010 yılında Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından 1. Grup yapı olarak tescillenmiştir.

Dağkapı Meydanına bakan, meydanının kuzeydoğusunda Elazığ Caddesi'nde yer alan Orduevi Binası, 1960 yılında Diyarbakırlı iş insanı Şeyhmus Tatlıcı'nın girişimiyle yapılmaya başlanmış, 1966'da inşası tamamlanmıştır. 1971 yılında Tatlıcı Otel olarak kullanılmıştır. 1973'ten itibaren 43 yıl boyunca Diyarbakır Subay Orduevi olarak hizmet etmiştir. Diyarbakır'ın ilk gökdeleni olan 13 katlı bina, depreme dayanıklı olmadığı gerekçesiyle boşaltılmış, TOKİ'ye satılan bina son 5 yıl atıl durumda kaldıktan sonra 2020 yılının ekim ayında yıkılmıştır. Günümüzde hakkında birçok söylenti olsa da yapının neye dönüşeceği bilinmemektedir.

Görsel 8. Dağ Kapı Meydanı 1960 Emirgan Çay Bahçesi

Görsel 9. 1965(Orduevi yapılmadan önce)

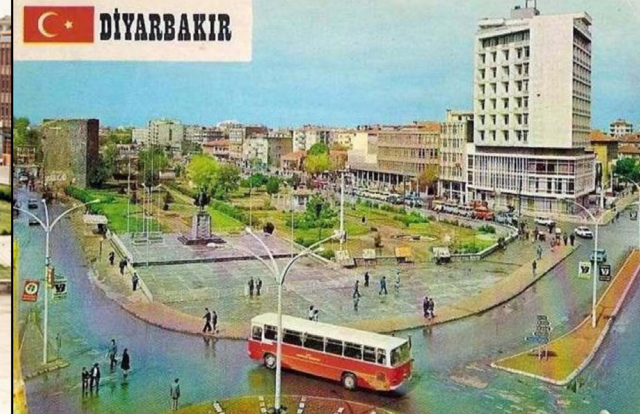

Görsel 10. 1960'lar Dağkapı ve Dilan sineması

Görsel 11 1960'lı yıllar Dağkapı meydanı

Dağkapı boşluğunun bir "meydan" haline getirmiş olan gelişmeler, bir yandan onu çevreleyen binaların biçimlenmesi, öte yandan onları tamamlayan bir dekor ve unsur olarak, ortadaki Atatürk Büstü'dür. Bu anıttan önce yeşil bir araç alan, bir yol kavşağı, bir boşluk olan Dağkapı, bu eser in ortaya dikilmesinden sonra, bir "Şehir Meydanı" olmuştur. 1964'te başlanan, 3 yılda bitirilen, Askeri üniformalı Atatürk Büstü, 1980'li yıllarda vinçle zafer anıt parkına taşınmıştır. Bu dönemde meydanın bir kısmı dolmuş, otobüs durağı olarak ta kullanılmıştır (Görsel 12).

Görsel 12 Atatürk heykeli eklendikten sonra bir bölümü betonlaşan Emirgan Parkı (1970'ler)

Görsel 13 1978 yılı Dağkapı meydanı bir kartpostaldan

Görsel 14 1980'li yıllar

Meydanın ortasında bulunan Atatürk heykeli ve çevresindeki yeşil öğeler kentsel donatı elemanları olarak göze çarpmaktadır. Atatürk heykeli cumhuriyet döneminde insan figürü üzerine anıtlar yapılmaya başlanması sebebiyle dikilmiştir. Bu anıtlarla hedeflenen; meydanın tanımlanmasının yanı sıra insanların önünde toplanacağı bir çevre düzenlemesi ile desteklendiğinde gündelik hayattaki yerini alacaktır (Yıldız,2007). Düzenlenen meydana, her hafta sonu ve hafta başı İstiklal Marşı bando eşliğinde okunurdu.

Görsel 15. Dağkapı meydanının Vedat Dalokay Çarşısı olarak kullanıldığı dönem

Görsel 16. Dağkapı meydanının Vedat Dalokay Çarşısı olduğu zaman 1995

1990'larda Vedat Dalokay adı verilen yer altı çarşısının yapılmasıyla birlikte tamamen betonlaştırılan meydan bugün ne mezarlıktan ne de parktan herhangi bir iz taşımamaktadır. Kentin ilk yeraltı çarşısı olma özelliğini taşıyan çarşı eskisi gibi rağbet görmese de işlerliğini sürdürmektedir. Geçmişte üzeri küçük yapılarla dolu meydanın bugün üzeri dümdür (Görsel 17). Yapıldığı tarihte Diyarbakır'ın en popüler çarşılarından biri olan Vedat Dalokay Çarşısı, popülerliğini kaybetmiş durumdadır.

Görsel 15. Dağkapı Meydanı ve meydana bakan yapılar- Orduevi, Dilan sineması

Meydana, 2014 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin aldığı meclis kararıyla, 1925 yılında İstiklal Mahkemesi tarafından 47 arkaşısıyla Dağkapı meydanında idam edilen Şeyh Said'in ismi verilmiş olsa da, yaygın olarak Dağkapı Meydanı denmektedir (Url 7)

Sur'dan gelirken meydanın sağında kalan Elazığ Caddesi, Dağkapı'dan başlayan, meydanı soluna alarak, Diyarbakır'ın yeni yapılaşma alanı olan Mahabad Bulvarı'na bağlanır. Meydandaki kavşaktan bir yol kentin tek üniversitesi olan Dicle üniversitesine bağlanmaktadır.

Görsel 18. Meydanın 2020 yıllarındaki görünümü

Meydan hâlâ kentin en işlek noktalarından biri olup toplanma, dinlenme, gösteri ve protesto alanı olarak çok sayıda otel, lokanta, tatlıcı, hediyelik eşya mağazaları, hastane ve eczaneler de bulunduğu meydan günün her saatinde hareketlidir..

Görsel 19. 2020 yıl öncesi

Görsel 20. Dağkapı (gazi cad.) yönüne doğru bakış 2020'li yıllar

Görsel 21. Dağkapı Meydanının 2020 yılı (orduevi yıkımı öncesi) görünümü

Görsel 22. Dağkapı Meydanının son hali 2025

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Dağkapı Meydanı Diyarbakır'ın kent hafızasını oluşturan, bugün de önemli bir merkez olma özelliğini koruyan bir kamusal mekândır.

- Dağkapı Meydanı Diyarbakır'ın kent hafızasını oluşturan, bugün de önemli bir merkez olma özelliğini koruyan bir kamusal mekândır.
- 1925 yılında Şeyh Said ve arkadaşlarının idamının gerçekleştirildiği yerdir. Bu yer 1950'li yıllarda Emirgan Çay Bahçesi'ne dönüştürülmüştür.

- Sinemanın 1950-1970 yıllarında "altın Çağı"nı yaşamasıyla Emirgan Çay Bahçesi gibi yakın çevrelerde oluşan çay bahçeleri şehrin ekonomik ve sosyo-kültürel zenginliklerine önemli katkılar sağlamıştır. Daha sonra Sinemanın eskisi gibi rağbet görmemesi, buradaki ekonomik hareketliliğe yansımıştır.

- 1964 yılında Emirgan Çay Bahçesi'nin bulunduğu yere bir düzenlemeyle heykeltıraş Hüseyin Anka'nın üç yılsonunda bitirdiği büyük bir kaidesi olan Atatürk büstü yerleştirilmiştir. Düzenlenen bu yerde, her hafta sonu ve hafta başı İstiklal Marşı bando eşliğinde okunurdu.

- 1980'li yıllarda, Askeri üniformalı Atatürk Büstü 'nün vinçle Zafer Anıtı'na taşınmıştır.

- 1990'lı yıllarda da yeraltı çarşısı yapılmıştır. Çarşı kentin ilk yeraltı çarşısı arasında yer almaktadır. İlk yapıldığında Vedat Dalokay adı verilen çarşıya daha sonra Selhadini Eyübü çarşısı adı verilmiştir.

- Meydana, 2014 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi'nin aldığı meclis kararıyla, Şeyh Said Meydanı adı verilmiştir.

- Selahaddin Eyyubi Çarşısı adını alan yer üst kısmındaki meydana verilen Şeyh Said Meydanı adı son günlerde oldukça tartışma yaratmıştır. Bir kesim bu adın hemen kaldırılmasını isterken, bir kesim de Şeyh Said adının kalmasından yana tavır almıştır.

- 2019 yılında Şeyh Said adının kaldırıldığı Dağkapı Meydanı bugünlerde kendisine bir ad verilmeyi beklemektedir. Merkez Yenışehir ilçesinde yer alan ve tartışmalara yol açan Şeyh Said ya da eski adıyla Dağkapı Meydanı'nın adı 4 yıldır yoktur ve kaldırıldığı zamandan beri belirtilen meydanın adı belediye adres sisteminde boş görünmektedir.

Kent meydanı, kentli tarafından özel günlerde sosyal, kültürel, siyasal ve ticari amaçlar için kullanılan, kısaca kentsel yaşamın geçtiği önemli bir kamusal mekândır. Bu mekânlar antik dönemden Cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar kentin temel ögesi olarak kent kültürünün önemli bir parçası olmuştur. Her kentin oluşum sürecinde kent meydanı önemli rol oynamıştır. Halkın yaşam alanı, yapılarla çevrili geniş alan gibi anlamlara gelen meydan kelimesi Meydan da yapılan etkinlikler, bayram kutlamaları, iftar çadırı kurulması ve yemek etkinliği, çeşitli tanıtımlar, gece-gündüz yaşayan, çok amaçlı kullanıma sahip alanların oluşmasıyla olmuştur. Alışveriş birimlerini, kültürel yapıları, küçük iş yerlerini, konutları ve bürolarında çevrelediği meydan yaşamsal aktivitelerin devamı konusunda da destekleyici olmuştur.

Kent meydanları tasarlanırken; kentin tarihi dokusunu, kentli bireylerin konforunu, şehir ziyaretçilerinde oluşturacağı algıya kadar her yönüyle düşünülmesi gereken alanlardır. Diyarbakır için de Dağkapı Meydanı tarihsel süreçle birlikte değerlendirilerek ve tarihi değerleri göz önünde bulundurulmalı ve kentin kimliğini doğru yansıtacak işlevler verilmelidir.

Döneminin kent anlayışı ile kentin geri kalanından farklılaşan imar daireleriyle yatırımcılar arasında sert tartışmalara neden olan arsada, kamusal mekânlar cadde ve meydanlar gibi yarı kamusal avlular ve yapılara ait özel açık alanlar iç avlular gibi arasında ilişki kurulmaya çalışılmalıdır.

Yaya ve trafik akışını ayıran çözümler getirilmesi, yapı cephelerinin meydanı tanımlayacak şekilde düzenlenmesi ve kentsel donatılarla yeniden düzenlenmesi meydanın verimli kullanılmasını sağlayacaktır. Yeşil alanlar, yaya yolları, kültür merkezleri ve meydanla uyumlu binalar çevresinde inşa edilerek hem tarihî kimlik korunacak hem modern şehir hayatına uygun bir meydan yaratılmış olacaktır.

Meydan; Diyarbakırlıların buluştuğu, sohbet ettiği, kültürel ve sosyal etkinliklerin yapıldığı bir alana dönüştürülerek, kahvehaneler, dükkânlar, el işi tezgâhları vb. ile hem turist hem yerli halk için canlı bir merkez konumuna getirilebilir. Meydanın kentte önem kazanarak işlevlerini yerine getirebilmesi ve halkın ihtiyaçlarına cevap verebilmesi, kent halkının sağlıklı iletişim kurmasına ve toplum kültürünün gelişmesine ortam hazırlayacaktır.

Sonuç olarak kent kimliğini tanımlayan bir dinlenme mekânı, toplanma ve buluşma yeri, şehrin kalbi olan meydan kamusal bir salon, kültürel ve tarihsel olayların yaşandığı bir sahnedir deyin, özüne uygun işlevle yaşatılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Bilgiç, D. E. (2014). Kent Meydanı Kavramının Değişen Anlamı ve İzmit Üçyol Kavşak- Meydan Uygulaması. *Social Sciences*, 9(1), 1-20. <https://doi.org/10.12739/Nwsa.2014.9.1.3c0118>

Dalkılıç, N. Halifeoğlu, F.M. (2011). Erken Cumhuriyet öne-minde Diyarbakır'da Kamu Binaları:1923-1950 Dönemi, *Mimarlık dergisi* sayı 358.

Değertekin, H. 1999, (). Diyarbakır Surlarının Bugünkü Durumu, *Diyarbakır Müze Şehir, YKY, İstanbul*, ss.179-193.

Eyüce, Ö., 2000. Meydanlar, *Ege Mimarlık Dergisi*, 2000/2-34 Sayısı

Garden, R.J.(1999). Diyarbakır. Çeviren Hamdi Can Tuncer, Müze Şehir Diyarbakır ,Yapı Kredi yayınları.

Sertkaya, İ. Çolak A.(2011). Kent Meydanları: Adana 5 Ocak Meydanı Örneği Üzerine Bir İrdeleme, *Ç.Ü Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi Yıl:2011, Cilt:26-3*

Şahin,D. (2019). Modern Mimarlık Mirası Yapılarında Koruma ve Yeniden Kullanım Önerisi: Diyarbakır Dilan ve Site Sineması. DÜ. FBE.Yüksek lisans tezi, Diyarbakır.

Şahin, D. Halifeoğlu, F.M. 2021, Beyazperdeden Kente Yayılan Işık: Diyarbakır Dilan Sineması. *Mimarlık Dergisi Sayı 417 Sayfa*

Ulutaş, E. (2019). İmgeden Gerçekliğe: Kamusal Bir Mekân Olarak Meydan, *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl 3, Sayı 2*

Yıldız, A. (2007). Tarihsel Birikime Sahip Kentsel Açık Alanların Dinamizmi- İstanbul Kent Örneği; Beyazıt Meydanı, Şultanahmet Meydanı ve Taksim Meydanı, *İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*

URL 1. <https://www.peyzax.com/turkiyede-meydanlarin-tarih-boyunca-gelisimi/>

URL2. <https://tr.wikipedia.org/>

URL 3. https://www.dkvd.org/yayin/birbellekyolculugu_kitap/mobile/index.html

URL4. <https://www.cegamedya.com/seyh-saidin-de-gomulu-oldugu-soylenen-dagkapinin-1920lere-kadar-mezarlik-oldugunu-biliyor-muydunuz>

URL5. <https://diyarbakirsanat.org/wpcontent/uploads/2024/05/donusensehirdiyarbakirkitapcik.pdf>

URL 6. https://x.com/ant_diyarbakir

Url 7. https://tr.wikipedia.org/wiki/Seyh_Said

Havva Özyılmaz

1992 yılında Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden lisans, 2001 yılında ise yüksek lisans derecesini Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinden almıştır. Akademik kariyerine 1996 yılında Dicle Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak başlamış, 2007 yılında Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde tamamladığı doktora çalışmasıyla bilimsel araştırmalarını derinleştirmiştir.

Yazar 2020 yılından beri Mimarlık fakültesinde Bölüm başkanlığı yaparak hem eğitim hem de yönetim işlerinde bölüme katkı sunmuştur. Ayrıca akademik kariyerinde ilerleyerek, Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nde 2010 yılında doktor öğretim üyesi, 2017 yılında doçent ve 2023 yılında profesör unvanlarını almıştır. Yazar 2020-2022 yılları arasında Bina Bilgisi Anabilim dalı başkanlığı yapmıştır.

Bugüne kadar birçok ulusal ve uluslararası akademik projede yer almış, çeşitli makaleleri saygın dergilerde yayımlanmıştır. Başlıca araştırma alanları mimari tasarım, planlama ve evrensel tasarım üzerine yoğunlaşmaktadır. Özellikle tasarım süreçlerinde herkes için tasarımı ele alan çalışmaları ile öne çıkmıştır. Ayrıca, kentsel planlama ve sürdürülebilir mimarlık üzerine de kapsamlı çalışmaları bulunmaktadır. Mimarlık eğitime katkı sağlama konusundaki tutkusuyla, çeşitli akademik kurul ve komitelerde yer almış, çok sayıda lisansüstü öğrencisine danışmanlık yapmıştır. Hem akademik hem de profesyonel dünyada yenilikçi yaklaşımlar geliştiren bir akademisyen olarak, mimarlık disiplinine önemli katkılar sunmaya devam etmektedir.

Kent Belleğine Ait Bir Okuma; Diyarbakır Dağkapı Meydanı

Anadolu'nun tarihi bir kenti olan Diyarbakır en az beş bin yıllık geçmişiyle, farklı dönemlerde farklı medeniyetlerin yerleşim alanı olarak tarihte yerini almıştır. Diyarbakır Sur içi tarihi dokusu geçirdiği dönemlerin; kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamının oluşturduğu fiziksel yapıyı 1950'li yıllara kadar korumuştur. Sosyal yapının ve toplumsal yaşamın biçimlendirdiği yapılar süreç içerisinde yaşam biçimindeki değişikliklerden etkilenmektedir. Geleneksel özelliklerini 1940'lı yıllara kadar büyük ölçüde korumuş olan kent, 1950'li yıllardan itibaren sur dışına doğru genişlemeye başlamıştır.

Çalışma konusu Dağkapı Meydanı 1920'lere kadar Dağkapı Mezarlığı iken, 1932 yılında dönemin valisi tarafından, kentin "hava alması için" Dağkapı Burcu ile Tek Beden Burcu arasındaki iki burç ve yaklaşık 200 m'lik surun yıktırılması ile oluşturulan alandır. Dağkapı Meydanı'nın yüzyıllık kentsel dönüşüm hikâyesini, tarihsel bir perspektifle meydan ekseninde gerçekleşen dönüşümünü ve bu dönüşümün nasıl bir kamusal alan olduğu sorusu üzerinden okumalar yapılmaktadır; onların orijinlerinin, anlamlarının ve kullanımlarının bilimsel araştırmasının gereğidir.

Meydan kelimesi "halkın yaşam alanı, yapılarla çevrili geniş alan" gibi anlamlara gelmektedir. Bir meydanın boyutları, biçimi, çevresindeki dolulukların, boşlukların oranı, o dolulukları oluşturan binaların cephe özellikleri, geometrisi, mimari nitelikleri, o meydanın nasıl bir meydan olduğunu büyük ölçüde belirler. Ancak bütün mimari yapılar gibi, bir meydanı da o meydan yapan, oradaki yaşanmışlıktır, bir başka deyişle, orada "meydana gelmiş" olan olayların, yaşanan ya da hafızada kalan yaşanmışlıkların etkileridir o meydanı meydan yapan biçimlendiren; Araştırmaya konu olan Dağkapı Meydanı da işte böyle bir mekândır.

Anahtar kelimeler: Dağkapı, Meydan, Kent, Diyarbakır, Hafıza

A Reading Belonging To The City's Memory; Diyarbakir Dağkapı Square

Diyarbakır, a historic city in Anatolia, has a history dating back at least five thousand years and has been home to different civilizations throughout various periods. The historic fabric of Diyarbakır's city walls preserved the physical structure shaped by the cultural, social, economic and political life of the periods it underwent until the 1950s. The structures shaped by the social fabric and community life were affected by changes in lifestyle over time. The city, which largely preserved its traditional characteristics until the 1940s, began to expand beyond the walls in the 1950s.

The subject of this study, Dağkapı Square, was the Dağkapı Cemetery until the 1920s. In 1932, the governor of the time had two towers between Dağkapı Tower and Tek Beden Tower and approximately 200 meters of the city walls demolished to create space for the city to 'breathe'. The centuries-long story of urban transformation of Dağkapı Square is examined from a historical perspective, focusing on the transformation that took place around the square and the question of how this transformation shaped the public space; scientific research into their origins, meanings and uses is necessary.

The word 'square' means 'public space, a large area surrounded by buildings'. The size, shape, ratio of density to emptiness around a square, the facade characteristics, geometry and architectural qualities of the buildings that create that density largely determine what kind of square it is. However, like all architectural structures, what makes a square a square is the lived experience there; in other words, it is the effects of the events that have 'taken place' there, the experiences that have been lived or remain in memory, that shape the square. The Dağkapı Square, which is the subject of this research, is just such a place.

Keywords: Dağkapı, Square, City, Diyarbakır, Memory

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E BİR MİRAS: ANKARA TÜRK OCAĞI BİNASININ YENİDEN KULLANIMI*

Dr. Özge Parlak

Prof. Dr. Esra Yıldız, Necmettin Erbakan Üniversitesi, GSMF, Mimarlık Bölümü

1. GİRİŞ

Mimari koruma, tarihsel süreç boyunca farklı düşünceler etrafında tartışılan ve çeşitli yöntemlerle uygulanmış bir kavram olmakla birlikte, bütüncül olarak dünü, bugünü ve yarını kapsayan sürdürülebilir bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Yıldız ve Asatekin, 2016). Mimari koruma yalnızca ulusal ya da uluslararası sözleşmeler, yasal düzenlemelerle sınırlı bir süreç değil; aynı zamanda uygulama ve onarım çalışmalarını içeren (Öksüz Kuşçuoğlu ve Taş, 2017), yapının ve malzemenin özgün haliyle korunmasını esas alan ve toplumsal katılım gerektiren bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır (Eral Kavraloğlu ve Altınörs Çırak, 2017).

Geçmişten günümüze teknolojik ve bilimsel gelişmelerin etkisiyle inşaat tekniklerinde yaşanan yenilikler ile ekonomik ve kültürel dönüşümler, birçok tarihî ve kültürel miras yapısının özgün işlevini zamanla yerine getiremez hâle gelmesine neden olmuştur (Saraç ve Tanrısever, 2018). Bu bağlamda yeniden kullanım, tarihî bir yapının günümüz ihtiyaçları doğrultusunda işlevinin değiştirilmesi veya genişletilmesiyle kullanımının sürdürülmesini sağlayan; aynı zamanda geçmişin kültürel değerlerini yaşatarak gelecek kuşaklara aktarmayı amaçlayan önemli bir koruma yöntemidir (İslamoğlu, 2018).

Tarihî ve kültürel mirasın yeniden kullanılması sürecinde, yapı için en uygun işlevin belirlenmesi amacıyla çeşitli analiz ve değerlendirme yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Bu yöntemler arasında yer alan Analitik Hiyerarşi Pros-

esi (AHP), çalışma kapsamında ele alınacak ve yapıya önerilecek işlevin belirlenmesinde değerlendirme aracı olarak kullanılacaktır.

Bu çalışma, günümüzde özgün işlevini yitirmiş olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden Cumhuriyet'in kuruluş sürecine uzanan tarihsel yapısıyla hem manevi hem de mimari açıdan büyük önem taşıyan Ankara Türk Ocağı binasının yeniden kullanımını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, tarihi kültürel mirasın işlevlendirilmesinde kullanılan yöntemlerden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) uygulanarak yapı için en uygun yeni işlev önerisinin belirlenmesi hedeflenmektedir.

2. TARİHİ KÜLTÜREL MİRASIN YENİDEN KULLANIMI VE AHP

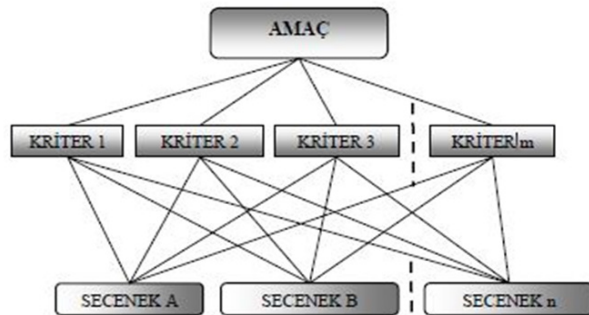
Tarihî kültürel mirasın değerinin anlaşılması ve korunması, toplumsal sürdürülebilirlik ile kültürel duyarlılığın gelişimi açısından önemlidir. Bu yaklaşım, geçmişten alınan bilgilerle daha bilinçli ve sağlıklı bir kentsel gelişimin oluşmasına katkı sağlar (Jokilehto, 1999). Bir taşınmazın kültür varlığı olarak kabul edilmesi ve koruma kapsamına alınabilmesi için; tarihî ve belgesel değer, estetik ve mimari değer, kültürel değer, duygusal ve manevi değer, ekonomik değer, özgünlük ve bütünlük değeri, bilimsel ve teknik değer, kentsel değer ile eğitim ve süreklilik değeri gibi niteliklere sahip olması gerekmektedir (Parlak, 2025). Bu değerler, tek başlarına ya da birlikte, taşınmaz koruma açısından gerekli nitelikleri kazandırarak yasal koruma sürecinin başlatılmasında temel ölçütleri oluşturmaktadır (Madran ve Özgönül, 2005).

Geçmişten günümüze tarihî ve kültürel mirasın korunması için fiziksel ve işlevsel koruma olmak üzere çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Fiziksel koruma; sürekli bakım, onarım, bütünlüme, yeniden yapım ve taşıma gibi uygulamaları kapsarken, işlevsel koruma ise yapının özgün işlevinin iyileştirilmesi veya yeniden işlev verilmesi yoluyla sürdürülebilirliğini sağlamayı amaçlamaktadır (Feilden, 1982).

Koruma bakış açısıyla tarihi bir yapıya yeniden işlev vermek, geleneksel mimari tasarımlardan bağımsız bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu süreçte, yapının özgünlüğü korunarak, mekansal ve hacimsel özelliklerine duyarlı, çevreye ve koruma-restorasyon ilkelerine uygun işlevler verilmesi büyük önem taşımaktadır (Özeren, 2018). Yeniden kullanım, tarihî ve kültürel nedenlerle yapı ile toplum arasındaki ilişkinin sürdürülmesini, toplumsal değişim ve mekansal ihtiyaçların karşılanmasını, ekonomik açıdan yeni yapı inşa etme gereksinimini azaltmayı ve anıtsal yapıların çevresi ile bütünlüğünü korumayı amaçlamaktadır (Kaşlı, 2009).

Geçmişten günümüze, tarihî yapıların yeniden kullanımında hem akademik çalışmalarda hem de uygulamada birçok yöntem geliştirilmiştir. Ortak amaç, yapıya en az müdahale ile en uygun işlevin belirlenmesidir. Bu bağlamda, çok kriterli karar verme yöntemleri, sayısal ve sistematik kararlar alabilme gücü ve karar sürecinde çok boyutlu analiz yapabilme özellikleri sayesinde yeniden kullanım sürecinde sıkça tercih edilmektedir (Parlak, 2025). Zaman içinde sürekli geliştirilen bu yöntemlerin en ileri örneklerinden biri olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), mimari koruma çalışmalarında da etkin biçimde uygulanan bir yöntemdir.

Nitelikli karar verme tekniği olarak bilinen Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), 1980'li yıllarda Thomas L. Saaty tarafından geliştirilmiştir (Timor, 2011). Bu yöntem, birden çok faktörü aynı anda dikkate alarak bağımlılık ve geri bildirim izin verir, sayısal ödümler yaparak kıyaslama kullanmadan hem dengeli hem de tümevarımsal düşünmeyi mümkün kılan doğrusal olmayan bir çerçeve sunar (Saaty, 1987). AHP, hiyerarşi oluşturma, önceliklerin belirlenmesi ve mantık ile sayısal tutarlılığın sağlanması olmak üzere üç temel prensibe dayanmaktadır (Harputlugil, 2012) (Şekil 1).

Şekil 1. AHP Örnek Hiyerarşi Yapısı (Kaynak: Tekçe, 2010'dan uyarlanmıştır)

AHP'nin temel kurgusu geometrik ortalama üzerine kuruludur (İlter, 2010) ve doğru sonuca ulaşmak, oluşturulan kriterlerin alternatifler üzerinde ikili karşılaştırmalar yapılarak "ikili karşılaştırma matrisi" oluşturulmasına dayanmaktadır (Tekçe, 2010). Çalışma kapsamında öncelikle amaç belirlenir ve buna uygun kriterler ile alternatifler oluşturulur;

en üst düzeyde amaç, ikinci düzeyde kriterler ve son düzeyde alternatifler yer alacak şekilde bir hiyerarşik yapı oluşturulur. Bu aşamada amaç, hiyerarşik yapının öğelerinin birbirine göre önem derecelerinin tespit edilmesidir (İlter, 2010). Belirlenen kriterler ve alternatifler doğrultusunda uzman ve kullanıcılar, öncelik sırasını belirlemek için tercihlerini yapar; bu sayede kriter ve alternatiflerin önem derecelerini saptamak için matris oluşturulabilir (Unaldık, 2019). Karşılaştırmalar sırasında, Saaty tarafından geliştirilen 1'den 9'a kadar puanlama sistemi kullanılmakta olup, bir kriter değerine göre daha önemli ise buna uygun değer verilerek değerlendirme yapılmaktadır (Düzgüneş ve Demirel, 2016) (Şekil 2).

ÖNEM DERECESESİ	TANIM	AÇIKLAMA
1	Eşit önem	Öğeler eşit önemde veya aralarında kayıtsız kalmıyor
3	Birinin diğerine göre orta derecede daha önemli olması	1. öge 2.'ye göre biraz daha önemli veya biraz daha tercih ediliyor
5	Kuvvetli düzeyde önem	1. öge 2.'ye göre fazla önemli veya fazla tercih ediliyor
7	Çok kuvvetli düzeyde önem	1. öge 2.'ye göre çok fazla önemli veya çok fazla tercih ediliyor
9	Aşırı derecede önemli	1. öge 2.'ye göre aşırı derecede önemli veya aşırı derecede tercih ediliyor
2,4,6,8	Ortalama değerler	Uzlaşma gerektiğinde kullanılmak üzere ardışık yargular arasında düşen değerler
Ondalıklı Karşılaştırmalar	Tersi karşılaştırmalar için	

Şekil 2. AHP Değerlendirme Ölçeği (Kaynak: Tekçe, 2010'dan uyarlanmıştır)

Elde edilen verilerle karşılaştırma matrisi normalize edilerek her hücre, ait olduğu sütunun toplamına bölünür ve kriterlerin geometrik ortalaması üzerinden önem ağırlıkları hesaplanır. Karşılaştırma matrisi ile ağırlıklar çarpılarak özdeğerler bulunur ve bu sayede anketin uygulandığı kişinin tutarlılığı değerlendirilir. Tutarlılık oranı 0,10'un altında ise çalışma güvenilir kabul edilip devam edilebilir; yüksek çıkarsa anket tekrarlanmak zorundadır (Şekil 3). Tutarlılık hesaplamasının ardından, her bir

$$\lambda_{max} = \frac{1}{n} \left(\frac{w_1'}{w_1} + \frac{w_2'}{w_2} + \dots + \frac{w_n'}{w_n} \right) \quad CI = (\lambda_{max} - n) / (n - 1)$$

$$CR = CI / RI$$

N	2	3	4	5	6	7	8	9	10
RI	0	0.52	0.89	1.11	1.25	1.35	1.40	1.45	1.49

Şekil 3. Tutarlılık Hesabı (Kaynak: Saaty, 1987)

kriter için alternatiflerin özvektörleri ayrı ayrı hesaplanır. Elde edilen sonuçlar, ilgili kriterin önem ağırlığı ile çarpılarak nihai değerler belirlenir. Bu değerler arasında en yüksek olan, AHP yöntemine göre yapıya önerilecek en uygun işlevi temsil etmektedir (Parlak, 2025).

3. ANKARA TÜRK OCAĞI BİNASININ YENİDEN KULLANIMI

Osmanlı'da imtiyazlar ekonomik açıdan ilk olarak 16. yüzyılın sonlarında uygulanmış (Georgeon, 2020), Sanayi Devrimi ile birlikte yaşanan teknolojik gelişmelere ayak uyduramayan İmparatorluk, ticari ağını Batılılara kaptırması ve dış borçlanmaya başlamıştır (Sıkıcağar, 1991). Yönetim ve askeri alandaki yetersizlikleri gidermek amacıyla I. Mahmut döneminde başlayan ıslahatlar, I. Abdülhamit ve III. Selim dönemlerinde de sürdürülmüştür (Alpagut, 2005). 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı ise Batılılaşma sürecinin ve "Türkçülük" fikrinin temellerinin başlangıcı olmuştur (Karaer, 1992). Ancak, Tanzimat Fermanı ile birlikte ülkenin

aydınları, Batı gelişmelerine uyum sağlarken bağımsız bir ülke olmanın gerekliliğini de savunmaya başlamıştır (Kasaba, 2014). 1908'de ilan edilen II. Meşrutiyet ile bu aydınlar resmi olarak topluluklarını oluşturmuş ve İttihat ve Terakki Partisi'ni kurmuşlardır; amaçları, Müslüman bir Türk ulusunun varlığını ve siyasi, toplumsal ile kültürel bağımsızlığını korumak olmuştur (Kayın, 2008). Bu topluluk, zamanla "Türklük" kavramının oluşumunda, ortak tarih, dil ve kültürün savunulmasında etkili olmaya çalışmıştır (Alpagut, 2005). II. Meşrutiyet sonrası imparatorluk sınırları içinde bağımsızlık eğilimleri güçlenmiş ve İttihat ve Terakki öncülüğünde şekillenen siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel girişimlerle birlikte "Türklük" kavramı geniş kitlelere yayılmış ve birçok topluluk meydana gelmiştir (Çüngen, Yılmaz ve Tanrıveren, 2013). Askeri tıp öğrencilerinin gizli çalışmaları ile başlayıp 1912'de Yusuf Akçura öncülüğünde resmiyet kazanarak kurulan Türk Ocakları (Parlak, 2025) sivil toplum örgütlerinden en yaygın ve uzun ömürlü olanı kuruluş olması sebebi ile de tarihte yerini almıştır.

Bu değişimlerle birlikte mimari tasarım da etkilenmiş ve ortak tarihi yansıtan bir üslup ortaya çıkmıştır; öyle ki İttihat ve Terakki Partisi'ne mensup birçok mühendis ve mimar, bu süreçte aktif rol oynamıştır (Şenyurt, 2011). İmparatorlukta yaşanan mimari değişimler, yaşam biçimlerinde farklılıklara yol açmış ve mimari ihtiyaçların çeşitlenmesine sebep olmuştur (Parlak, 2018). Bu dönemde Türk Ocakları, ortaya çıkan mekânsal ihtiyaçlara cevap veren bir yapı olarak tasarlanmış ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı veya Birinci Ulusal Mimarlık akımı çerçevesinde şekillendirilmiştir. Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı'nın etkili olduğu yıllarda inşa edilen Türk Ocakları binaları, tarihimiz açısından büyük öneme sahiptir. Bu yapılar, o dönemde ortaya çıkan yeni bir işlevi temsil etmekle birlikte, işlevsel farklılıklarına rağmen plan şemaları ve cephe tasarımları açısından belirli bir ideolojiyi yansıtan yeni bir yapı türünü oluşturmuşlardır.

Özgün işlevi Türk Ocağı olarak tasarlanmış yapıların tümü, Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı özellikleri taşımaktadır. Genellikle betonarme taşıyıcı sistem kullanılmış, bazı yapılar ise yığma olarak inşa edilmiştir. Plan şemaları, yatay ve düşey sirkülasyonlar simetrik olarak tasarlanmış; girişler simetri aksı üzerinden veya yapının iki yanında simetrik şekilde konumlandırılmıştır. Birinci katlarda hitap balkonları bulunmakta, cephelerde dantel gibi süsleme öğeleri yer almakta ve üst örtüler gizli çatı, kubbe veya sivri kemer gibi farklı kotlarda düzenlenmiştir. Çini, taş ve mermer işçilikleri, Ocaklıların yapıların toplu tarafından bir mabet gibi algılanmasını istemesi nedeniyle önemli olmuştur (Parlak, 2025). Plan şemasına bakıldığında, asıl amacın halkı eğitmek olması doğrultusunda derslikler, atölyeler, sergi ve seminer salonları, konferans, sinema ve tiyatro salonları, kütüphaneler, yönetim odaları ve hitap balkonları gibi mekanlar yer almıştır. Bu mekanlar, ocağın büyüklüğüne ve ihtiyaçlarına göre şekillendirilmiş ve Türk Ocakları'nın genel plan kurgusunu oluşturmuştur (Bozdağ, 2013).

Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, devlet ideolojisindeki değişimleri yansıtan ve toplumun yaşam biçimi ile düşüncelerini doğrudan yapıya aktaran bir dönemi temsil eder; bu nedenle korunma

kapsamında değerlendirilmeli ve özgün işlevini kaybedenler yeniden kullanılmalı ve sahip olduğu bu değerlerinin korunması gerekmektedir (Yavuz, 2009). Türk Ocakları yapıları, Cumhuriyet Dönemi mimari özellikleriyle tasarlanmış olmaları nedeniyle anı ve teknolojik değerlere, yapıldıkları dönem itibarıyla tarihi belge değerine, kent merkezlerinde bulunmaları ve kent kimliğine katkıda bulunmaları nedeniyle kimlik değerine sahiptir. Ayrıca, cephe tasarımlarındaki ölçek, oran ve malzeme özellikleriyle estetik değeri ve birçok yapının dönemin önemli mimarları tarafından tasarlanmış olmasıyla kanonik değeri bulunmaktadır. Tüm bu değerleri taşıyan Türk Ocakları yapıları, korunması gereken yapılar olup, kültürel sürekliliğin sağlanması ve bu değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması amacıyla yeniden kullanılmalıdır.

Ankara Türk Ocağı da bu anlayışın somut bir yansıması olarak, Cumhuriyet Dönemi'nin erken yıllarında inşa edilmiş önemli bir kültürel ve ideolojik yapı tipi niteliğinde karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet'in kuruluş sürecindeki ulus inşa politikaları doğrultusunda, yapının hem ocaklılara merkez teşkil edecek bir kurum olarak hizmet vermesi hem de toplumun dikkatini çeken, adeta bir "mabed" niteliği taşıyan simgesel bir yapı olarak tasarlanması hedeflenmiştir. Bu nedenle, yapının konumundan mimari özelliklerine kadar tüm tasarım ve inşa süreci, dönemin ideolojik, estetik ve işlevsel beklentilerine uygun biçimde büyük bir titizlikle şekillendirilmiştir. Bu bağlamda 1927 yılında inşasına başlanan yapıya konum olarak, Osmanlı döneminde kale kapılarından birinin bulunduğu ve Milli Mücadele döneminde birçok dini ve milli toplantı ile törene ev sahipliği yapmış olan Namazgah Tepesi olarak karar verilmiştir (Parlak, 2025). Yapının tasarımını dönemin ünlü mimarlarından Arif Hikmet Koyunoğlu üstlenmiştir. Ankara Türk Ocağı binasının temeli 21 Mart 1927 yılında büyük bir törenle İsmet İnönü katılımıyla atılmıştır. İnşaatı 18 ayda tamamlanan yapı, Ankara'nın ilk betonarme yapı örnekleri arasına girmiştir (Bozdağ, 2013).

Toplam 2.000 m² alana sahip yapı, bodrum kat üzerine üç katlı olarak tasarlanmış ve T tipi plan şemasına sahiptir. Yapının girişi yükseltilecek vurgusu artırılmış, simetrik düzen içerisinde ana giriş simetri aksı üzerinden, servis girişleri ise köşe akslardan sağlanmıştır. Simetri aksı üzerinde büyük bir tiyatro salonu yer almış; fuaye ve diğer mekanlar bu salonun etrafında konumlandırılmıştır. Düşey sirkülasyon simetri aksı üzerinde simetrik olarak düzenlenmiş, yatay sirkülasyon ise U şeklinde tasarlanmıştır (Parlak, 2018). Birinci kat ön cephesinde idari odalar, geleneksel Ankara evlerini yansıtan Türk Odası, simetrik olarak misafir odaları ve ıslak hacimler yer almıştır (Şekil 4). Yapının küçük bir çatı katı bulunmakta ve günümüzde kullanılmayan bu kat, Arif Hikmet Koyunoğlu tarafından çalışma odası olarak tasarlanmıştır. Bodrum kat ise matbaa, personel odaları, kalorifer ve ventilasyon dairesi, mutfak, kömür deposu, tamirat atölyesi ve çeşitli depo mekanlarından oluşmaktadır (Fırat, 1998). Ankara Türk Ocağı'nın cephe karakteri incelendiğinde, yapının Cumhuriyet Dönemi mimari özelliklerine uygunluğu göze çarpmaktadır. Cephe simetrik olarak düzenlenmiş, giriş aksı merdivenlerle yükseltilmiş ve üzeri hitap balkonlu olarak tasarlanarak giriş vurgusu sağlanmıştır.

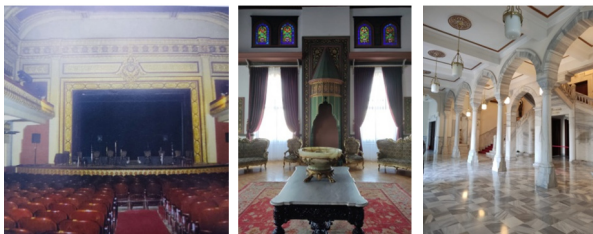
Şekil 4. Ankara Türk Ocağı Özgün Zemin ve Birinci Kat Plan Şeması (Kaynak: Bozdoğan, 2015'den şematize edilmiştir)

Teras çatı olarak tasarlanan yapının parapet duvarları yüksek tutulmuş ve ince taş işçiliği ile detaylandırılmıştır. Giriş aksı üzerindeki pencereler sivri kemerli, zemin kat pencereleri basık kemerli, diğer pencereler ise sivri kemer şeklinde tasarlanmıştır; pencere atlarında taş işçiliğinden panolar yer almıştır. Yapının bir diğer Cumhuriyet Dönemi özelliği ise diğer cephelerin oldukça sade tutulmuş olması olarak karşımıza çıkmaktadır (Parlak, 2018) (Şekil 5). Yapının iç mekânları, yekpare mermer işlemler, döküm kapılar ve kalem işçiliği bakımından oldukça zengindir. Ana sirkülasyon alanı ve giriş holü mermer işçilikle bezenmiş, tavanlarda kubbeli ve kemerli formlar kullanılarak mekânlara çeşitlilik kazandırılmıştır. Birçok mekânda nisler oluşturulmuş, özellikle Türk Odası'nda el

Şekil 5. Ankara Türk Ocağı Giriş ve Yan Cephesi (Kaynak: Parlak, 2018)

oyması ahşap mobilyalarla dekoratif bezemeler desteklenmiştir. Yaklaşık 800 kişi kapasiteli tiyatro salonunda, yangın gibi acil durumlarda kullanılmak üzere çelik bir perde tasarlanmıştır (Georgeon, 2020). Hava sirkülasyonu tesisatı, mekânlarda sürekli hava değişimini sağlayacak şekilde düzenlenmiş; geniş hava kanalları ve büyük vantilatörler aracılığıyla tiyatro salonunun havası sürekli taze tutulmuştur (Şekil 6). 1931'de Türk Ocakları'nın kapatılmasının ardından yapı önce Cumhuriyet Halk Fırkası'na, 1950'lere kadar da Halkevi'ne devredilmiş; bir bölümü nikah salonu, bir bölümü tiyatro olarak kullanılmıştır (Fırat, 1998). Milli Eğitim Bakanlığı, Köy İşleri Başkanlığı, Milli Savunma Bakanlığı ve Halk Eğitim Merkezi gibi farklı işlevlerde kullanılmıştır. Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı'nın önde gelen örneklerinden biri olması ve Türk kimliğini yerel mimari öğelerle yansıtmaya nedeniyle koruma altına alınarak tescillenmiş ve günümüzde ise Resim ve Heykel Müzesi olarak hizmet vermektedir (Parlak ve Yıldız, 2021).

Şekil 6. Ankara Türk Ocağı İç Mekan (Kaynak: Fırat, 1998 ve Yazar Arşivi)

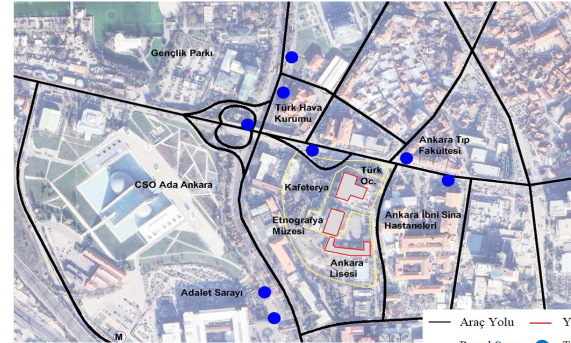
3.1. Ankara Türk Ocağı Binasının Mevcut İşlevinin Değerlendirilmesi

Ankara Türk Ocağı Altındağ ilçesinin Türk Ocağı Caddesi No:2, 45 Pafta, 328 Ada, 4 Parsel'de bulunmaktadır. Özgün işlevi Türk Ocağı olan yapı, ocakların kapatılmasından sonra çeşitli işlevlerde kullanılmış 1976 yılına kadar oldukça harap hale gelmiştir. 1976 yılında Arif Hikmet Koyunoğlu kontrolünde gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sonunda 1980 yılında Resim Heykel Müzesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde de halen aynı işlev ile kullanılmaktadır.

Çevresel Değerlendirme

Yapı, kent merkezinde bulunduğu için erişimi oldukça kolaydır. Çevresinde ağırlıklı olarak ticari alanlar yer almakla birlikte, işlev çeşitliliğinin yüksek olduğu bir bölgede konumlanmıştır. Bu durum, araçla ulaşımı rahatlatmakta ve toplu taşıma noktalarına yakınlık sağlamaktadır. Etnoğrafya Müzesi ile aynı bahçe içinde yer alması sayesinde otopark ve yeşil alan sorunu bulunmamaktadır. Kullanıcı çeşitliliğinin geniş olması ve çevresel erişilebilirliğin uygunluğu, yapının müze işlevi için elverişli olduğunu göstermektedir (Şekil 7). **Mekansal Değerlendirme**

Ankara Türk Ocağı yapısı, mekânsal açıdan değerlendirildiğinde, toplanma amacıyla inşa edilmiş olmasının da etkisiyle yeniden kullanıma elverişli bir nitelik sunmaktadır. Cumhuriyet Dönemi mimarlık anlayışını yansıtan ve adeta bir mabedi andıran yapının kat yükseklikleri, müze işlevi açısından üst ölçekli değerlendirildiğinde yeterli düzeydedir.

Şekil 7. Türk Ocağı'nın bulunduğu Namazgah Tepesi (Google Earth, 2025) Yaklaşım Planı

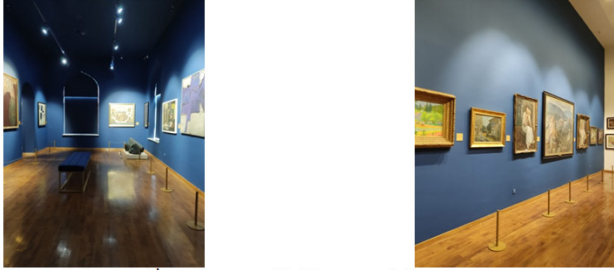
Zemin katta kalıcı eserlerin sergilendiği alanlar bulunmakta; yapının mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu'na ayrılmış özel bir bölüm yer almaktadır. Ayrıca yapının inşa edildiği dönem, geçirdiği tadilatlar ve geçmişte üstlendiği işlevlere ilişkin belgeler yine bu katta sergilenmektedir. Birinci katta ise sürekli sergi alanları konumlanmakta olup her mekâna farklı sanatçıların adlarının verilmesiyle bir konsept bütünlüğü oluşturulmuştur. Yapının tiyatro salonu ile Türk Odası ise özgün niteliklerinin korunmasına özen gösterilerek muhafaza edilmektedir (Şekil 8-9).

Teknik Değerlendirme

Türk Ocağı binasının günümüzde üstlendiği müze işlevine ilişkin teknik gereksinimler, 1976 yılında gerçekleştirilen restorasyonla büyük ölçüde karşılanmıştır. 1982'de bodrum katı ek bir

Görsel 8. Resim Heykel Müzesi Zemin ve Birinci Kat Planı (Kaynak: Parlak, 2025)

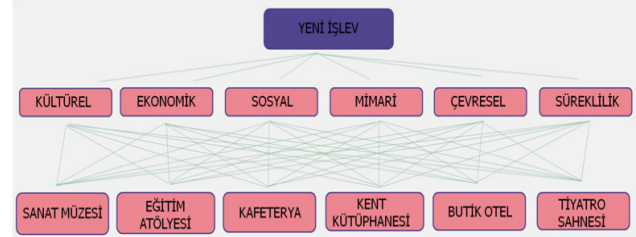

Görsel 9. Resim Heykel Müzesi İç Mekan Görşelleri (Yazar Arşivi)

onarımdan geçirilmiş, yapının çevresi yaklaşık yedi metre kazılarak temel güçlendirmesi yapılmıştır (Fırat, 1998). Bu çalışmalar kapsamında taşıyıcı sistem güçlendirilmiş, yıkılan bölümler onarılmış ve taşıyıcı duvarlara çelik kafes yerleştirilerek yapısal dayanım artırılmıştır. Bu doğrultuda, yapının statik özelliklerinin müze işlevi için uygun olduğu görülmektedir. Yapının kalorifer sistemi günümüzde de aktif şekilde çalışmakta ve müze kullanımını desteklemektedir. Aydınlatma açısından, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin karakteristik ögesi olan geniş pencereler doğal ışık sağlanmasına rağmen, sergilenen eserlerin güneş ışığından zarar görmemesi amacıyla yapay aydınlatma tercih edilmektedir. Ayrıca 1976 restorasyonu ve sonrasında yapılan düzenli bakım çalışmalarıyla yapıya modern yangın ve güvenlik sistemleri ile internet altyapısı eklenmiştir. Bu kapsamda, yapının müze işlevi için gerekli teknik donanımına sahip olduğu söylenebilir (Parlak, 2025).

3.2. Ankara Türk Ocağı Binasının AHP İle Yeni İşlevinin Belirlenmesi

Ankara Türk Ocağı'nın yeniden kullanımı kapsamında, mevcut işlevin uygunluğunu değerlendirmek için AHP yöntemi uygulanmıştır. Bu kapsamda önce çalışma amacı belirlenmiş, ardından kaynak araştırmaları ve uzman görüşleri doğrultusunda kriterler oluşturulmuştur. Kriterlere bağlı olarak ankette kullanılacak işlev başlıkları tanımlanmış ve bu başlıklar, uzmanların kurumlarında 120 kişiye uygulanan anketle değerlendirilmiştir. Excel ortamında analiz edilen sonuçlar arasından en çok tercih edilen altı işlev, AHP için alternatifler olarak seçilmiş ve yöntemin hiyerarşik yapısı bu doğrultuda oluşturulmuştur (Görsel 10). Belirlenen hiyerarşik yapı doğrultusunda Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) uygulaması için yeni bir anket formu hazırlanmış ve çalışma, Ankara'da yaşayan 35 yaş üzeri beş mimar ile beş olası kullanıcıdan oluşan toplam on katılımcı üzerinde yürütülmüştür. Katılımcıların her biri, hiyerarşik yapıda yer alan kriter ve alternatiflere ilişkin ikili karşılaştırmaları 1–9 aralığındaki AHP ölçeğine göre bağımsız olarak gerçekleştirmiştir. Elde edilen bu on ayrı veri seti, AHP yönteminin gerektirdiği şekilde tek bir nihai karşılaştırma ma-

Görsel 10. Yeni İşlev Seçimi İçin Oluşturulan Hiyerarşi (Kaynak: Parlak, 2025)

trisi oluşturmak amacıyla geometrik ortalama yöntemiyle birleştirilmiştir. Oluşturulan birleşik matris üzerinden ilk olarak normalize karşılaştırma matrisi elde edilmiş, ardından her bir satırın aritmetik ortalaması alınarak kriterlerin önem düzeylerini yansıtan özvektör değerleri hesaplanmıştır. Bu aşamayı takiben, matrisin tutarlılığını değerlendirmek üzere tutarlılık indeksi (CI) ve tutarlılık oranı (CR) hesaplanmıştır; CR değerinin 0,1'in altında çıkması, katılımcıların verdiği yanıtların mantıksal açıdan tutarlı olduğunu doğrulamıştır. Tutarlılığın sağlanması, bir sonraki aşama olan alternatif değerlendirmelerinin güvenilir bir biçimde yapılmasına olanak tanımıştır. Bu doğrultuda, her bir kriter için alternatifler arasında yeni ikili karşılaştırma matrisleri oluşturulmuş ve aynı yöntemle her alternatifin ilgili kriter altındaki özvektör değerleri hesaplanmıştır. Daha sonra, bu özvektör değerleri kriterlerin ağırlıkları ile çarpılmış; böylece alternatiflerin her bir kriterden aldığı katkılar belirlenmiş ve tüm kriterlere ilişkin katkılar toplanarak her alternatifin toplam önem puanı elde edilmiştir.

AHP analizinden elde edilen sonuçlara göre Ankara Resim Heykel Müzesi için en uygun yeni işlev, 0,311 toplam önem puanı ile "kütüphane" alternatifi olarak belirlenmiştir. Bu sonuç, yapının mekânsal özellikleri, kullanıcı beklentileri ve mimarların değerlendirmeleri doğrultusunda kütüphane işlevinin yapıya en yüksek uyumu ve sürdürülebilir kullanım potansiyelini sağladığını göstermektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ankara'nın "landmark" niteliğindeki bir bölgede yer alan yapı, hem inşa edildiği dönemin mimarlığını hem de kentin gelişim sürecini yansıtmaya açısından önemli bir değere sahiptir. Özgün işlevi ise Türkiye'nin ideolojik dönüşümüne dair izler taşımaktadır. Günümüzde sanat müzesi olarak kullanılan Ankara Türk Ocağı için AHP yöntemiyle en uygun yeni işlevin "kütüphane" olduğu çalışma kapsamında belirlenmiştir.

Yapılan anketler, yapının kentliler ve kullanıcılar tarafından büyük ölçüde fark edilmediğini göstermektedir. Bunun temel nedeni, müze ve sergi salonu gibi pasif ve sınırlı etkileşim sunan işlevlerin kullanıcı deneyiminde güçlü bir yer edinmemesidir. Bu durum, yapıların yalnızca fiziksel olarak değil, sosyal ve kültürel açıdan da görünmezleşmesine yol açmaktadır.

AHP yöntemi ise hem uzmanlar hem de potansiyel kullanıcılarla yapılan bir değerlendirme sağladığı için, sonucunda, tarihi kültürel mirasın daha görünür ve işlevsel bir işleve kavuşturulmasına olanak sağlamakta; aynı zamanda karar sürecinin yerel yönetimlerin kişisel tercihine bırakılmadan sayısal verilerle desteklenmesine katkıda bulunmaktadır.

Yapının kent içindeki konumu, yaya ve taşıt erişiminin kolaylığı ile yakın çevrede otopark alanlarının bulunması, hem mevcut müze işlevinin hem de önerilen kütüphane işlevinin gerektirdiği çevresel ihtiyaçlara etkin bir biçimde yanıt verebildiğini göstermektedir.

Her iki işlev de yapı, yatay ve düşey sirkülasyon akslarının özgün biçimde korunmasına olanak tanımaktadır. Mevcut plan kurgusundaki ıslak hacimler, idari alanlar ve sosyo-kültürel bölümler, her iki kullanım için işlevselliğini sürdürebilecek niteliktedir. Hacimsel nitelikler, özellikle mekân yükseklikleri ve mekânsal süreklilik açısından, her iki işlev için de koruma ilkelerine uygun şekilde korunabilir durumdadır. Dış cephe, tesilli olması nedeniyle herhangi bir müdahaleye uğramamış ve özgünlüğünü muhafaza etmektedir.

Ancak yapının müze olarak kullanımı yapının tarihsel ve ideolojik bağlamıyla doğrudan örtüşmemekte; mekânsal bütünlüğün tam olarak yansıtılmasını engellemektedir. Müze işlevi, iç mekân algısını değiştirmekte ve özgün işlevle ilişkili izleri zayıflatmaktadır. Örneğin, sergilenen eserlerin doğal ışıktan zarar görmemesi ve daha iyi algılanması için pencereler (Türk Odası hariç) perdelerle kapatılmış; sergi mekanları farklı tonlarda boyanarak mekânın özgün algısı zayıflatılmıştır. Bu durum, özgün mekânsal kurgunun korunmasına rağmen iç mekân karakterinin kaybolmasına neden olmuştur. Buna karşılık kütüphane işlevi, kullanıcı yoğunluğu ve Cumhuriyet dönemi kent belleğiyle kurduğu ilişki bakımından yapıya daha uygun bir kullanım sunmaktadır. Sosyo-kültürel niteliği ve mekânsal karakteri ile uyumlu olan kütüphane işlevi, mekânsal sürekliliği ve doğal aydınlatmanın kullanımını desteklemektedir. İç mekânda döneme özgü niteliklerin algılanmasına engel teşkil etmeyen geniş pencereler, kütüphane işlevi açısından avantaj sağlamaktadır.

Ayrıca, yapının strüktürel dayanımı, ısıtma sistemi, aydınlatma altyapısı ve güvenlik donanımı, her iki işlev için de yeterli ve uygun niteliktedir.

Sonuç olarak, mevcut sanat müzesi işlevinin yapı için herhangi bir tehlike oluşturmadığı, ancak iç mekân algısının sınırlı olduğu belirlenmiştir. Yeni bir işlev önerisi olarak AHP verileriyle öne çıkan kütüphane işlevi ise, hem döneme özgü mimari özelliklerin daha iyi algılanmasını sağlamakta hem de yapının özgün karakterini ve tarihsel niteliklerini yansıtacak biçimde daha uygulanabilir olduğu tespit edilmiştir.

DİPNOT

* Bu makale, Özge Parlak tarafından Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalında, Prof. Dr. Esra Yıldız danışmanlığında ve 221432001 nolu BAP desteği ile tamamlanmış olan Doktora tezinden hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Alpagut, L., 2005, *Erken cumhuriyet döneminde Ankara' da ki eğitim yapıları*, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 7-9.

Bozdağ, O., 2013, *Türk ocakları ideolojisi ve mimarisi (1912-1931)*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 19-95.

Bozdoğan, S., 2015, *Modernizm ve ulusun inşası*, Metis Yayınları, Türkiye-İstanbul, 49.

Çüngen, H., F., Yılmaz, M., E., ve Tanrıveren, F., M., 2013, *Ankara'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nden bir örnek: Erzurum Otel*, Ankara Araştırmaları Dergisi 1(1), 130-142.

Düzgüneş, E., Demirel, Ö., 2016, *Milli parkların koruma yapısının ekolojik duyarlılık analizi ile ortaya konması: Altındere Vadisi Milli Parkı Örneği*, Kastamonu Üni., Orman Fakültesi Dergisi 16, 135-146.

Eral Kavraloğlu, D., Altınörs Çırak, A., 2017, *Dönüşüm sürecindeki tarihi kent merkezlerinde kullanıcı profilinin kültürel miras üzerindeki değerlendirmeleri: İzmir örneği*, TMMOB Şehir Plancıları Odası Prof. Dr. Gönül Tankut Anısına Sempozyum, Ankara, 76.

Feilden, B. M., 1982, *Conservation of historic buildings*, Architectural Press, Great Britain, 8-15.

Fırat, N. İ., 1998, *Ankara'da Cumhuriyet dönemi mimarisinden iki örnek Etnografya Müzesi ve eski Türk Ocağı Merkez Binası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2-68.

Georgeon, F., 2020, *Osmanlı-Türk modernleşmesi 1909-1930*, Yapı Kredi Yayınları, 6-43.

Harputlugil, T., 2012, *Yapı elde etme sürecinde mimari tasarım kalitesinin ölçülmesi ve artırılmasına yönelik analitik hiyerarşi prosesi tabanlı karar destek yaklaşımı ve örnek olaylarla sınanması*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 48-67.

İlter, D., 2010, *İnşaat projelerinde uyumsuzluk çözüm yöntemi seçimi için çok kriterli karar verme modeli*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 125-131.

İslamoğlu, Ö., 2018, *Tarihi yapıların yeniden kullanılmasında yapı-işlev uyumu: Rize Müzesi örneği*, Journal of History Culture and Research, 7(5), 511-513.

Jokilehto, J., 1999, *A history of architectural conservation*, Butterworth-Heinemann, 17.

Karaer, İ., 1992, *Türk Ocakları (1912-1931)*, Türk Yurdu Yayınları, Sistem Ofset Ankara, 1-180.

Kasaba, R., 2014, *Eski ile yeni arasında Kemalizm ve modernleşme*, Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 32.

Kaşlı, B., 2009, *İstanbul'da yeniden işlevlendirilen korumaya değer endüstri yapıları ve iç mekan müdahaleleri: Santral İstanbul örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 13-17.

Kayın, E., 2008, *Cumhuriyet dönemi mimarlığı Türkiye koruma tarihindeki kırılmalar*, Mimarlık Dergisi, Sayı 343.

Madran E. ve Özgönül N., 2005, *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*, TMMOB Mimarlar Odası, Ankara, 61.

Öksüz Kuşçuoğlu, G., Taş, M., 2017, *Sürdürülebilir kültürel miras yönetimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Yalvaç Akademi Dergisi, 2(1), 62.

Özeren, Ö., 2018, *Karar destek sistemleri kullanarak safranbolu tabakhane binasının yeniden kullanım olanaklarının değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 50-52.

Parlak, Ö., 2018, *Birinci ulusal mimarlık dönemi yapı tipolojileri ve Konya'daki eğitim yapılarının analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 11-69.

Parlak, Ö., Yıldız, E., 2021, *Türk Ocağı binalarının yeniden kullanımı*, Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(76), 2757-2770.

Parlak, Ö., 2025, *Tarihi kültürel mirasın yeniden işlevlendirilmesinde kullanılabilir bir yöntem önerisi: Türk Ocakları örneği*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Konya, 10-220.

Saaty, T., L., 1987, *The analytic hierarchy process- what it is and how it is used*, Mathematical Modelling, 9, 161.

Saraç, Ö. ve Tanrısever, C., 2018, *Kastamonu'da yeniden işlevlendirilen tarihi yapıların sürdürülebilirliğe etki eden çekicilik faktörleri*, Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 29(2), 151-153.

Sıkıçakar, A., 1991, *Birinci Ulusal Mimarlık dönemi; giriş cephe analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 4-5.

Şenyurt, O., 2011, *Osmanlı mimarlık örgütlenmesinde değişim ve dönüşüm*, Doğu Kitapevi, İstanbul, 244.

Tekçe, I., 2010, *Yüklenici inşaat firmaları için çok kriterli performans ölçme modeli*, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 29-32.

Timor, M., 2011, *Analitik hiyerarşi prosesi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 9-67.

Ünaldık, S. B., 2019, *Çok kriterli karar verme yöntemi ile yer seçimi kararı üretiminde coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı*, Yapı Bilgi Modelleme, 1(02), 46-48.

Yıldız, E., Asatekin, N. G., 2016, *Anıtsal yapıların yeniden kullanımında işlevsel adaptasyonun, mekansal analiz yolu ile değerlendirilmesi*, Kayseri Sahabiye Medresesi, Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi, 11(21), 90-109.

Yavuz, Y., 2009, *İmparatorluktan cumhuriyete mimar kemalettin*, Mimar Kemalettin Anma Programı Dizisi, Ankara, 11-20.

Özge Parlak

2010 yılında Selçuk Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuştur. 2010-2014 yılları arasında Konya'da özel sektörde çalışmıştır. 2014'den 2019 yılına kadar KTO Karatay Üniversitesi'nde Misafir Öğretim Görevlisi olarak çalışırken 2018 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Yüksek Lisans mezun olmuştur. 2025 yılının Temmuz ayında yine Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde Doktora programını tamamlanmıştır. Doktora programı 221432001 nolu proje ile Bap tarafından desteklenmiştir. Araştırma alanları; Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapı Tipolojileri ve Eğitim Yapıları, Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı Kamu Yapıları, Tarihi Kültürel Mirasın Yeniden İşlevlendirilmesi, Türk Ocakları, Analitik Hiyerarşi Prosesi olup, akademik çalışmalarına bu alanlarda devam etmektedir.

Esra Yıldız

2000 yılında Selçuk Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun olmuştur. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi'nde Araştırma Görevlisi olarak göreve başlamıştır. Selçuk Üniversitesinde 2004 yılında Yüksek Lisans, 2013 yılında ise Doktoradan mezun olmuştur. Daha sonra Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde göreve başlamıştır. 2015 yılında Yardımcı Doçent, 2018 yılında Doçent unvanını almıştır. 2024 yılında ise Profesör unvanına sahip olmuştur. Araştırma alanları; anıtsal yapıların yeniden kullanımı, modern mimarlık, modern mimarlık mirası gibi konular olup akademik çalışmalarına bu alanlarda devam etmektedir.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Miras: Ankara Türk Ocağı Binasının Yeniden Kullanımı

Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına uzanan süreçte, Türk Ocakları'nın ideolojik ve kültürel misyonunu yansıtan yapı tipleri, ulusal kimlik ve "Türklük" bilincinin geliştirilmesi amacıyla kurulan sivil toplum örgütleri olarak toplumsal ve kültürel alanlarda önemli bir rol oynamıştır. Bu yapılar, mimari tasarımlarında ideolojik değerleri yansıtmak üzere tasarlanmış, simetrik plan düzenleri, belirgin yatay ve dikey sirkülasyon aksları, yüksek tavanlı mekânlar, fonksiyonel dağılımlar ve döneme özgü süsleme öğeleri ile Cumhuriyet Dönemi mimarlığının karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Ankara'nın başkent olmasından sonra Türk Ocakları Genel Merkezi de Ankara'ya taşınmış ve kiralık binaları kullanan ocaklılar yeni kurulan Cumhuriyet'i, ilkelerini anlatmak ve yoksul halka bu ideolojide eğitim vermek amacıyla 1927 yılında bir genel merkez binasının yapımı için karar almıştır. Ankara Türk Ocağı binası, bu bağlamda hem tarihsel hem de estetik açıdan özgün değerler sunan, simgesel nitelikte bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışma, Ankara Türk Ocağı'nın günümüzdeki yeni işlevinin değerlendirilmesi ve Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ile yapıya yeni işlev önerisi içeren bir araştırma kurgusu içerisinde oluşturulmuştur. Uzman ve kullanıcı anketleriyle toplanan veriler, hiyerarşik yapılar ve normalize karşılaştırma matrisleri kullanılarak analiz edilmiş; tutarlılık oranları ile yöntem güvenilirliği sağlanmıştır. Analiz sonuçları, Ankara Türk Ocağı için en uygun yeni işlevin, mekânsal sürekliliği, döneme özgü mimari özelliklerin algılanabilirliğini ve sosyo-kültürel kullanım bütünlüğünü desteklemesi bakımından "kütüphane" olduğunu göstermektedir. Çalışma, tarihî kültürel mirasın korunması Anahtar kelimeler: Tiyatro Mimarisi, 20. Yüzyıl Sahne yapıları, Ankara Tiyatro Yapıları, Sahne sanatları ve çağdaş kullanım gereksinimlerinin dengelenmesinde sayısal ve sistematik yöntemlerin uygulanabilirliğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP), Ankara Türk Ocağı, Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Koruma, Yeniden Kullanım.

A Heritage From The Ottoman Empire To The Republic: The Reuse Of The Ankara Türk Ocağı Building

During the period spanning from the final years of the Ottoman Empire to the early years of the Republic, the architectural types reflecting the ideological and cultural mission of the Türk Ocağı's played a significant role in social and cultural spheres as civil society organizations established to foster national identity and awareness of "Turkishness." These structures were designed to reflect ideological values in their architectural design, featuring symmetrical floor plans, distinct horizontal and vertical circulation axes, high-ceilinged spaces, functional layouts, and decorative elements characteristic of the period, embodying the defining features of Republican-era architecture. After Ankara became the capital, the Türk Ocağı's General Headquarters also moved to Ankara, and the Ocağı members, who were using rented buildings, decided in 1927 to construct a general headquarters building with the aim of explaining the newly established Republic and its principles and educating the poor public in this ideology. In this context, the Ankara Türk Ocağı building stands out as a symbolic example offering unique historical and aesthetic values. This study was developed within a research framework that evaluates the current new function of the Ankara Türk Ocağı and proposes a new function for the structure using the Analytic Hierarchy Process (AHP). Data collected through expert and user surveys were analyzed using hierarchical structures and normalized comparison matrices; consistency ratios ensured the reliability of the method. The analysis results show that the most suitable new function for the Ankara Türk Ocağı is a "library," as it supports spatial continuity, the perceptibility of period-specific architectural features, and socio-cultural usage integrity. The study demonstrates the applicability of numerical and systematic methods in balancing the preservation of historical cultural heritage and contemporary usage requirements.

Keywords: Analytical Hierarchy Process (AHP), Ankara Türk Ocağı, Republican Era Architecture, Preservation, Reuse.

BAŞKENT ANKARA'DA SAHNE SANATLARININ TARİHSEL VE MEKÂNSAL YOLCULUĞU: 20. YÜZYILIN BAŞINDAN GÜNÜMÜZE

Y. Mimar İnci Shoainia

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, Başkent Ankara sadece siyasi ve idari bir merkez olarak değil, aynı zamanda modern bir toplum yaratma projesinin kültürel başlangıcı olarak da tasarlanmıştır. Bu kapsamlı modernleşme vizyonu, kentin mimarisinden sosyal hayatına kadar her alanda köklü değişimleri beraberinde getirmiş; tiyatro, bu dönüşümün en önemli kamusal araçlarından biri olmuştur. Tiyatro, bir yandan Batılılaşma idealini somutlaştırırken, diğer yandan yeni ulusal kimliğin ve toplumsal bilincin inşasında hayati bir rol üstlenmiştir.

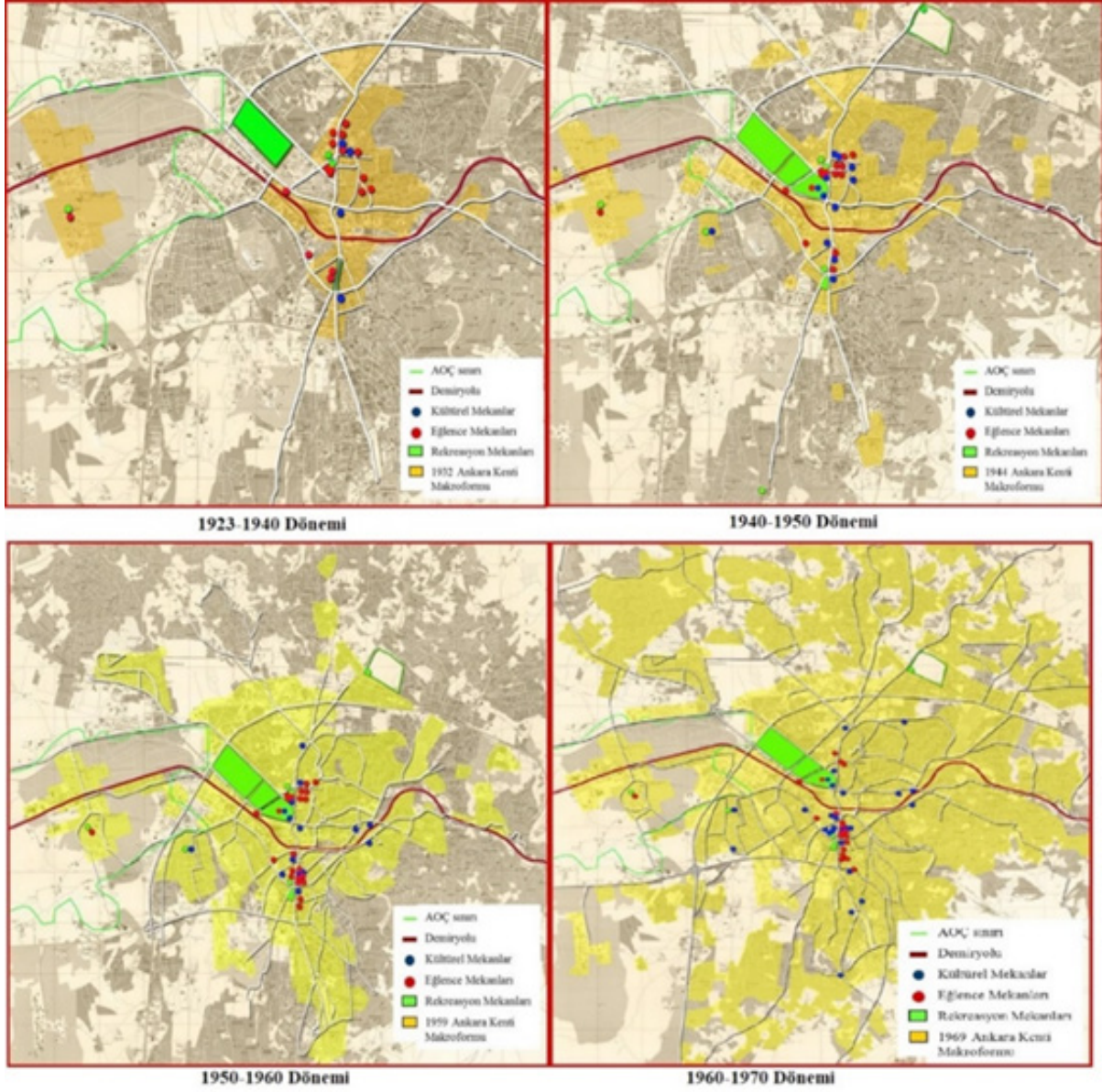
Bu çalışma, Ankara'nın 20. yüzyılın başından günümüze uzanan tarihsel ve mekânsal yolculuğunda sahne sanatlarının nasıl bir evrim geçirdiğini incelemektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ulus Meydanı çevresinde şekillenen sınırlı ve geçici sahne arayışlarından, 1950'ler sonrası kentin Kızılay ve güney aksına kaymasıyla ortaya çıkan kurumsallaşma çabalarına kadar Ankara'nın kentsel dönüşümü, tiyatro mekânlarının doğuşu ve yok oluşu ile paralel ilerlemiştir. Türk Tiyatrosunu Himaye Cemiyeti'nin ilk adımlarından, Musiki Muallim Mektebi'nin eğitim önceliğine ve Muhsin Ertuğrul liderliğinde kurulan Tatbikat Sahnesi ile Devlet Tiyatroları'nın temelini atma sürecine kadar uzanan bu yolculuk, Ankara'nın bir memur şehirden bir sanat merkezine dönüşümünün izlerini sürmektedir.

Bu metin, sahne sanatlarının mekânsal zorluklarla mücadelesini, Türk Ocağı Binası ve İkinci Evkaf Apartmanı gibi ikonik yapıların tiyatroya dönüşümünü ve Paul Bonatz'ın imzasını taşıyan Opera Sahnesi gibi büyük kurumsal atılımları mercek altına almaktadır. Nihayetinde, bu analiz, Ankara'nın bugün ulaştığı ondan fazla aktif Devlet Tiyatrosu sahnesi ve altmıştan fazla özel sanat mekânı ile zirveye ulaşan sahne zenginliğinin ardındaki tarihsel dinamikleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. ANKARA'DA TİYATRO SANATININ KURUMSALLAŞMA YOLCULUĞU

2.1. Ankara'nın Toplumsal ve Kültürel Dönüşümü (1923-2000'ler)

1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte gelen modernleşme atılımının temel uygulama alanı Başkent Ankara olmuştur. Ankara, Anadolu'nun şehirleşme sürecine önderlik eden, planlı ve çağdaş bir merkez olarak tasarlanmıştır. Yeni yaşam tarzının gerektirdiği alışkanlıkları ve davranış biçimlerini topluma kazandırmak için kültür, eğlence ve dinlenme yapıları tasarlamak ve halkı bu mekânlarla buluşturmak büyük bir hedef olmuştur. Bu yapılar, hedeflenen toplumsal seviyeye ulaşmada birer sosyalleşme alanı işlevi görmüştür (Önder 2012).

Şekil 1. 1923-1970 Yılları arası Kültür-Eğlence-Dinlenme Mekânları Gelişimi (Önder 2012)

Kentin ana omurgası olarak kabul edilen Atatürk Bulvarı çevresinde gelişen meydanlar ve parklar, halkın bir araya geldiği başlıca yerler olmuştur. Bu aks üzerindeki önemli meydanlar sırasıyla: Cumhuriyet/Kurtuluş Meydanı, Zafer Meydanı, Sıhhiye Meydanı, Hâkimiyet-i Milliye/Millet Meydanı ve Taşhan Meydanı'dır (Önder 2012).

Ulus Meydanı (eski adıyla Taşhan), 1920'lerde Ankara'nın ilk merkeziydi. 1930'lu yıllarda ise kültür, eğlence ve dinlenme mekânlarının yoğunlaştığı temel alan haline gelmiştir. Bu durum, sosyal hayatın Ulus Meydanı ile Anafartalar Caddesi arasında şekillenmesine yol açmıştır. Ankara Palas, Karpıç, Anadolu Kulübü, Millet Bahçesi ve daha sonra Küçük Tiyatro gibi yapılar, Ulus'u sosyal etkinliklerin kalbi yapmıştır (Önder 2012).

Bu dönemde, dini yapıların etrafında gelişen geleneksel sosyal alanlar, kamu binalarının çevresinde toplanmaya başlamıştır. Yeni inşa edilen tiyatro, sinema ve konser salonları, kültürel merkezler oluşturarak halkın etkinliklere katılımını sağlamıştır (Tanrıku 1985).

2.2. Yeni Merkezlere Kayış: Kızılay'ın Yükselişi

1950'li yıllarda Ulus Meydanı'nın önemi yavaş yavaş Kızılay Meydanı'na doğru kaymıştır. Artan yeni mekân ihtiyacı nedeniyle Yenişehir (Kızılay) idari merkez olarak belirlenmiş ve şehir güneye doğru genişlemiştir. Gelir Seviyesi yüksek kesimin buraya yerleşmesiyle birlikte yeni ticaret merkezleri, sinemalar ve tiyatrolar da bu bölgede açılmaya başlamıştır (Uysal 2021).

1960'larda sanayileşmenin getirdiği yoğun göç, gecekondu mahallelerinin oluşmasına ve şehirde yeni yaşam biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Batı ülkelerine giden işçilerin dönüşü, beraberinde farklı yaşam alışkanlıklarını getirmiştir. Toplumsal yapıdaki bu kültürel çeşitlenme ve çok partili hayata geçiş, kent ihtiyaçlarını değiştirmiştir. Oda Tiyatrosu, Yeni Sahne ve özel tiyatrolar gibi yeni kültür-eğlence mekânları şehir yaşamına eklenmiştir (Gültekin- Onsekiz 2005).

1970'ler, sinema ve televizyonun eğlence hayatının odağı haline geldiği bir dönemdir. Toplu

konut projeleri içinde sinema, tiyatro, lokanta ve oyun alanları gibi eğlence mekânlarının tasarlanması yaygınlaşmıştır (Gültekin- Onsekiz 2005).

1980'lerin sonunda liberal politikaların benimsenmesi, kültür ve eğlence mekânı ihtiyacının devlet yerine özel sektör tarafından karşılanması yol açmıştır. Özel tiyatrolar ve sinemalar yoğunluk kazanmıştır. Eğlence hayatı, kentin daha güneyine doğru kayarken, Kızılay tam olarak bir ticaret merkezi haline gelmiştir (Önder 2012).

2000'li yıllar ise teknolojinin ilerlemesiyle sinema ve eğlence yaşamını kökten değiştirmiştir. Geleneksel tek salonlu sinemaların yerini, izleyiciye birden fazla seçenek sunan çok salonlu sinemalar almıştır. Bu dönemde alışveriş merkezleri, yeni sosyal aktivite ve kamusal alanlar olarak öne çıkmıştır (Önder 2012).

2.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkentinde Tiyatro Kurumlarının Doğuşu

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında, Türk sahne sanatlarının kurumsallaşması ve desteklenmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu sürecin başlangıcında, 1923 yılında dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Şükrü Saraçoğlu'nun öncülüğünde, Türk Tiyatrosunu Himaye Cemiyeti hayata geçirilmiştir. Bu cemiyetin temel amacı, ulusal tiyatro hareketini maddi ve manevi olarak desteklemektir (Emiroğlu 2017).

Cemiyetin ilk desteklediği oluşum, Şadi Fikret ve meslektaşları tarafından oluşturulan Milli Sahne adlı tiyatro topluluğu oldu. Ancak, bu topluluğun ömrü maalesef kısa sürdü. 1926 yılında gerçekleştirdikleri Anadolu turnesinin ardından, topluluk üyeleri dağılma kararı alarak faaliyetlerini sonlandırdılar. Bu durum, başkentte sürekli bir tiyatro varlığı oluşturma çabalarının ilk dönemde karşılaştığı zorlukları göstermektedir (Emiroğlu 2017).

2.4. Kalıcı Sahne Arayışı ve Eğitim Önceliği

1930'lu yıllara gelindiğinde, İstanbul'daki önemli sanat kurumu Darülbeydi'den (bugünkü İstanbul Şehir Tiyatroları) gelen sanatçıların Ankara'da düzenlediği başarılı temsil-ler, şehirde daimi bir tiyatro binası ve topluluğu kurulması fikrini yeniden canlandırdı.

Ancak, dönemin önde gelen tiyatro sanatçıları bu konuya farklı bir bakış açısıyla yaklaştılar. Sanatçılar, o günkü Ankara koşullarında bir oyunun bir geceden fazla sahnelenme imkânı bulamadığı bir ortamda kalıcı bir tiyatroların sürdürülebilir olmayacağını belirttiler. Onlara göre, öncelik daimi bir sahne kurmak yerine, bir konservatuvar açmak olmalıydı. Bu konservatuvarda yetenekli oyuncular yetiştirilene kadar ise, tiyatro seyircisinin bilinçlenmesi ve bir seyirci kitlesinin oluşması amacıyla gezici turneler düzenlenmeye devam edilmesi daha doğru bir stratejiydi (And 1973).

Bu görüş doğrultusunda, kısa süre sonra Musiki Muallim Mektebi (Müzik Öğretmen Okulu) kuruldu. Ancak bu okul, doğrudan tiyatro eğitimi vermesine rağmen, şehirde Halkevleri faaliyete geçene kadar Ankara'da kurumsal anlamda yerleşik ve sürekli bir tiyatro oluşumu gelişemedi (Nutku 1985)

Şekil 2. Musiki Muallim Mektebi (ETHZ, aktaran Alpagut 2019: 73)

2.5. Tatbikat Sahnesi ve Muhsin Ertuğrul'un Rolü

Ankara tiyatrosu için dönüm noktalarından biri 1941 yılında yaşandı. Musiki Muallim Mektebi'nin ilk mezunları, bir araya gelerek Tatbikat Sahnesi'ni kurdu. Bu topluluk, modern Türk tiyatrosunun kurucusu kabul edilen Muhsin Ertuğrul'un sahnenin başına geçmesiyle çok büyük bir ivme kazandı. Ertuğrul'un liderliği, Devlet Tiyatroları'nın temelini atacak olan sürecin en kritik aşamasıydı (And 1973).

Muhsin Ertuğrul'un vizyonu, mekânsal bir çözüm de getirdi. Mimar Kemalettin tarafından tasarlanan, ancak o dönemde atıl durumda olan İkinci Vakıf Apartmanı'ndaki sahneyi tespit ederek, burayı işlevsel hale getirdi ve Küçük Tiyatro olarak yeniden düzenledi. Böylece Tatbikat Sahnesi, nihayet resmi ve kalıcı bir sahneye kavuşmuş oldu (Emiroğlu 2017).

2.6. Devlet Tiyatroları'nın Kuruluşu ve Misyonu

Sahne sanatlarının kurumsal zirvesi ise 1949 yılında Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün resmen kurulmasıyla gerçekleşti. Kurumun ilk Genel Müdürü olarak da yine Muhsin Ertuğrul atandı.

Ankara'nın yeni başkent ve memur şehri olması gerçeğinden hareketle, Ankara Devlet Tiyatroları'nın kurulmasıyla birlikte şehirdeki memurlar için özel abonelik kartları uygulamasına geçildi. Ayrıca, halkın tiyatro sanatına ilgisini ve bilgisini artırmak amacıyla her pazar tiyatro konulu konferanslar düzenlenmesi planlandı. Bu uygulamalarla, hem düzenli bir seyirci kitlesi oluşturulması hem de şehirde geniş bir tiyatro bilinci geliştirilmesi hedeflenmiştir (Nutku 1985)

3. ANKARA'DA TİYATRO MEKÂNI ARAYIŞI

3.1. Gezici Topluluklar ve Geçici Sahne Çözümleri

Ankara'nın sahne sanatlarıyla ilişkisi, özellikle 20. yüzyılın ilk yıllarında ciddi bir mekân sorunu ile başlamıştır. Şehre turne amacıyla gelen tiyatro toplulukları, temsillerini kalıcı bir sahne yerine, genellikle mevcut binalarda veya açık hava alanlarında sunmak zorunda kalıyorlardı. Örneğin, bu gezgin gruplar, Yeni Sinema adlı yapıyı ya da Bent Deresi bölgesindeki Cumhuriyet Tiyatrosu (Cumhuriyet Bahçesi) olarak bilinen açık alanı kullanıyorlardı.

3.2. Erken Dönem Tiyatro Mekânları ve Kayıplar

Kentteki ilk özgün tiyatro mekânı olarak değerlendirilen bir yapı, Ulus semtinde bulunan Millet Bahçesi'nde inşa edilmiş ahşap bir lokanta binasıydı. 1900'lerin hemen başında Ankara'yı ziyaret eden turne tiyatrolarının bu binayı performansları için kullandığı düşünülmektedir (Dedekargınoğlu 2019). Ne yazık ki, bu öncü

tiyatro mekanı, Millet Bahçesi'ne düşen bir uçak enkazının yol açtığı büyük bir yangın sonucunda tamamen yok olmuştur (Tonga 2014).

Şekil 3. Ankara'nın Millet Bahçesi ve Kahvesi, 1880- 1900 (Dedekargınoğlu 2019)

Bu kayıptan sonra, Ankara'da sürekli bir sahne arayışı yoğunlaştı ve yeni tiyatro binaları tasarlanmaya başlandı. Bu arayışın ilk somut sonucu, bugün Resim ve Heykel Müzesi olarak hizmet veren Türk Ocağı Binası'dır. Bu yapı daha sonra Halkevleri'nin yönetimine geçmiş ve bu dönemde Tatbikat Sahnesi adlı topluluk burada gösterilerini sergilemiştir. İlerleyen yıllarda ise, Devlet Tiyatroları tarafından Üçüncü Tiyatro adı altında kullanılmaya devam edilmiştir.

Şekil 4. Türk Ocağı Binası Tiyatro Salonu [URL 1]

Şekil 5. Türk Ocağı Binası Tiyatro Salonu [URL 1]

İkinci önemli mekân gelişimi ise, ünlü mimar Kemalettin Bey tarafından tasarlanan İkinci Evkaf Apartmanı içinde yer alan tiyatro salonudur (And 1983). Bu apartmandaki Küçük Tiyatro sahnesi, tadilat tamamlanıp açılana kadar çeşitli işlevlere hizmet etmiştir; bir dönem güreş müsabakalarının yapıldığı bir alan, daha sonra ise Devlet Tiyatroları için bir depo olarak kullanılmıştır (Haşar 2008).

Şekil 6. Küçük Tiyatro Salonu [URL 2]

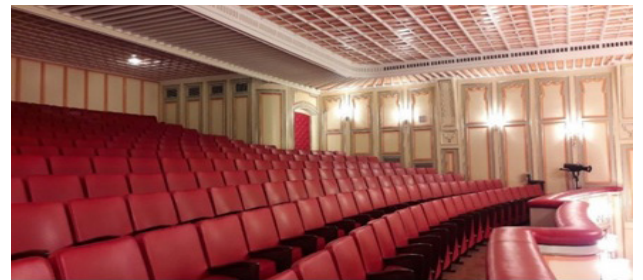
Şekil 7. Küçük Tiyatro Salonu (Shoainia 2023)

3.3. Cumhuriyet Dönemi ve Kurumsal Gelişim

Ankara'nın modern sanat sahnesine önemli bir katkı, 1949 yılında mimar Şevki Balmumcu'nun eseri olan Sergi Evi'nin, ünlü Alman mimar Paul Bonatz tarafından kapsamlı bir tadilatla Tiyatro, Opera ve Bale Sahnesi'ne dönüştürülmesiyle gerçekleşmiştir. Bu büyük mekânların yanı sıra, aynı yıl Devlet Tiyatroları, İkinci Evkaf Apartmanı'nda Oda Tiyatrosu adında daha samimi bir sahneyi sanatseverlerle buluşturmuştur.

Şekil 8. Büyük Tiyatro Salon (Shoainia 2023)

Şekil 9. Büyük Tiyatro Salon (Shoainia 2023)

Daha sonraki dönemlerde, 1964 yılında Yenişehir semtindeki Beşinci Tiyatro, tadilat görece Yeni Sahne adını almış (ancak bu sahne 2006'da faaliyetini durdurmuştur) Aynı yıl, Altındağ bölgesinde bir lisenin spor salonu Altındağ Tiyatrosu olarak açılmıştır. 1995 yılında Balgat'ta kapılarını açan ve 198 seyirci kapasiteli olan Mahir Cano-va Sahnesi de belirli bir süre hizmet verdikten sonra 2008 yılında kapanmıştır (Aysan 2019).

Şekil 4. Türk Ocağı Binası Tiyatro Salonu [URL 1]

Şekil 4. Türk Ocağı Binası Tiyatro Salonu [URL 1]

ilerleyen süreçte, Tunus Caddesi ile Atatürk Bulvarı arasında yer alan Lale Sitesi içerisine yeni bir sahne inşa edilmiştir; bu sahne Çağdaş Sahne (günümüzde Şinasi Sahnesi) adıyla çeşitli kültürel faaliyetlere ev sahipliği yapmıştır. Aynı site içindeki Akün Sineması da zamanla tiyatro sahnesine dönüştürülerek Ankara için kilit bir sanat noktası haline almıştır (Aycı 2016).

Şekil 12. Şinasi Sahnesi Salonu (Shoainia 2023)

Şekil 13. Şinasi Sahnesi Salonu (Shoainia 2023)

3.4. Özel Tiyatroların Yükselişi

Ankara'da kurumsal sahnelerin yanı sıra pek çok özel tiyatro girişimi de ortaya çıkmıştır. Bilinen önemli özel tiyatro mekanları arasında Terzioğlu Hanı'nda kurulan Meydan Sahnesi, Necatibey'deki Büyük Meydan Sahnesi ve Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) ile Kavaklıdere'de bulunan salonlu tiyatro sayılabilir (And 1983).

Tiyatro araştırmacısı Metin And'ın değerlendirmesine göre, o döneme kadar inşa edilen sahnelerin hiçbiri Ankara'nın kültürel statüsüne yaraşır düzeyde değildi. Ancak And, 1969 yılında Bediz ve Demirtaş Mimarlık Ofisi tarafından Bahçelievler Son Durak'taki Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Sitesi bünyesinde tasarlanan binayı, Ankara'nın en başarılı tiyatro yapısı olarak nitelendirmiştir. Ne yazık ki, bu mimari açıdan değerli yapıya ne bir devlet ne de özel tiyatro kurumu ilgi göstermemiş ve bina, başlangıçta TRT tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise bu salon, tamamen TRT stüdyolarına dönüştürülmüş durumdadır (And 1983).

3.5. Güncel Durum: Sahne Zenginliği

Bugün Ankara, tiyatro alanında büyük bir zenginliğe ulaşmıştır. Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü'ne ait, farklı büyüklük ve özelliklerde ondan fazla aktif sahne bulunmaktadır. Ayrıca, şehirde altmıştan fazla özel tiyatro salonu ve etkinlik mekanları da faaliyet göstermektedir.

Devlet Tiyatroları Sahneleri

- Küçük Tiyatro
- Büyük Tiyatro
- Oda Tiyatrosu
- Altındağ Tiyatrosu
- Şinasi Sahnesi
- İrfan Şahinbaş Atölye Sahnesi
- Akün Sahnesi
- Muhsin Ertuğrul Sahnesi
- CerModern Sahnesi
- Cüneyt Gökçer Sahnesi
- Stüdyo Sahne
- 75. Yıl Sahnesi
- Ziraat Sahnesi
- Pursaklar Sahnesi
- Etimesgut 100. Yıl Sahnesi
- Mamak Kültür Merkezi Açık hava Tiyatrosu
- CSO ada Tiyatro Sahneleri
- ATO Congressium

Özel Tiyatrolar (Seçilmiş Örnekler):

- Ankara Sanat Tiyatrosu (AST)
- Ankara Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatroları
- Ahmet Taner Kışlalı Kültür Merkezi
- Bilkent Tiyatro Salonu
- Çankaya Sahne
- Çermodern
- Congressium Ankara
- Düş Kapanı Sanat Merkezi
- Gençlik Parkı Kültür Merkezi
- Kulis Sanat
- Nazım Hikmet Kültür Merkezi
- ODTÜ Kültür ve Kongre Merkezi
- Sadri Alışık Kültür Merkezi
- Tatbikat Sahnesi Ankara

4. SONUÇ

Ankara'da sahne sanatlarının 20. yüzyıl boyunca izlediği yolculuk, kentin toplumsal ve mekânsal gelişiminin adeta bir aynasıdır. Ulus Meydanı'nda başlayan ve kamusal binaların çevresinde kümeleşen kültürel hayat, 1950'ler sonrası idari ve ticari merkezin Kızılay'a kaymasıyla birlikte sanat mekânlarının da Yenışehir ve kentin güneyine doğru genişlemesine neden olmuştur. Tiyatro, bir yandan toplumun modernleşme projesinin aracı olurken, diğer yandan da gezici topluluklardan kurumsal yapılar olan Devlet Tiyatroları'na ve nihayetinde özel sektörün canlandırdığı çok sayıda özel sahneye evrilerek kentin dinamizmine uyum sağlamıştır.

Bu tarihçe, mekânsal arayışların ve zorunlu çözümlerin öne çıktığı, ancak tiyatroya gönül veren isimlerin (başta Muhsin Ertuğrul olmak üzere) vizyonu sayesinde kurumsallaşmanın sağlandığı bir başarı öyküsüdür. Erken dönemde kaybedilen ahşap Millet Bahçesi tiyatrosundan, günümüzde TRT stüdyosuna dönüşen Bediz ve Demirtaş Mimarlık Ofisi'nin beğenilen tiyatro yapısına kadar, mekânların dönüşümü ve kaybı, Ankara'nın sanata olan ilgisinin inişli çıkışlı seyrini yansıtır.

Bugün Ankara, Devlet Tiyatroları'nın on üç aktif sahnesi ve altmış aşkın özel tiyatro ve etkinlik mekânıyla Türkiye'nin en zengin sahne sanatları merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu zenginlik, Cumhuriyet'in kültürel bilinç oluşturma çabalarının uzun vadeli bir sonucudur. Ankara'nın tiyatro haritası; hem ulusal sahne sanatlarının kurumsal hafızasını (Büyük Tiyatro, Küçük Tiyatro) hem de özel tiyatroların dinamik ve eleştirel ruhunu (AST, Tiyatro Tempo) içinde barındırmaktadır. Başkentteki bu mekânsal ve kurumsal zenginlik, tiyatro sanatının Ankara kent yaşamının ayrılmaz, canlı ve dönüştürücü bir parçası olarak kalacağına en güçlü kanıttır.

KAYNAKÇA

ALPAGUT L. (2019), "Ankara'da Erken Cumhuriyet Dönemi'nin Medar-ı İftiharı: Musiki Muallim Mektebi", *Mimarlık Dergisi*, Sayı 407, ss.73-78.

AND M. (1973), *50 Yılın Türk Tiyatrosu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.*

AND M. (1983), *Cumhuriyet Dönemi Türk Tiyatrosu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.*

AYCI H. (2016), "Atatürk Bulvarı'nda Bir Dönüşüm Hikâyesi: 'Lale Sitesi'", içinde, *Mekânlar/Zamanlar/İnsanlar: Hamilik Ve Mimarlık Tarihi*, Der. C. Katipoğlu, E. Yavuz, ve B. Tabibi, ss. 111-119, ODTÜ Basım İşliği, Ankara .

AYSAN E. (2019), DT 70. Yıl, DTGM Yayınları, Ankara.

DEDEKARGINOĞLU C. (2019), "Erken Cumhuriyet Ankara'sında Bir Kamusal Mekân: Millet Bahçesi", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, sayı 7, ss.355-374.

EMİROĞLU K. (2017), "1960'ların Ankara'sında Sanat Rüzgarı", içinde, *İcad Edilmiş Şehir Ankara*, Der. F. Cantek Şenol, ss. 301-321, İletişim Yayınları, Ankara.

GÜLTEKİN N. ve ONSEKİZ D. (2005), "Ankara Kentinde Eğlence Mekanlarının Oluşumu Ve Yer Seçimi", *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi*, cilt 20, sayı 1, ss.137-144.

HAŞAR S. (2008), *Bir Cumhuriyet Kurumu Olarak Devlet Tiyatroları, 1980 Sonrası Ortaya Çıkan Değişim Politikaları Ve Devlet Tiyatroları Sanatçılarının Geliştirdiği Yeniden Yapılanma Çalışmaları (Yüksek Lisans Tezi)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

NUTKU Ö. (1985), *Dünya Tiyatrosu Tarihi 2, 2. Cilt*, Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

ÖNDER D. (2012), "Cumhuriyet Dönemi Ankara'sında Kentsel Eğlence-Dinlenme Coğrafyasının Değişimi: Toplumsallaşmanın Mekânından Tüketimin Mekânına", *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu*, ss. 245-255, Ankara.

SHOAINIA, İ. (2023), *Kültürel Yaşamın Mimarlığa Etkileri Üzerine Bir Örnek: Ankara Devlet Tiyatrosu Yapıları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Çankaya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

TANRIKULU D. (1985), "Ankara'da Eğlence Yaşamı 1928-38", *Mimarlık* sayı 213, ss.22-27.

TONGA N. (2014), "Cumhuriyet Ankara'sının devraldığı edebî miras: Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Ankara'daki edebiyat hayatı ve edebiyat mahfilleri", *Ankara Araştırmaları Dergisi*, cilt 2, sayı 2, ss.184-202.

UYSAI BİLGE F. (2021), "Eğlence Kültürünün Değişiminin Mekan Etkisi: Ankara – Bahçelievler, Aşkabat Caddesi Üzerinden İncelenmesi", *Social Science Development Journal*, sayı 23, ss.27-41.

URL 1: <https://arhm.ktb.gov.tr/MuseumSaloons/Detail/3/turkocagi-salonu>

URL 2: <https://www.devtiyatro.gov.tr/DevletTiyatro/tr/Sahneler?bolge=1>

URL 3: <https://www.timetoast.com/timelines/980799>

İnci Shoainia

Gazi Üniversitesi, Mimarlık Bölümü'nden 2014 yılında mezun olduktan sonra, 2023 yılında yüksek lisans eğitimini Çankaya Üniversitesi Mimarlık Anabilim dalında tamamlamıştır. Araştırma alanları, tarihi çevre değerlendirme, koruma tarihi ve teorisi, mimarlık tarihi ve Yapay Zeka ile mimari tasarımıdır. 2015 yılından itibaren Spika Mimarlık firmasında yönetici mimar olarak çalışmaktadır. Firma projelerinin önemli bir kısmı Türkiye'de bulunan tarihi yapıların korunması üzerinedir.

Başkent Ankara'da Sahne Sanatlarının Tarihsel ve Mekânsal Yolculuğu: 20. Yüzyılın Başından Günümüze

Başkent Ankara'nın sahne sanatları tarihi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel modernleşme projesinin kentsel ve sosyal dokuya nasıl işlediğini gösteren çarpıcı bir örnektir. 20. yüzyılın başlarında, tiyatro, ulusal kimliği inşa etme ve Batılılaşma idealini somutlaştırma misyonuyla yola çıkmıştır. Bu yolculuk, kentin merkezinin Ulus Meydanı'ndan Kızılay ve güneye doğru kaymasıyla paralel bir mekânsal dönüşüm geçirmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde, Türk Tiyatrosunu Himaye Cemiyeti gibi ilk kurumsal girişimlere rağmen, daimi sahne eksikliği ciddi bir sorundu; temsiller genellikle geçici binalarda veya açık alanlarda (Millet Bahçesi'ndeki ahşap tiyatro gibi, maalesef yangında yok olmuştur) yapılıyordu. Bu dönemde sanat çevreleri, kalıcı sahne yerine öncelikle Musiki Muallim Mektebi aracılığıyla yetenekli sanatçı yetiştirmeye odaklanmayı tercih etmiştir. Ankara tiyatrosunun dönüm noktası, 1941'de Muhsin Ertuğrul'un liderliğinde kurulan Tatbikat Sahnesi ve atıl durumdaki İkinci Evkaf Apartmanı'nda kurulan Küçük Tiyatro ile gelmiştir. Bu adım, kalıcı bir sahne arayışına mekânsal bir çözüm getirmiştir. Kurumsallaşmanın zirvesi ise 1949 yılında Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nün kurulması ve Şevki Balmumcu'nun eseri olan Sergi Evi'nin Paul Bonatz tarafından Büyük Tiyatro/Opera Sahnesi'ne dönüştürülmesiyle yaşanmıştır. Bu kurumsallaşma süreci, memurlara özel abonelik gibi uygulamalarla düzenli bir seyirci kitlesi oluşturmayı hedeflemiştir. 1980'ler sonrasında eğlence hayatının kentin güneyine kayması ve liberal politikaların etkisiyle özel tiyatroların sayısı artmıştır. Günümüzde Ankara, Devlet Tiyatroları'na ait ondan fazla aktif sahneye ve aralarında Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) gibi köklü özel kuruluşların da bulunduğu altmış aşkın özel tiyatro ve etkinlik mekânına ev sahipliği yaparak, Türkiye'nin en zengin sahne sanatları merkezlerinden biri haline gelmiştir. Bu zenginlik, Cumhuriyet'in kültürel bilinç oluşturma çabalarının uzun vadeli ve başarılı bir sonucudur.

Anahtar kelimeler: Tiyatro Mimarisi, 20. Yüzyıl Sahne yapıları, Ankara Tiyatro Yapıları, Sahne sanatları

The Historical And Spatial Journey Of Performing Arts In The Capital City Of Ankara: From The Beginning Of The 20th Century To The Present Day.

The history of performing arts in Ankara, the capital city, is a striking example of how the cultural modernization project of the Republic of Turkey shaped the urban and social fabric. In the early 20th century, theatre embarked on its mission of constructing national identity and embodying the ideal of Westernization. This journey was accompanied by a spatial transformation as the city center shifted from Ulus Square towards Kızılay and its south. In the early Republican period, despite the first institutional initiatives such as the Society for the Protection of Turkish Theatre, the lack of permanent stages was a serious problem; performances were generally held in temporary buildings or open spaces (such as the wooden theatre in Millet Bahçesi, which unfortunately was destroyed by fire). During this period, art society preferred to focus primarily on training talented artists through The school of music education teachers rather than establishing permanent stages. The turning point for Ankara theatre came with the establishment of the Rehearsal Stage (Tatbikat Sahnesi) in 1941 under the guidance of Muhsin Ertuğrul and the Small Theatre (Küçük Tiyatro) in the derelict Second Foundations Apartment Building. This step provided a spatial solution to the search for a permanent stage. The pinnacle of institutionalization was reached in 1949 with the establishment of the General Directorate of State Theaters and the transformation of the Exhibition House, a work by Şevki Balmumcu, into the Grand Theater/Opera Stage by Paul Bonatz. This institutionalization process aimed to create a regular audience through initiatives such as special subscriptions for civil servants. After the 1980s, with the shift of entertainment life to the south of the city and the influence of liberal policies, the number of private theaters increased. Today, Ankara hosts more than ten active stages belonging to the State Theaters and over sixty private theaters and event venues, including established private organizations such as the Ankara Art Theater, making it one of the richest performing arts centers in Türkiye. This richness is a long-term and successful result of the Republic's efforts to create cultural awareness.

Keywords: Theatre Architecture, 20th Century Stage Structures, Ankara Theatre Buildings, Performing Arts

YOK OLMANIN KIYISINDAN RESTORASYONA: VAN ERNİS KÖY ENSTİTÜSÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar Subaşı Direk

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü

1. GİRİŞ

Köy Enstitüleri, Türkiye modernleşmesinin en özgün ve tartışmalı eğitim projelerinden biri olarak ulusal hafızada önemli bir yer tutmaktadır. Bu kurumların mekânsal düzeni, pedagojik modeli ve ideolojik hedefleri, eğitim tarihinin ötesine geçen çok yönlü bir miras alanı yaratmıştır. Köy Enstitüleri, Cumhuriyet'in modernleşme ve kamusal eğitim atılımlarının mekânsal yansımaları olarak Türkiye'nin eğitim tarihinde belirgin bir kırılma noktasıdır. Enstitüler, kurulduğu dönemde yalnızca bir eğitim yapısı değil; üretim, yaşam ve öğrenmenin iç içe geçtiği bir kırsal kalkınma laboratuvarı niteliği taşımıştır. Enstitülerdeki yapılaşma mantığı, öğrencilerin emek ve katılımını içeren üretim süreçleriyle bütünleşmiş; bu nedenle her bir enstitü yapısı, işlevsel açıdan da bir anlam taşımıştır. Dolayısıyla Köy Enstitülerinin fiziksel dokusu, eğitim felsefesinin kendisinden ayrı düşünülemez bir nitelik arz etmektedir.

Van'da bulunan Ernis Köy Enstitüsü, günümüzde önemli ölçüde hasarlı durumda olmasına karşın hem yerel hem de ulusal ölçekte belleğin izlerini taşıyan, fiziksel ve kültürel açıdan kırılğan bir miras niteliğindedir. Enstitü'nün yapısal durumunun hızla bozulması, belleğin mekânsal taşıyıcılarının kaybolma riskini artırmaktadır. Köy Enstitülerinin sonuncusu olan Van Ernis Köy Enstitüsü, bölgenin toplumsal dönüşümünde etkin rol oynamış bir kurum olmasına rağmen 2011 yılında yaşanan Van depremlerinden sonra uzun süre yapısal ve işlevsel açıdan bakım görmemiş, giderek harap bir hâle gelmiştir. Son yıllarda harap halinin gündeme gelmesi ve ayakta kalmaya direnen yapıların hazin durumu, Ernis Köy Enstitüsü

mirasının korunması üzerine yeni tartışmaların kapısını açmıştır. Restorasyon sürecine yönelik alınan karar ve uygulamalar ise bu tartışmaları somut bir müdahale pratiğine dönüştürmüştür. Yerleşkenin "Van Gençlik Kampı" adıyla yeniden projelendirilmesi ve restorasyon müdahalelerine başlanması ile ilgili genel bir değerlendirme çalışması kapsamında ele alınmaktadır.

Geçmişten günümüze bir hafıza ve kültür mekânı olan Ernis Köy Enstitüsü'nün son günlerde yeniden işlev verilerek restorasyon uygulamalarına başlanması; koruma, dönüşüm ve kullanım konularında geline aşamalarını irdelemek çalışmanın amaçlarından birini oluşturmaktadır. Bu çalışma, Yaşar Kemal'in (Cesur,2024) "Dünyada hiçbir göl, hiçbir deniz, hiçbir su Van Gölü'nün maviliğinde olamaz. Masmavi... deli eden bir mavilik..." dediği [1] Van Gölü'nün kıyısında, üç tarafından gölün maviliğin görüldüğü yarımada kurulan Ernis Köy Enstitüsü'nün geriye kalan fiziksel izlerini, geçmişin anlamlarını bugüne taşıyan dinamik bir bellek mekânı olarak yeniden düşünmeyi de amaçlamaktadır. Dolayısıyla bu amaçlara uygun olarak çalışmada tarama yöntemi kullanılmış olup bu kapsamda öncelikle literatür taraması yapılmıştır. Saha çalışması çerçevesinde Enstitü yerleşkesi birçok kez gezilmiş; tarafımızca uzun yıllardır alanda ölçüm, yerinde tespit ve fotoğraflama çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmanın içeriğinde ilk olarak tarihsel bağlamıyla köy enstitüleri ele alınmış, ardından Van Ernis Köy Enstitüsü incelenmiştir. Son birkaç ay içinde hızlı bir ivme ile yapılan restorasyon çalışmalarından önce bu yerleşke ile ilgili yapılan çalışmalar ve günümüzdeki restorasyon çalışması değerlendirilmiştir. Eğitim ve kültür mirası olarak hafızalardaki yeri-

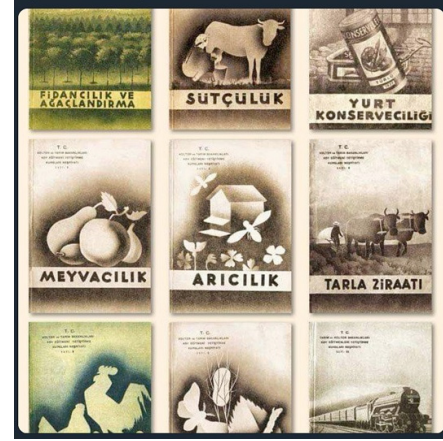
ni korumak adına Türkiye'nin eğitim alanındaki özgün kurumlarının sonuncusu olan ve en son kurulup kısa sürede kapatılan ama bu kısa sürede bile kente ve bölgeye büyük katkıları olan Van Ernis Köy Enstitüsü'nü tanımak, tanıtmak ve sürdürülebilirliği sağlamak gerekmektedir. Bu da, enstitü yapılarının özgünlüğünün korunması, yapısal güçlendirme, belgeleme, katılımcılık, mekânsal hafıza ve yeni işlevlendirme gibi ölçütlerin hepsi ile bütün olarak sadece yapıları kurtarmaktan öte toplumsal belleği yeniden canlandırmayı mümkün kılmaktadır.

2. TÜRKİYE'DE KÖY ENSTİTÜLERİNİN TARİHSEL BAĞLAMI

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk yıllarda tüm ülkenin hem ekonomik hem eğitim hem de kültürel başta olmak üzere her açıdan ayağa kaldırılması ve 'muasır medeniyetler' seviyesine getirilmesi hedeflenmekteydi. Hedefe ulaşmak için de her açıdan planlamalar ve uygulamalar yapılmaktaydı. Ancak eğitim konusunda en büyük sorun kent ve kırsal arasındaki eğitim eşitsizliği ve özellikle de kırsaldaki eğitimi ve öğretimi aksatan en önemli sorunlardan birisi; öğretmen eksikliğiydi. Türkiye'de bulunan öğretmen okullarının verdiği mezun sayısı yetersiz kaldığından Devlet; köy öğretmenleri sistemini uygulayarak ülkedeki eğitimci eksikliğini gidermeye çalışıyordu. Dolayısıyla kırsal kalkınma için kırsal kesimlerdeki çocuklarla birlikte köylülerin de eğitilmesine önem verilmesi ve köylerde temel eğitimin dışında tarım, hayvancılık, gibi alanlarda eğitim almış öğretmenler yetiştirmek konusunda eğitim veren kurumlar açma fikri gelişmişti (Ortaş, 2005). Köy öğretmeni yetiştirecek kurumlarda öğretmenle birlikte köye gerekli diğer unsurlar da olacağı için bu yeni kurumlara "köy enstitüleri" adını vermek uygun bulunmuştu. TBMM'deki çalışmalardan sonra 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı "Köy Enstitüleri Kanunu" kabul edilmişti. Kanunun 1. Maddesi'nde; "Köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli arazisi bulunan yerlerde Maarif Vekillikince Köy Enstitüleri açılır", ibaresine yer verilmişti (Kartal, 2008). Türkiye'de kurulan Köy Enstitüleri, öğretmenlere görev yapacakları köylerdeki çeşitli sorunlara çözüm üretmeleri ve köyün üretkenliğini artırmaları için gereken teorik ve uygulamalı eğitimi sağlamak amacını taşımaktaydı (Görsel 1).

Görsel 1. a. Köy Enstitüleri Açılışı (Url-1)

Görsel 1. b. Köy Enstitülerindeki Eğitim Programı (Url-2)

Görsel 1. c. Köy Enstitülerinde Uygulamalı Eğitim (Url-3)

Köy Enstitüsü Projesi, kent ve köy yaşamı arasındaki fırsat eşitsizliğinin önüne geçmeyi hedefleyen halkçı ideolojinin bir parçasıydı. Bir başka deyişle Köy Enstitüleri, yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin milli kültürünü yaratmak ve yaygınlaştırmak için bir araç olarak düşünülmekteydi (Aysal, 2005). Böylece Köy Enstitüleri'nin benimsediği "köyü canlandırma politikası" yasal olarak güvence altına alınmış; 1948 yılı sonunda Van Muradiye İlçesi Ernis Köyü'nde açılan Van Ernis Köy Enstitüsü ile Türkiye çapındaki köy enstitüleri sayısı 21'e (Görsel 2) ulaşmıştır.

Görsel 2. Türkiye'deki Köy Enstitüleri ve Van Ernis Köy Enstitüsü (Kaynak Url-4)

3. VAN ERNİS KÖY ENSTİTÜSÜNÜN TARİHSEL ARKA PLANI: BİR EĞİTİM MODELİNİN MEKÂNSAL İZLERİ

Türk Eğitimcilerinin ilk orijinal büyük eseri ve köy çocuklarının yaratıcılık destanı olarak tanımlanan (Eyyüboğlu,1999) Köy Enstitülerinin sonuncusu 21.Köy Enstitüsü olarak Van'da kuruldu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Van Gölü Havzası'nda savaşlar nedeniyle tahrip olan memleketin yaşadığı ekonomik sıkıntı, yetişmiş öğretmenlerin bulunmayışı ve havzanın ulaşım imkânlarının kısıtlılığı ile merkezden uzak olması nedenlerinden dolayı, okul, öğretmen ve öğrenci sayıları oldukça düşüktü. Cumhuriyet Hükümeti, devletin her alanında olduğu gibi eğitim-öğretimde de bir

toparlanma ve çağdaşlaşma hamlesi başlatmış ve bölgesel farklılık göstermeden dönemin imkânları ölçüsünde ülkenin genel eğitim faaliyetlerini düzenlemeye çalışmıştı (Kardaş, 2012; Akyüz, 2008). Ernis Köy Enstitüsü'nün açılması ile Van Gölü Havzası eğitiminin gelişmesi için önemli bir fırsat doğmuştu. Bu tarihe kadar bölgede hiçbir yükseköğretim kurumunun bulunmayışı enstitünün önemini bir kat daha artırmıştı. Ernis Köy Enstitüsü, havzanın eğitim-öğretim, sosyo-kültürel ve iktisadi kalkınmasında önemli katkılar sağlamıştı.

Ernis Köy Enstitüsü olarak 1948 yılında, dönemin Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak açılmıştır. Enstitü Yerleşkesi, Van Gölü'nün kuzey ucunda, Van'dan 80 km, Erciş ilçesine 20 km, Muradiye ilçesine 24 km uzakta, yaklaşık 150 dönümlük bir alanda bulunmaktadır. Üç tarafı Van Gölü ile çevrili yarımada içinde yer almaktadır (Subaşı Direk, 2023). İçinde 30-40 civarında irili ufaklı birçok yapının yer aldığı yerleşke, önceleri Rus tersanesi, ardından askeri kışla olarak kullanılmıştır. Yerleşkedeki yapıların mimar veya mühendislerine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşılmamıştır (Görsel 3).

Görsel 3. Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesi (Kaynak: Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2023)

Yerleşke yapılarının bir kısmı 1915 yılına kadar Ruslar tarafından tersane ve hizmet binaları şeklinde yapılmıştır. Daha sonra askeri kışla olarak kullanılmış ve bu süreçte de bazı koğu ve hizmet binaları eklenmiştir. 1948'de Köy Enstitülerinin sonuncusu ve 21.si olarak açıldığında, Enstitü öğrencileri ilk olarak kendi imkânlarıyla fırın ve hamamı yapmışlardır. Yörenin yapı malzemesi olan Ahlat taşıyla yapılan bu hamam yapısı, hem halen neredeyse hasarsız bir şekilde ayakta kalan tek yapı olmasının yanında, enstitü öğrencilerinin kendi imkanları ile yaptıkları ilk yapılardan biri olması nedeniyle de ayrıca önemlidir (Görsel 4).

Görsel 4. Ernis Köy Enstitüsü Hamam ve Fırın (Kaynak: Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2023)

Köy Enstitüleri 1954 yılında kapatılmış, isimleri ve işlevleri değiştirilerek Köy Öğretmen Okullarına dönüştürülmüştür. Van Ernis Köy Enstitüsü de, kurulmasından çok kısa bir süre sonra Köy Öğretmen

Okuluna, ardından sırasıyla Ernis İlk Öğretmen Okulu, Alpaslan İlk Öğretmen Okulu, Muradiye Alpaslan Anadolu Lisesi ve son olarak da Muradiye Alpaslan Fen Lisesine dönüştürülerek eğitim yerleşkesi olarak 2011 yılına kadar kullanılmıştır[2].

Van ve çevresinde yaşanan 2011 depremi sonrasında yerleşkedeki yapıların hasar görmesi, bazılarının yıkılması sonucu yerleşke terk edilmiştir. Ernis köy enstitüsü de diğer köy enstitülerindeki gibi bünyesinde birçok yapı bulunduran bir yerleşkedir. İçinde gerek eğitim gerek barınma gerekse de diğer ihtiyaçları karşılamak için irili ufaklı birçok bina bulunduran enstitü, uzun yıllar işlevsiz ve kendi kaderine terk edilince, zamana yenik düşmüş ve yapıların çoğunun hasar almasını hızlandırmıştır. Deprem nedeniyle yıkılmış, taşıyıcı sistemi tahrip olmuş, kış koşulları nedeniyle çatısında hasar olan yapıların etkilenmesi daha fazla olmuştur. (Görsel 5)

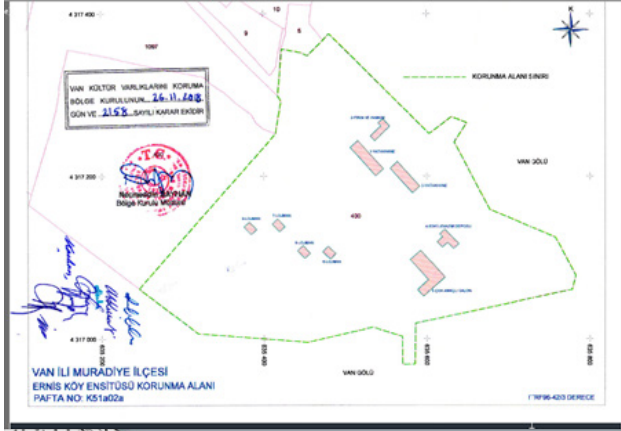
Görsel 5. Çatıları hasar gören Yatakhane ve Levazım Yapıları (Kaynak Yaşar Subaşı Direk Arşivi, 2024)

Yerleşkenin yarım ada olması nedeniyle üç tarafından Van Gölü sularına maruz kalması, yeraltı suları da, zamanla yapıları yok olma eşiğine getirmiş, bir kısmının kalıntısı dururken, ayakta kalanlar da hasar görek günümüze gelmeyi başarmıştır (Görsel 6).

Görsel 6. Ayakta Kalan Tescilli Yapılar (Yaşar Subaşı Arşivi, 2024)

Yakın dönemde, 2018 yılında Atayurt adında turizm amaçlı bir işletmeye yaklaşık 50 dönümlük bir alan tahsis edilen yerleşkede, aslında ayakta kalan dokuz yapının, Diyarbakır Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 22.06.2000 tarihli Kararı ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu uyarınca korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edildiği bilinmektedir. Bu tescil 2018 yılında Van kurulu kararı ile tüm yerleşke koruma alanı olarak tescillenmiştir (Görsel 7).

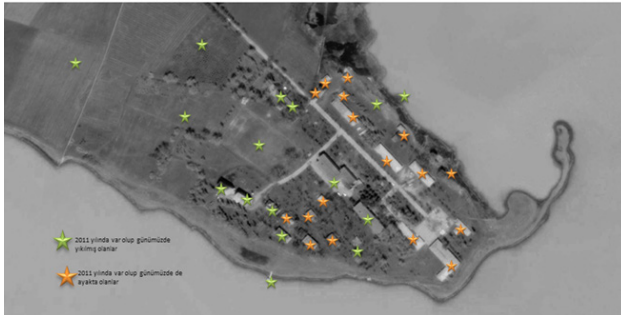

Görsel 7. Van Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 26.11.2018 sayılı kararı ve tescilli yapılar (Kaynak: VKTKK)

Ancak bu tescillere rağmen, Van depremlerinin yaşandığı 2011 yılından, restorasyon kararının ve uygulanmasının başladığı 2025 yılına kadar geçen süreçte, bu yerleşke ve yapılarla ilgili herhangi bir müdahale yapılmamasının, kendi kaderine terk edilmesinin, doğal çevre koşullarına ve mesire amaçlı gelen insanların tahribatına açık bir şekilde bırakılmasının gerekçeleri tam olarak bilinmemekle birlikte, nedenlerden birinin Enstitü mirasının kültürel-politik anlamda yeterince sahiplenilememesi veya tanınmaması olduğu düşünülebilir.

4. VAN ERNİŞ KÖY ENSTİTÜSÜ İLE İLGİLİ 2025 RESTORASYONU ÖNCESİ ÇALIŞMALAR

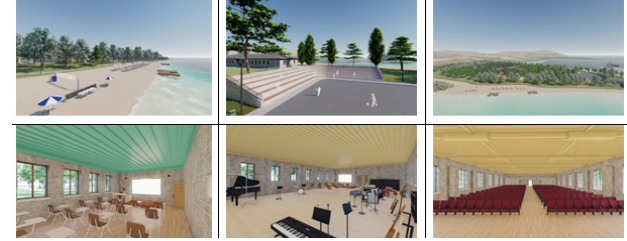
Van'da 23 Ekim 2011'de meydana gelen 7,2 ve 9 Kasım'daki 5,6 büyüklüğündeki depremler, kentnin birçok yerinde hasarlar oluştururken, Muradiye ilçesine bağlı Erniş Köy Enstitüsü Yerleşkesinde bulunan Anadolu Öğretmen Lisesinin bazı yapıları yıkılırken, bazıları ayakta kaldı ve sonrasında bu alan atıl halde kendi kaderine terk edildi (Görsel 8).

Görsel 8. 2011 Van depremleri sonrası Erniş Köy Enstitüsü Yerleşkesinde yıkılan ve ayakta kalan yapılar (Kaynak: Yaşar Subaşı Direk tarafından Google Earth üzerinden düzenlenmiştir)

Yetkili kurumlar tarafından arazinin 60 dönümlük kısmında 2012 sonrası yeni bir okul yapısı inşa edildi. Daha sonra Enstitü'nün tarımsal alanı olan 50 dönümlük yer, 2018 yılında Türk Kültürünü tanıtmak, aynı zamanda mesire amacıyla kullanılmak amacıyla özel bir işletme olan Atayurt projesi için tahsis edildi.

Enstitü'nün tescilli ve tescilsiz birçok binasını kapsayan yarımada şeklindeki 150 dönümlük arazi ise değerlendirilmedi. Yaklaşık 12 yıllık bir aradan sonra, 2022 yılında, Alpaslan Fen Lisesi Mezunu ve mevcut iktidar partisinden milletvekili aday adayı olan yerli bir mimar tarafından, bu alanın restore edilip gençlik kampına dönüşmesi fikri önerildi. Hatta bu öneri dönemin yetkilileri tarafından çok benimsendi ve Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından yatırım listesine alınarak ihaleye çıktı. Bu mimarın gönüllülük esasıyla yaptığını söylediği proje önerileri, Görsel 9'da Tablo şeklinde verilmiştir (Url-5).

Görsel 9. Erniş Köy Enstitüsü için ilk kez 2022 yılında önerilen Gençlik Kampı Projesi Ön Çalışmaları (Kaynak: Url-5 ; Uyarlayan Yaşar SUBAŞI DİREK,2025)

Bu çalışmanın yazarı tarafından alanla ilgili ilk çalışmalar 2021 yılı sonlarından itibaren başlamıştır. O dönem literatür aramalarında, bu enstitü ile ilgili detaylı çalışma yapan kaynaklara ulaşılamamış, okulun arşivinin de deprem sonrası bazı nedenlerle (su baskını ve yangın vb) imha olduğu bilgisine ulaşılmıştır[3]. Bu nedenle 2021 yılı sonlarından itibaren alanda yerinde gözlem ve incelemelerde bulunulmuş, ölçümler ve çizimler yapılarak, fotoğraflanarak bir arşiv oluşturmak, aynı zamanda bu enstitüyü ve yerleşkeyi tüm ülkeye tanıtmak amaçlanmıştır. Bu amaçla 2023 yılında Türkiye'de Modernizmin Yerel Açılımları XIX docomomo Türkiye Poster Sunuşlarında (Görsel 10.a), sonra farklı uluslararası kongrelerde sunular yapılarak bu kültürel mirasa dikkat çekmeye çalışılmıştır.

Yine Enstitü'nün kültürel mirasına ve atıl halde kalmasına dikkat çekilmesi amacıyla, üç yürütücü öğretim elemanlarından biri olan bu yayının yazarı, Van YYU Mimarlık Bölümü 2024-2025 bahar döneminde öğrencilerin tasarım stüdyosunda çalışması istenen "Van Erniş Köy Enstitüsünü Yeniden Düşünmek" konulu projede görev almıştır (Görsel 10.b)[4]

Görsel 10. b. Van YYU Mimarlık Bölümü Öğrencilerinin yaptığı mevcut alan incelemesi görseli (Kaynak: YYU Arşivi)

Görsel 10. a. Türkiye’de Modernizmin Yerel Açılımları XIX docomomo_türkiye de sunulan Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesinin Posterini (Kaynak: Türkiye’de Modernizmin Yerel Açılımları XIX docomomo_türkiye)

5.VAN ERNİS KÖY ENSTİTÜSÜNÜN RESTORASYONU VE VAN GENÇLİK KAMPI OLARAK YENİDEN İŞLEVLENDİRİLMESİ

Günümüze geldiğinde, Gençlik Kampı olarak yapılması planlanan Van Ernis Köy Enstitüsünde, restorasyon projelerinin tamamlandığına dair haberler (Görsel 11) sosyal medya tanıtımlarında görülmektedir (Url-6, Url-7, Ur-8).

Görsel 11. Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesinin ‘Gençlik Kampı’ yapılacağına dair gazete haberleri (Url-6)

Van Ernis Köy Enstitüsünün ‘Van Alparslan Gençlik Kampı’ tasarımı ve restorasyon projelerinin Ankara merkezli bir firma tarafından üstlenildiği bilinmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü Etüd Proje Daire Başkanlığı tarafından ihale edilen ve Kültür ve Turizm Bakanlığınca da desteklenen bu projenin yetkililerce 1000 civarında genci ağırlanacağı, gerek deniz, gerekse karada farklı sportif etkinliklerin yapılacağı bir kampa dönüşeceği belirtilmiştir (Url-7, Url-8). Detaylı bilgi henüz tam olarak kamuoyuyla paylaşılmadığından mevcut yapıların durumları ve medyadan elde edilen verilerle hazırlanan, restorasyon sonrası projelerin görselleri, tablo şeklinde Görsel 12’de düzenlenmiştir[5].

	Mevcut Durum	Onerilen Restorasyon Projesi	Mevcut Durum	Onerilen Restorasyon Projesi
Yerleşke				
Derslikler/ Laboratuvarlar				
Atölyeler/İhtiler				
Yatakhaneler				
Diğer yapılar				

Görsel 12. Van Köy Enstitüsünün Mevcut Durumu ve Restorasyon Projesinde Onerilen Düzenlemeler (Kaynak: Mevcut Durum Fotoğrafları Yaşar Subaşı Direk arşivinden alınmıştır. Restorasyon Projesi ile ilgili görseller (Url-9’da alınmış ve yazar tarafından tabloda düzenlenmiştir).

Onarım müdahalesi sonrası, görsel anlamda bütünlük sağlamak amacıyla, tüm yapılarda aynı tür taş kaplamaların uygulanmasını planlandığı, medyada paylaşılan görsellerden anlaşılmaktadır. Henüz hangi mekânın hangi işleve dönüştürüleceği kesin bilgisi paylaşılmadığından, yapılan projelerin daha çok mevcut yapıların onarımı şeklinde olduğu düşünülmektedir. Ancak sosyal medyada paylaşılan projeye bakıldığında, yatakhane birimlerinin ve lojmanların konaklama amacıyla, eski işlik olan marangozhanenin karşılama ve idare binası gibi tasarlandığı okunmaktadır (Görsel 13).

Görsel 13. Van Gençlik Kampı Restorasyon Projesi Vaziyet Planı (Url-10)

Gerçekleştirilecek kapsamlı onarım çalışmalarında yerleşkedeki yapılarda farklı nedenlerle uzun yıllar süresince oluşan hasarların giderilmesine yönelik müdahaleler yapılacağı düşünülmektedir. Alanda yapılan müdahaleler öncesi, gözlemsel tespitler dışında, yapısal analizlerin, malzeme analizlerinin ve deprem etkileri analizlerinin yapıldığı ve yapılarda meydana gelen hasarların kapsamlı şekilde değerlendirildiği umulmaktadır.

Çünkü birçok yapısal sorunları ve hasarları bulunan yerleşkedeki yapıların ancak doğru, etkin, sürdürülebilir özelliği olan güçlendirme uygulamalarının gerçekleştirilmesi sonucunda, yapısal sorunların ve hasarların giderilebileceği düşünülmektedir. Bu amaçla restorasyon çalışmalarının uzman ekipler gözetiminde uygulamalarının yapıldığı umut edilmektedir.

Diğer yandan, uygulanan projede mevcut yeşil alanın ve tarihi değerdeki ağaçların korunmasına gösterilen özen son derece olumludur. Aynı zamanda yeni yapılması planlanan yapılar için yıkılmış yapı yerlerinin kullanılmaya çalışılması, tescilli yapıların aslına uygun restore edilerek, tescilsiz veya yıkılmış yapıların da tekrar olduğu şekliyle ayağa kaldırılıp farklı işlevler verilerek kullanıma açılması, projenin başarısını etkileyecek olumlu ve önem gelişmelerdir.

Enstitüdeki yapıların özgünlüğünün korunması, yapısal güçlendirme, belgeleme, katılımcılık, mekânsal hafıza ve yeni işlevlendirme gibi ölçütlerin hepsi, aynı zamanda toplumsal belleği yeniden canlandırmayı da mümkün kılmaktadır.

5.1. Restorasyonu Temel İlkeler ve Kuramsal Çerçeve Açısından Değerlendirme

VanErnisKöyEnstitüsünüyenidencanlandırılmaya çalışıldığı restorasyon süreci, aşağıda sıralanan kuramsal ve pratik ilkelere dayanarak (Ahunbay, 2006) tasarlandığı düşünülmektedir. Yapılmakta olan ve medyada paylaşılan, aynı zamanda yerinde görülen uygulamada bu ilkelerin ne ölçüde karşılandığı değerlendirilmektedir.

Özgünlük ve Bütünlüğün Korunması: Yapıların orijinal malzeme, yapı tekniği, mimari sadelik ve plan kurgusunun korunması ilkesinin, Proje kapsamında dikkate alınmaya çalışıldığı görülmektedir.

Asgarî Müdahale: Gereksinim dışı müdahalelerden kaçınılması, yapılan değişikliklerin minimumda tutulması, projelerde dikkat edilen konulardan biri olarak değerlendirilebilir.

Belgeleme ve Tarihsel Araştırma: Rölöve, restitüsyon, arşiv belgeleri, eski fotoğraflar, tanıklıklar ve sözlü tarih çalışmalarının temel alınması gerekir. Birkaç yıldır Enstitü üzerinde çalışmalara ağırlık verildiği söylenebilir.

Yapısal Güçlendirme ve Deprem Güvenliği: Bölgenin deprem riski dikkate alınarak, görünmez veya minimal estetik etkiye sahip güçlendirme tekniklerin dikkatle uygulanmalıdır. Uygulayıcı firmanın bu konuda uzmanlarının detaylı ve hassas çalışmalar yapması beklenmektedir.

Mekânsal ve Çevresel Bütünlük: Enstitü kampüsünün yalnız binalarla değil; atölyeler, tarım/ bahçe alanları, yollar ve çevresel doku ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu konudaki uygulamaların, Vaziyet planlarında ve paylaşılan görsellerde olumlu olduğu söylenebilir.

Katılımcı ve Şeffaf Yönetim: Yerel halk, sivil toplum, tarihçi, mimar ve uzmanların sürece dahil edilmesi ilkesi. Restorasyonla ilgili kararların toplumsal sahiplenmeyle alınması hususunda yeterince çalışma yapılmadığı ve eksiklikler olduğu düşünülmektedir. Özellikle kentteki üniversitenin sürece dahil edilmediği görülmektedir.

Yeni İşlevlendirme: Yerleşkenin 'Gençlik Kampı' şeklinde yeniden işlevlendirilerek hem kültür-egitim merkezi, hem de toplumsal belleği yaşatacak bir mekân olarak planlanması sürdürülebilir bir proje olarak değerlendirilebilir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Van Ernis Köy Enstitüsü'nün yol olma ve yıkım tehditinin evrilerek restorasyon kararına geçişi, Türkiye'de kültürel miras bilincinin ve koruma politikasının ne kadar kırılğan ama bir o kadar da umut vaat eden olduğunu göstermektedir. Restorasyonun başarıyla tamamlanması; yalnızca yapıların onarımı değil, kaybedilmekte olan bir toplumsal deneyimin, pedagojik idealin ve kolektif hafızanın yeniden inşası anlamına gelmektedir. Bu süreç, Köy Enstitüleri'nin özgün değerlerini yeniden görünür kılmak ve çağdaş Türkiye'ye onların mirasını bırakmak açısından da büyük önem taşımaktadır.

Köy enstitüleri buldukları yerlerde gerek köylerin gerekse kentlerin gelişimine katkı sağlayan ve toplumu uygarlık seviyesine taşımak için önemli unsurlardandı. En son açılan ve ne yazık ki kısa ömürlü olan Van Ernis Köy Enstitüsü, kısa sürece rağmen bulunduğu çevreye son derece katkı sağlayan günümüzde de simgesel değeri yüksek olan Cumhuriyet mimarlık mirasını oluşturan yapılar topluluğunu kapsamaktadır.

Van Ernis Köy Enstitüsü yapılarında oluşan hasarlara, özgünlüğünü koruyacak şekilde yapılacak müdahaleler, restorasyon ve tadilat çalışmaları sonucu verilecek işlevlerle yeniden kullanımı, bu yapıların bir sonraki nesillere aktarılması adına önemli olacaktır. Bu müdahalenin başarıya ulaşması, yalnızca teknik restorasyon süreçlerinin niteliğine değil, aynı zamanda yapının yeniden toplumsal yaşama kazandırılmasına bağlıdır.

Köy Enstitülerinin mekânsal ve ideolojik mirası, yalnız geçmişe ait değil; geleceğin eğitim politikalarına ışık tutabilecek canlı bir referans kaynağıdır. Van Ernis Köy Enstitüsü örneği, geç kalınmış olsa da doğru yönde atılmış bir adım olarak, bu mirasın görüne bilirliliğine ve sürdürülebilirliğine katkı sunmaktadır. Son olarak, yöre halkının toplumsal belleğinde önemli bir yer tutan Van Ernis Köy Enstitüsünün tanıtılması ve gelecek kuşaklara daha iyi aktarılabilmesi için, tarafımızdan yapılan bu çalışma dışında, konu ile ilgili başta tarih, sosyoloji ve ekonomi olmak üzere farklı disiplinlere mensup araştırmacıların yeni çalışmalarına da ihtiyaç duyulmaktadır.

DİPNOT

[1] Annesi ve babası, Rus ordusu 1915'te Van'ı işgal edince Muradiye ilçesine bağlı Ünseli (Arnes/Ernis) köyünden Çukurova'ya göç etmiş ve Yaşar Kemal orada doğmuştur. Ancak köken olarak Muradiye Ernisli olması, edebiyat yönü dışında da, bölge halkı tarafından gururla anılması neden olmaktadır. (Detaylı Bilgi için Bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yasar-kemal-vani-unutamadi-van-ise-hatirlamiyor-ismi-yasatilsin-haber-1690610>)

[2] Van Gölü kenarındaki yarımada bulunan, son köy enstitüsü olan Van Ernis Köy Enstitüsü. 1948'de köy enstitüsü olarak açılmadan önce 1915-1918 yıllarında Ruslara ait tersane olarak, ardından denizcilik işletmesi ve piyade alayı olarak faaliyet göstermiştir. 1948'de Köy Enstitüsü olarak açılınca da 1953 yılında Ernis ilköğretmen okulu, 1973 Alpaslan İlk Öğretmen okulu, 1975 Alpaslan Öğretmen Lisesi ve 1990 Alpaslan Anadolu Öğretmen Lisesi, 2014 Muradiye Alpaslan Anadolu Lisesi, 2018'den günümüze yerleşke girişinde yapılan yapılar ile Muradiye Alpaslan Fen Lisesi olarak faaliyet göstermektedir.

[3] Van Ernis Köy Enstitüsü, her ne kadar yaklaşık 80 yıllık bir geçmişe sahip olsa da, ne yazık ki bu enstitünün varlığı, sadece köy enstitüsü ile doğrudan veya dolaylı ilişkisi olan sınırlı sayıda insan tarafından bilinmekteydi. Atayurt mesire yeri sonrası daha çok kişi tarafından bilinmeye, araştırılmaya ve incelenmeye başlandı. Çalışmanın yazarı da köy enstitüleri üzerine yaptığı bir araştırma sonrası bu enstitü hakkında bilgi sahibi oldu. Sonrasında detaylı araştırma yapıldığında bazı kaynaklar hariç (Bkz. Dewey ve Kirby, Kardeş), spesifik olarak bu enstitü ile ilgili detaylı bir bilimsel çalışmaya ulaşamadı.

[4] Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Mimarlık Bölümü Öğrencileri de bu alanla ilgili bir tasarım stüdyosu uyguladı. Bu stüdyo kapsamında, Van Ernis Köy Enstitüsünü Yeniden Düşünmek konulu projeye 18 öğrenci, ders öğretim elemanları ile birlikte farklı projeler önerdiler, bu projeler Fakültede sergilenerek Enstitü ile ilgili farkındalık sağlandı.

[5] Restorasyonla ilgili bilgi daha çok haber ve bazı görseller şeklinde kamuoyuna duyurulduğundan, çalışma kapsamında bu görsellerden yararlanılmış ve restorasyon süreci okunmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

Ahunbay, Z. (2003). Mimari Mirasın Analizi, Korunması ve Strüktürel Restorasyonu İçin İlkeler, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICO-MOSTR_tr0033791001536913477.pdf (E.T.25.10.2025)

Akyüz, Y. (1989). Türk eğitim tarihi: Başlangıçtan 1988'e. Ankara: A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları No: 160

Aydoğan, M. (1997). Hasan Âli Yücel, Köy Enstitüleri ve Köy Eğitimi İle İlgili Yazıları, Konuşmaları, I. B. İstanbul, Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı Yayınları

Aysal, N. (2005). Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi S 35-36

Cesur, K., 2024. Yaşar Kemal Van'ı unutamadı, Van ise hatırlamıyor, <https://www.gazeteduvar.com.tr/yasar-kemal-vani-unutamadi-van-ise-hatirlamiyor-ismi-yasatilsin-haber-1690610> (E.T. 24.11.2025)

Dewey, J. (1939). Türkiye Maarifi Hakkında Rapor, Maarif Vekilliği, Devlet Basımevi, İstanbul.

Eyüboğlu, S. (1999). Köy Enstitüleri Üzerine, Cumhuriyet Yayınevi, İstanbul

Kardeş, A. (2012). Cumhuriyet Döneminde Van Gölü Havzası'nda Yapılan Kamu Harcamaları Ve Yatırımlar (1923-1950) Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012, Erzurum.

Kartal, S. (2008). Toplum Kalkınmasında Farklı Bir Eğitim Kurumu: Köy Enstitüleri, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi

Kirby, F., (1962), Türkiye'de Köy Enstitüleri, İmece Yayınları - 1962.

Ortaç, İ. (2005). Ülkemizin Kaçırıldığı En Büyük Eğitim Projesi: Köy Enstitüleri, Başkent Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Eleştirel - Yaratıcı Düşünme ve Davranış Araştırmaları Laboratuvarı

Subaşı Direk, Y. (2023). Van Ernis Köy Enstitüsü Yerleşkesi, Docomomo, Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları, 2023, Ankara

İNTERNET KAYNAKLARI

Url-1: <https://www.egitimveotesi.com/bugune-isik-tutan-koy-enstituleri/> (E.T. 26.11.2025)

Url-2: : <https://www.malumatufurus.org/wp-content/uploads/koy-enstitusu-ders-kitaplari.jpg> (E.T. 26.11.2025)

Url-3: <https://www.ekoicq.com/turkiyenin-ilk-ekolojik-egitim-deneyimi-koy-enstituleri/> (E.T. 26.11.2025)

Url-4: <http://www.cilavuz.org/haberdetay/81-yila-girerken> (E.T. 26.11.2025)

Url-5: <https://www.gazetevan.com/haber/van/176307/dogu-anadolunun-tek-genclik-kampi-vanda-yapiliyor> (E.T.26.11.2025)

Url-6: <https://vanolaycom.teimg.com/crop/1280x720/vanolay-com/uploads/2025/11/vanda-bulunan-rus-karargahi-genclik-kampina-donusuyor-1-1.jpg> (E.T. 26.11.2025)

Url-7: <https://www.instagram.com/reel/DQEb2vFCjh> (E.T. 24.11.2025)

Url-8: <https://www.sehrivangazetesi.com/vandaki-rus-ve-emeni-karargahi-onemli-proje-donusuyor> (E.T. 24.11.2025)

Url-9: https://www.instagram.com/p/DQE9OH-i39/?img_index=7-19 (E.T. 24.11.2025)

Url-10: <https://www.van65haber.com/vana-gencler-icin-tarihi-ve-modern-bir-eser-geliyor> (E.T. 24.11.2025)

Url-11: <https://www.tarihbilimi.net/koy-enstituleri/#google> (E.T.22.11.2024)

Yaşar Subaşı Direk

Yaşar Subaşı Direk, , Lisans eğitimini Dicle Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünden almış, aynı yıl Araştırma Görevlisi olarak kendi okulunda göreve başlamıştır. Yüksek Lisans Eğitimini Fırat Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Bina Bilgisi Anabilim Dalında, Doktora Eğitimini Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Yapı Anabilim Dalında tamamlamıştır. Halen 2006 yılında Öğretim Üyesi olarak göreve başladığı ve birçok akademik ve idari görevi uzun yıllar başarıyla sürdürdüğü Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, Yapı Anabilim Dalında akademik çalışmalarını yürütmektedir.

Yok Olmanın Kıyısından Restorasyona: Van Ernis Köy Enstitüsü Üzerine Bir Değerlendirme

Cumhuriyet'in erken dönem eğitim politikalarının en özgün uygulamalarından biri olan Köy Enstitüleri, Türkiye'de kırsal kalkınma, kamusal eğitim ve toplumsal dönüşüm hedeflerinin mekânsal temsilcileri olarak kültürel miras niteliği taşımaktadır. Bu mirasın önemli örneklerinden Van Ernis Köy Enstitüsü, uzun yıllar süren ihmal ve kullanım dışılığından yıkım tehlikesiyle karşı karşıya kalmış ancak son aşamada alınan restorasyon kararı ile bu mirasın korunması açısından önemli bir eşik aşılmıştır. Bu çalışma, Van Ernis Köy Enstitüsü özelinde, Köy Enstitüleri'nin tarihsel ve kültürel önemini vurgulamakta; yok oluşla yeniden işlevlendirilme arasındaki dramatik sürecini ele alarak, kültürel miras ve eğitim yapılarının toplumsal hafızadaki yeri üzerinden, restorasyon sürecini değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Van, Kültürel Miras, Van Ernis Köy Enstitüsü Restorasyonu, Van Ernis Köy Enstitüsü.

From The Border Of Extinction To Restoration: An Assessment Of The Van Ernis Village Institute

Village Institutes, one of the most distinctive implementations of the Republic's early education policies, constitute a cultural heritage as spatial representatives of rural development, public education, and social transformation goals in Turkey. The Van Ernis Village Institute, a prominent example of this heritage, faced the threat of demolition after long years of neglect and disuse. However, the recent decision to restore it has crossed a significant threshold for its preservation. This study highlights the historical and cultural significance of Village Institutes, specifically the Van Ernis Village Institute. It examines the dramatic process between extinction and revitalization, and evaluates the restoration process through the perspective of the place of cultural heritage and educational structures in social memory.

Keywords: Van, Cultural Heritage, Van Ernis Village Institute Restoration, Van Ernis Village Institute.

TRABZON ÇÖMLEKÇİ BÖLGESİNDE KENTSEL DÖNÜŞÜM HEDEFLİ YENİ PROJELERİN KÜLTÜR VARLIKLARI VE ÇEVRESİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Murat Tutkun, KTÜ, Mimarlık Bölümü, Restorasyon Ana Bilim Dalı
Dana Kahwaji, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı

1. GİRİŞ

Toplumu oluşturan bireyler doğuştan veya kronik rTrabzon'un en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çömlekçi, kendine özgü topoğrafyası, zengin ticari tarihi ve kıyı şeridini karakterize eden çok katmanlı kültürel dokusu sayesinde şehrin tarihi gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Trabzon limanına en yakın yerleşim yerlerinden biri olan Çömlekçi, yüzyıllardır ticaret ve zanaat faaliyetlerinin yanında konut alanlarının da yoğunlaştığı bir çekim merkezi olmuştur. Bu nedenlerle mahalle, Trabzon'un tarihi ve ekonomik ağları, sosyal ilişkileri ve geleneksel kentsel yerleşim düzeninin en önemli örneklerinden biridir.

Çömlekçinin önemi sadece bireysel tarihi yapılarında değil, aynı zamanda haritalarda açıkça görülebilen mekânsal sürekliliğinde de yatmaktadır. Bu süreklilik, konut düzenlemeleri, sokak düzenleri, kıyı ile ilişkisi, arsa yapısı ve tarihi derinliği ile kendini göstermektedir. Osmanlı dönemi ve cumhuriyetin ilk yıllarına ait haritalar ile güncel şehir planları karşılaştırıldığında, kıyı şeridindeki dönüşümlere direnen mahallenin benzersiz dokusu, Trabzon'un kolektif hafızasını korumada önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan Çömlekçi, şehrin mimari mirasını, sosyal dokusunu ve tarihi kimliğini somutlaştıran, önemli sirkülatif bağlantılar üzerinde yer alarak geçiş alanı niteliği taşıyan nadir kentsel alanlardan biridir.

Ancak, son yıllarda bölgede gerçekleştirilen büyük ölçekli kentsel dönüşüm ve iyileştirme projeleri, tarihi dokunun bütünlüğü ve kültürel mirasının geleceği hakkında önemli tartışmaları başlatmıştır. Yoğun yapılaşma baskısı, arazi kullanımındaki değişiklikler, kapsamlı fiziksel müdahaleler ve geleneksel işlevlerin kaybolması, mahallenin otantik kentsel karakterinin zayıflamasına neden olmaktadır. Yeni projeler mekânsal düzeni yeniden şekillendirirken, tarihi binaların nasıl korunacağı, belirli işlevlere nasıl uyarlanacağı ve yeni çevresel koşullara nasıl entegre edileceği konusu kritik bir araştırma alanı haline gelmiştir.

Bu çalışma, Çömlekçideki kentsel dönüşüm ve iyileştirme projelerinin, tarihi binaların uyarlanabilir yeniden kullanımına ve tarihi çevre ile mekânsal uyumuna etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Araştırma şu temel soruyu ortaya koymaktadır:

"Tarihi binalar yeni kullanımlara ve değişen kentsel çevreye nasıl uyum sağlayabilir; yeni projeler tarihi dokuya nasıl entegre edilebilir?"

Araştırmanın kapsamı, farklı dönemlere ait haritalar, tarihi fotoğraflar, arşiv belgeleri ve saha gözlemleri aracılığıyla Çömlekçi'nin tarihi dokusunun analizini içermekte; aynı zamanda da proje alanı ve etki alanı içindeki tarihi binaların, kentsel alanların ve arkeolojik kalıntıların mevcut

durumunu da değerlendirmektedir. Bu kapsamda çalışma, Çömlekçi'deki dönüşüm sürecinin mimari miras, kentsel kimlik ve mekânsal süreklilik üzerindeki etkilerini kapsamlı bir çerçeve içinde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın metodolojisi ise, mimari değerlere ilişkin saha belgelemesi, tarihi binalara ilişkin durum değerlendirmesi ve müdahalelerin kronolojisinin analizini içeren çok disiplinli bir analize dayanmaktadır (Tablo 2. ve 3.). Bu analiz, kalkınma politikalarının tarihi kentsel doku üzerindeki etkisini değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Koruma kavramı:

Mirasın korunması kavramı, tarihi binaların fiziksel bütünlüğünü korumakla kalmayıp, kültürel, sosyal ve mekânsal anlamlarının sürekliliğini de sağlamayı amaçlayan çok yönlü bir disiplindir. Ahunbay (2017) tarafından vurgulandığı gibi, mirasın korunması geçmiş "dondurmak" anlamına gelmez; aksine, binanın tarihsel gelişimi, çevresel ilişkileri, kullanım modelleri ve onu şekillendiren sosyal hafıza ile birlikte incelenmesi gereken dinamik bir süreçtir. Bu yaklaşım, bir yerin benzersiz kimliğini şekillendiren genel bağlamı korumayı amaçlamaktadır.

Regel'in (1903) anıtların değeri üzerine teorisi bu bağlamda özellikle önemlidir. Regel, bir binanın değerinin sadece biçimsel veya zamansal özellikleriyle sınırlı olmadığını, toplumun ona attığı "yaşanmış deneyim" ve "hafıza değerlerini" de içerdiğini savunur. Bu bakış açısına göre, koruma sadece fiziksel varlığı değil, aynı zamanda bina ile ilişkili sosyal anlamları, duygusal bağları ve hafızanın sürekliliğini de kapsar. Tarihi binalara müdahale ederken, temel amaç toplumun bina ile kurduğu ilişkiyi gelecek nesillere aktarmaktır (Riegel, 1903). UNESCO'nun tarihi kentsel peyzajlara yaklaşımı (UNESCO, 2011), korumanın fiziksel bileşenlerle sınırlı olmadığını, kültürel kimlik, yaşam tarzları, ekonomik işlevler ve mekânsal uygulamalarla iç içe geçmiş bir sistem olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtir. Uluslararası Anıtlar ve Siteler Konseyi (ICOMOS, 2013), özgünlük, bütünlük, asgari müdahale ve uyarlanabilir yeniden kullanım gibi ilkelerin koruma politikalarının temelini oluşturduğunu vurgulamaktadır. Bu ilkeler, korumanın sürdürülebilir kalkınma, sosyal katılım ve kültürel süreklilikle bağlantılı bir süreç olduğunu göstermektedir.

Bu bağlamda, mirasın korunması çağdaş akademik literatürde, tarihi bir yapıya yönelik salt teknik müdahalelerin ötesine geçen, yer ve topluluk arasındaki ilişkiyi, kültürel kimliği koruyan ve geçmiş ile bugünü birbirine bağlayan entegre bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Jokelit, 1999; Feldman, 2003). Bu bağlamda kültürel mirasın korunması, sosyal dokuyu, mekânsal örüntüleri, kullanım pratiklerini ve kolektif hafızayı dikkate alan çok disiplinli bir yaklaşım gerektirir.

2.2. Kentsel Dönüşüm kavramı:

Kentsel yenileme, modern şehirlerin fiziksel, sosyal ve ekonomik sorunlarını ele almayı amaçlayan planlı ve kapsamlı bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Tikeli, 2011). Ancak bu kavram, binaların yenilenmesi veya altyapının iyileştirilmesi ile sınırlı değildir; aynı zamanda topluluk ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi, ekonomik kaynakların yeniden dağıtılması ve kentsel kimliğin yeniden şekillendirilmesi gibi karmaşık sosyal süreçleri de kapsar (Harvey, 2015). Harvey, şehirleri statik varlıklar olarak değil, sürekli değişim ve etkileşim içinde olan dinamik sistemler olarak görür ve bu sistemlerin organik özelliklerini ve sosyo-ekonomik bağlantılarını sürekli olarak yeniden ürettiklerini savunur.

Thomas (2003), kentsel yenilenmeyi birikmiş sorunlara kapsamlı bir yanıt olarak görürken, Akiu (2017), bunu bozulmuş ve işlevsiz alanları canlandırmanın bir yolu olarak tanımlamaktadır. Buna karşılık, Roberts ve Sykes (2000) kentsel yenilenmeyi, yerel ekonomiyi canlandıran ve yeniden yapılandıran dinamik bir motor olarak görmektedir. Koch (2000) ise, kentsel yenilenmeyi, ekonomik kalkınma ile tarihi ve kültürel mirasın korunması arasında denge kurma çabası olarak tanımlamaktadır. Bu çeşitlilik, fiziksel yenilenmeyle sınırlı olmayan, aynı zamanda sosyal ve kültürel boyutları da kapsayan kentsel dönüşümün çok boyutlu doğasını yansıtmaktadır.

Bu çok boyutlu özellikler, kentsel dönüşümü iki ucu keskin bir kılıç haline getirir: olumlu tarafı, kentsel ve ekonomik yenilenmeyi sağlar, yaşam kalitesini artırır ve altyapıyı modernize eder (Roberts ve Sykes, 2000); olumsuz tarafı ise tarihsel bağlamın kaybolması, yerel kimliğin ve toplumsal hafızanın zayıflaması olarak kendini gösterebilir (Harvey, 2015; Koch, 2000).

Ayrıca, son zamanlarda yapılan çalışmalar, kentsel dönüşümü değerlendirirken birkaç temel ilkeyi vurgulamaktadır. Bu ilkeler arasında: katılımcı planlama yoluyla yerel sakinlerin ve paydaşların sürece dahil edilmesi (Hilly, 1997); sürdürülebilirlik yaklaşımıyla ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları dikkate almak (Yigitkanlar ve Teriman, 2015) ve yeni projeleri tarihi doku ve kentsel kimlikle uyumlu hale getirmek (Bendleberry, 2009) yer almaktadır. Bu bağlamda, kentsel dönüşüm hem bir fırsat hem de bir risk olarak görülmeli ve sosyal, mekânsal ve tarihsel boyutları bütüncül bir şekilde analiz edilmelidir.

2.3. Yeniden Kullanım:

Yeniden kullanım terimi, mevcut binaların ihtiyaçlarını karşılamak üzere mevcut işlevleri ile ya da özel olarak tasarlanmış yeni işlevler kazandırarak ömürlerini uzatma sürecini ifade eder (Plevots ve Klempwell, 2011). Bu kavram, koruma ve kentsel yenileme arasında bir köprü görevi görür, mirasın fiziksel ve kültürel bütünlüğünü

korurken, kullanım ve günümüz konfor koşullarını yakalamaya yönelik geliştirme için mevcut ihtiyaçları da karşılar. Uyarlanabilir yeniden kullanım, çevresel sürdürülebilirlik için bir araç olarak öne çıkmakta, yıkımları azaltmakta ve yoğun tarihi dokuya sahip alanlarda kaynak kullanımını iyileştirmektedir (Bollin ve Lof, 2011).

Yeniden kullanımın faydaları çevresel faydalarla sınırlı değildir; aynı zamanda sosyal ve kültürel sürekliliği de destekler. Mevcut binaların yeniden kullanılmasıyla kentsel hafıza ve sosyal bağlantılar canlı tutulur ve geçmiş ile günümüz bağlamı birbirine bağlanır. Blifort ve Klempwell (2011), bu yaklaşımı, tarihsel değerleri özgünlüğünü koruyarak çağdaş mekanlara entegre etmek olarak tanımlamaktadır. Bu durum, binaların değişen kentsel bağlamda sosyal ve kültürel işlevlerini sürdürebilmelerini sağlar.

Yeniden kullanım, kentsel yenilemenin olası olumsuz etkilerini azaltmak için çok önemli bir araçtır. Kentsel yenileme ve modernizasyon projeleri bazen tarihsel bağlamın kaybolmasına neden olabilir. Uyarlanabilir yeniden kullanım stratejileri bu riskleri azaltarak tarihsel ve kültürel değerlerin korunmasını destekler ve mekânsal sürekliliği sağlar. Böylece, koruma, kentsel dönüşüm ve yeniden kullanım kavramları, projelerin tarihsel, sosyal ve mekânsal boyutlarındaki etkilerinin değerlendirilmesini sağlayan entegre bir sistem oluşturur.

Sonuç olarak, yeniden kullanım sadece eski binaları canlandırmakla kalmaz, aynı zamanda kentsel hafızayı ve kültürel değerleri koruyan ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen stratejik bir yaklaşım olarak da ortaya çıkar (Blifort ve Klempel, 2011; Paulin ve Lof, 2011).

3. TRABZON ÇÖMLEKÇİ MAHALLESİ

Bölgenin tarihsel gelişimi aşağıdaki dönemlere ayrılabilir:

a) 16-18. Yüzyıl (Erken Osmanlı Dönemi): Trabzon'un en eski yerleşim yerlerinden biri olan Çömlekçi Mahallesi, coğrafi konumu ve kentin omurgası üzerindeki stratejik konumu nedeniyle, bu dönemlerin her birinde kentin tarihsel gelişiminde merkezi bir rol oynamıştır. Bu mahalle, 1520-1523 yıllarına ait kadastro kayıtlarında "Mahalle-i Zaftunda" olarak geçmekte ve 40 aileden oluşan küçük bir yerleşim alanı olarak kayıtlıdır. Ayrıca Trabzon'un ilk Müslüman mahallelerinden biri olarak kabul edilmektedir (Somel, 2011: 27). Bu dönemde mahalle, denize doğrudan bağlı doğal alanlar ve küçük sosyal alanlarla karakterize edilmektedir.

b) 18-20. Yüzyıl (Ticari Dönem): 18. yüzyılda Trabzon'un il merkezi haline gelmesi ve Karadeniz'in uluslararası ticarete açılmasıyla Çömlekçi Mahallesi nüfus artışı ve ticari çeşitlilik yaşayarak kentsel yaşamın önemli bir merkezi haline gelmiştir (Öksüz, 2006). Bu dönemde inşa

edilen yeni konaklar ve alçak katlı evler, mahalleyi önemli bir ticari ve sosyal merkez haline getirmiştir.

c) 20. Yüzyıl Başları (Modern limanın inşasından önceki dönem):

Bu dönemde Çömlekçi Mahallesi, denizle bütünleşmiş düşük katlı müstakil evlerden oluşan bir yerleşim yeri olarak biçimlenmiştir. Kıyı bölgesi halk tarafından doğal bir plaj olarak kullanılmaktadır. Kahit Talas'ın 1920'lerdeki anlatımlarında mahalle, "yumuşak siyah kumları ve berber suları ile çocuklar için ideal bir doğal plaj" olarak tanımlanmakta ve bu tanım, o dönemin mekânsal ve sosyal özelliklerini canlı bir şekilde yansıtmaktadır (Çapa ve Çiçek, 2004). O döneme ait bazı tarihi binalar halen korunmaktadır.

d) 1946-1990 (Trabzon Limanı'nın açılışı):

1946 yılında temelleri atılan ve 1954 yılında açılan Trabzon Limanı, mahalle için bir dönüm noktası olmaktadır. Limanın inşasıyla Çömlekçi'nin denizle olan fiziksel bağlantısı kesilmiş ve kıyı boyunca uzanan geleneksel plaj tamamen ortadan kaybolmuştur (Baytal, 2013). 1950'lerde ulaşım yollarının yeniden düzenlenmesi ve Karadeniz Oteli'nin önüne bir otobüs terminali kurulması, mahallenin kentsel ulaşımın yeni merkezi olarak konumunu pekiştirmektedir. Bu durum, bazı tarihi binaların işlevini yitirmesine ve morfolojik değişikliklere yol açmıştır.

e) 1990-2009 (Ticaret yoğunluklu işlevsel değişim):

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, 1990'lar da bölgede Avrasya (Rus) pazarı kurulmuştur; mahalleye çok sayıda otel ve ticari bina inşa edilmiş ve bölge bavalı ticaretinin merkezi haline gelmiştir. Bu dönemde, yerel sakinlerin ayrılması ve sosyal dokudaki değişiklik, mahalledeki tarihi binaların işlevini yitirmesine yol açmıştır (Kurt, 2014). 1984-2005 döneminde Tanjant Yolu, tarihi alanlara olumsuz etkileri olan altyapı müdahalelerinin çarpıcı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etki ile, bölgenin tarihi bütünlüğü bozulmuş ve bölge kentsel çevresinden izole edilmiştir.

f) 2009'dan günümüze (Kentsel dönüşüm projeleri):

Çömlekçi'deki kentsel dönüşüm projesi, TOKİ ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi iş birliğiyle 2009 yılında başlatılmış ve toplam 245.000 metrekare alan üzerinde yürütülen kamulaştırma ve yıkım çalışmalarıyla mahallede büyük bir dönüşüm süreci başlatılmıştır. Bazı tarihi binalar kaybedilmiş, mahalle modern kentsel işlevler kazanmış ve sosyal/çevresel dokuda değişiklikler ortaya çıkmıştır (Anonim, 2017).

Yıl	Ana Özellik	Kronolojik Görseller			
		1814 (URL1)	1877 (URL2)	1893 (URL3)	1900 Başları (URL4)
1700-1920	Bölgesel ticaret merkezi	1910'lar (URL5-6)		1920'ler (URL7-8)	
		1930 (URL9)		1937 (URL10)	
		1940'lar (URL11-12)		1950 Başları (URL13-14)	
		1958 (URL15)		1968 (URL16)	
1920-1945	Cumhuriyetin başlangıcı	1970'ler (URL17-18)		1990'lar (URL19)	
1946-1990	Liman inşaatı ve bölgenin denizden ayrılması	1995 (URL20)		2000 (URL21)	
		2011 (URL22)		2014 (URL23)	
		2017 (URL24)		2025 (URL25)	
		2011 (URL22)		2014 (URL23)	
1990-2009	İhmal ve mirasın giderek artan farkındalığı	2011 (URL22)		2014 (URL23)	
2009-2025	Büyük projeler ve kimlik üzerine tartışmalar	2011 (URL22)		2014 (URL23)	
		2017 (URL24)		2025 (URL25)	
		2011 (URL22)		2014 (URL23)	
		2017 (URL24)		2025 (URL25)	

Tablo 1. Çömlekçi Mahallesi'nin 1814-2025 Arası Yaşadığı Değişimler Örnekleri (URL 1-25)

Tablo 1'deki veriler, 1814 ile 2025 yılları arasında Çömlekçi Mahallesi'nde meydana gelen kentsel ve demografik gelişmeleri göstermektedir.

4. TRABZON ÇÖMLEKÇİ MAHALLESİ'NİN KENTSEL GELİŞİMİ:

Trabzon Çömlekçi Mahallesi'nde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreci, tarihi alanların restorasyonu ve kentsel koruma bağlamında bir vaka çalışması olarak karşımıza çıkmakta ve mimari kimliğin korunması gereklilikleri ile kentsel gelişimin modern baskıları arasında denge kurma ikilemini somutlaştırmaktadır. Araştırma alanı aşağıdaki gibi üç bölgeye ayrılmaktadır:

4.1. Bölge (Bölge A): tamamen ticari kullanıma doğru bir dönüşümle karakterize edilen farklı bir dönüşüm süreci izlemektedir. Analitik çalışmanın sonuçları, kentsel dönüşüm sürecinin 2015 yılında başladığını ve ilk adımların, mevcut binaların yaklaşık %70'inin yıkılması ve orijinal olarak konut işlevi gören binaların, halihazırda kullanımda olan ticari işlevli geleneksel binaların korunması olduğunu göstermektedir. Bölgenin hizmet altyapısının tamamlanması kapsamında, 2023 yılının sonunda yeni bir benzin istasyonu inşa edilmiştir. Ancak, bu dönüşümün en dikkat çekici özelliği, tescilli konut binalarının orijinal işlevinin tamamen kaybolmasıdır. Bu, hızlı kentsel dönüşüm ve yeni işlevsel baskıların kaçınılmaz bir sonucudur ve tüm bölgeyi tamamen ticari bir alana dönüştürerek, kentsel işlevlerin yeniden şekillenmesinde piyasa güçlerinin ve stratejik konumun etkisini vurgulamaktadır.

4.2. Bölge (Bölge B): B Bölgesi ise dönüşüm döngüsüne nispeten erken girmiş olup, analitik çalışma, değişikliklerin 2014 ortasında başladığını ve bunun ilk belirtisinin iki geleneksel konut binasının yıkılması olduğunu göstermektedir. Değişim hızı 2015 yılının başında önemli ölçüde artmış ve bölgedeki binaların yaklaşık %80'i yıkılmıştır. Bu binaların büyük çoğunluğu konut binalarıdır. 2017 yılında yapılan temizlik ve hazırlık çalışmalarının ardından, bölge dört yıl boyunca geçici ve düzenli bir şekilde otopark olarak kullanılmıştır. Bu durum, radikal bir gelişime başlanmadan önce, bir tereddüt veya bekleme dönemini yansıtmaktadır. Dönüşüm projelerinin başlaması, bölgenin tarihinde belirleyici bir dönüm noktası olmaktadır. Bu dönemde, sadece iki kayıt dışı konut binası istisnai olarak korunarak tüm alan temizlenmiştir. Kentsel dönüşüm ve geliştirme projesi kapsamında konut projesinin (TOKİ) uygulanması, bu yeni aşamanın pratik olarak somutlaşması olmuştur. 22.000 metrekarelik bir alanda uygulanan ve 2021 yılında tamamlanan projenin ilk aşaması, 421 eski konut binasının yıkılması ve 131 modern konut birimi ile 19 işyerinin inşa edilmesi ile somut sonuçlar vermiştir. Bu çerçevede, çağdaş mimari konseptleri ve entegre mahalle planlaması doğrultusunda tasarımların yapıldığı, sakinlere entegre ve sürdürülebilir bir yaşam ortamı sağlamak amacıyla çocuk oyun alanları, organize otoparklar ve spor salonları gibi kapsamlı hizmet tesisleri planlandığı; projenin temel fikrinin, bölgenin tarihi karakterini ve kendine özgü binalarını korumak, aynı zamanda kentin kentsel görünümünü bozan rastgele ve

harap binaları, çağdaş mimari ve estetik standartlara uygun yeni konut ve ticari alanlarla değiştirmek arzusundan kaynaklandığı ifade edilmektedir.

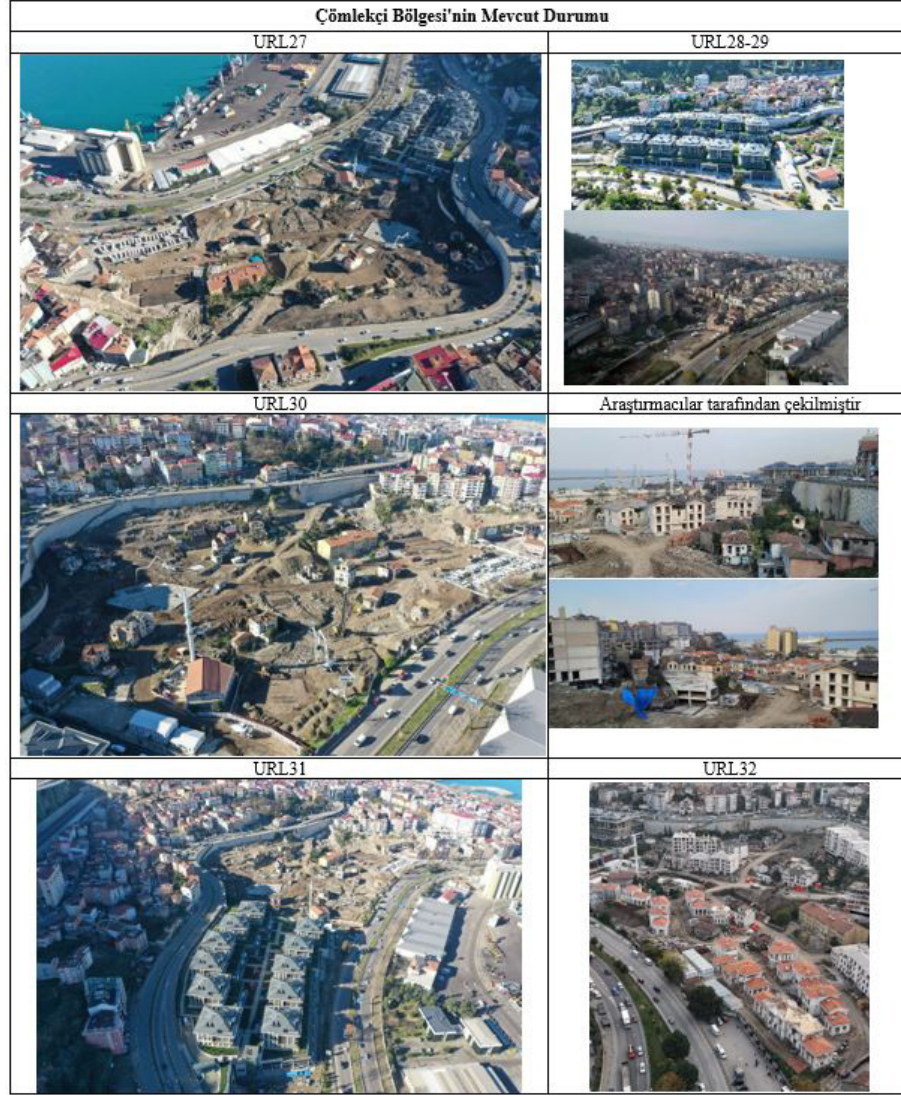
4.3. Bölge (Bölge C): C Bölgesi'nde kentsel dönüşümün ilk işaretleri, 2012 yılının başlarına kadar uzanmaktadır. Bu dönemde, kentsel dokuda hafif bir değişiklik hedeflenen ilk aşamasında, toplam konut sayısının yaklaşık %10'unun yıkılması hedeflenmiştir. Ancak belirleyici dönüm noktası, iddialı kentsel gelişim ve dönüşüm projesinin, fiili hazırlıklarının başlatıldığı 2023 yılının dördüncü ayında gerçekleşmektedir. Ana Mahalle'nin simge yapılarından olan Camii'nin çevresinden başlanarak, bölgenin daha yüksek kısımlarına doğru ilerleyen, kademeli bir dönüşüm yaklaşımı izlenmiştir. Bu aşamada, geleneksel dokunun korunmasına yönelik net bir politikanın uygulanmasının hedeflendiği ifade edilmiş, bu bağlamda cami ile birlikte tarihi veya mimari önemi olan sekiz konut binasının da korunduğu iddia edilmiştir. Yıkım çalışmaları, aynı yılın temmuz ayına kadar bölgenin toplam alanının yaklaşık %85'ine ulaşmıştır. Bu büyük çaplı yıkım çalışmalarının beraberinde, Çömlekçi Kilisesi, Çömlekçi Mahallesi Muhtarlığı ve Liman Çeşmesi gibi bir dizi önemli tarihi simgenin korunması, stratejinin temel taşlarından biri olarak belirtilmiştir. Bu dönemde proje kapsamında inşa edilecek toplam alanın yaklaşık 63 dönüm olması beklenmektedir. Bu durum, projenin sadece muazzam boyutunu değil, aynı zamanda bölgenin kentsel yapısı ve sosyal dokusunda niteliksel bir dönüşümü de işaret etmektedir.

Bölgeye ilişkin tarihi hava fotoğraflarının analiz sonuçları, kentsel dokuda geleneksel organik modelden (2002) modern ızgara modele (2025) radikal bir dönüşüm olduğunu ve geleneksel mimari mirasın %85'inin kaybedildiğini göstermektedir. Bazı tarihi binaları modern dokuya entegre etmeye yönelik sembolik girişimlere rağmen, kentsel mirasın, geleneksel yapılar ve geleneksel sokak dokusunun büyük çoğunluğu kaybolmuştur.

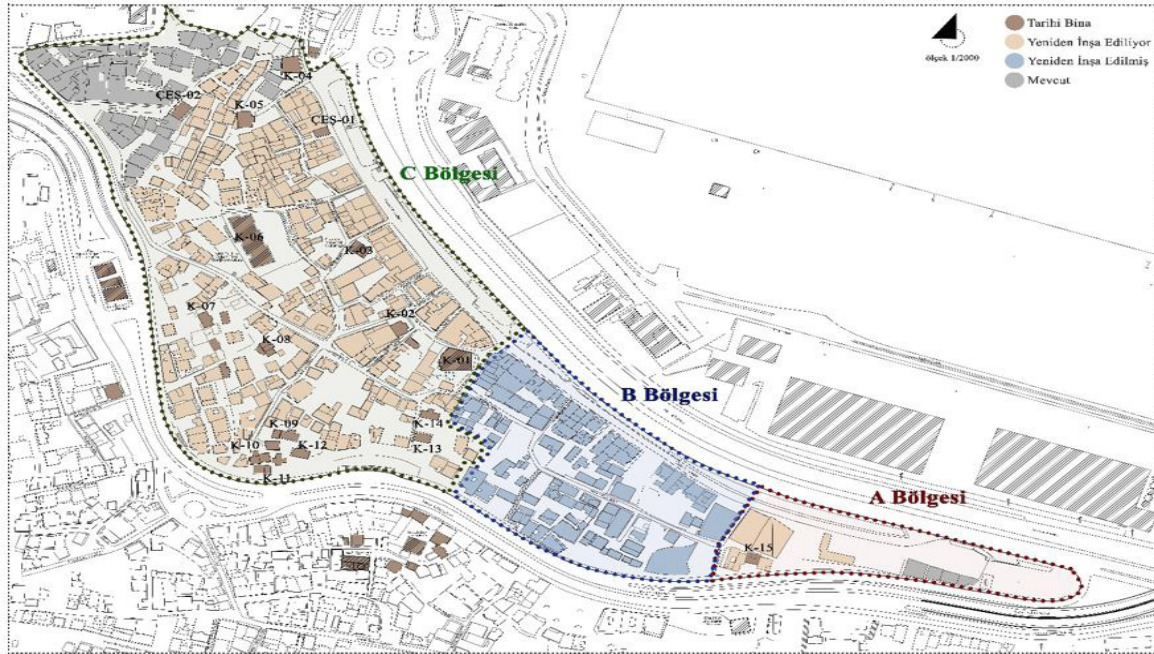
Çömlekçi bölgesinin kentsel dokusunda meydana gelen köklü dönüşümler ve bunun sonucunda miras ile modern unsurlar arasında ortaya çıkan çatışma göz önüne alındığında, yeni kentsel dokunun bileşenleri arasındaki etkileşimin niteliğinin dikkatli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu değerlendirme, çağdaş projeler ile bölgede yer alan tarihi çevre arasındaki uyum derecesinin ve rehabilitasyon süreçlerinin modern çağın gerekliliklerini karşılarken orijinal kimliği korumada ne ölçüde başarılı olduğunun analizini gerektirir. Bu etkileşimin doğasını ortaya koyan ve miras ile çağdaş unsurlar arasındaki entegrasyon düzeyini ölçen bir dizi objektif gösterge gözlemlenebilir. (Tablo 4)

Yıl	Çömlekçinin kentsel gelişimi	
2022-07-30		
2015-11-14		
2021-01-09		
2024-02-10		

Tablo 2. Çömlekçi Bölgesinde 2002–2025 Dönemi Mekânsal Değişim Analizi (URL 26)

Tablo 3. Çömlekçi Bölgesi'nin Mevcut Durum Görseli (URL 27-32)

K-01	Hüsnü Göktaş Paşa camii	K-03	Çömlekçi Kilisesi/ Muhtarlığı	K-(04 -05-07-08-09-10-11- 12-13-14-15)	Konutlar
K-02	Çömlekçi Kilisesi2	K-06	İlköğretim Okulu		

Şekil 1. Çömlekçi Mahallesi Yapı Durumları Haritası

Kriter	Önce			Sonra		
	A Zonu	B Zonu	C Zonu	A Zonu	B Zonu	C Zonu
Temel İşlev	Geleneksel konut + yerel zanaat faaliyetleri	Düşük yoğunluklu tarihi konut	Karma konut-zanaat geleneksel kullanım	Ticari kullanım ve hızlı hizmetlerin baskınlığı	Yüksek yoğunluklu modern konut	Modern işlevlerle çevrelenmiş korunan tarihi yapılar
Kentsel Morfoloji	Organik ve kademeli doku	Bitişik nizam tarihi doku	Nispeten korunmuş geleneksel doku	Düzenli ve parçalanmış doku	Büyük ölçekli modern bloklar	Karma doku (tarihi + modern bloklar)
Bina Yükseklikleri	2-3 kat	Geleneksel 2 kat	2 katlı tarihi yapılar	5-7 kat	6-8 kat	Görüşü engelleyen daha yüksek modern yapılar
Kullanılan Malzemeler	Taş + ahşap	Yerel taş	Geleneksel malzemeler	Betonarme + cam cepheler	Boyanmış betonarme	Tarihi yapıları kuşatan modern malzemeler
Görsel Peyzaj (Silüet)	Renk ve ölçek uyumu	Açık bir tarihi kimlik	Belirgin tarihi görünüm	Belirgin görsel çatışma	Kimliğin tamamen kaybı	Tarihi yapıların görsel izolasyonu
Kamusal Alan İlişkileri	Dar ve kademeli geçişler	Tarihi sokaklar	Küçük geleneksel meydanlar	Geniş modern yollar	Sokakların tamamen kaybolması	Eski doku ile ilişkisi zayıf modern açık alanlar
Komşu Yapılarla İlişki	Tarihi bağlamla güçlü uyum	Doku ile yüksek bütünleşme	Kısmi bütünleşme	Bağlamdan kopma	Tam ayrışma	Betonarme bloklar nedeniyle zayıf bütünleşme
Tarihi Rotalar	Belirgin ve kullanılan	Sürekliliğini koruyan	Kısmen mevcut	Kaybolmuş veya yön değiştirmiş	Tamamen kaybolmuş	İzole olmuş veya işlevsiz hale gelmiş
Mimari Kimlik	Belirgin özgünlük	Tutarlı tarihi kimlik	Karışık kimlik / kimlik kaybı	Ticari kimliğin baskınlığı	Geçmişle bağı olmayan modern kimlik	Tehlike altında tarihi kimlik
Tarihi Yapıların Performansı	İşlevsel ve aktif yapılar	İşlevsel	İşlevsel	Performansta büyük düşüş	Asıl işlevini kaybetmiş	İzolasyon nedeniyle sınırlı işlevsellik
Uyarlanabilir Yeniden Kullanım	Basit ve kendiliğinden	Sınırlı düzeyde mevcut	Göreceli olarak mevcut	Neredeyse yok	Hiçbir şekilde uygulanmamış	Sadece bireysel başarı örnekleri

Tablo 4. Çömlekçi Zonlarında Müdahale Öncesi/Sonrası Morfolojik ve İşlevsel Dönüşümlerin Karşılaştırılması

5.SONUÇ

Bölgenin analitik incelemesi, üç bölge arasında kentsel adaptasyon modellerinde belirgin farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, görsel ve işlevsel bütünlükten yoksun, parçalanmış bir kentsel dokuya yol açmaktadır. Bölge A'da, ticari faaliyete yönelik tam işlevsel geçiş, ekonomik kaygıların otantik mimari unsurların önüne geçtiği, bölgenin estetik ve tarihi değerleriyle çelişen bir kentsel ortamın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bölge (b) kentsel morfolojisinde radikal bir dönüşüm geçirmiş, geleneksel doku, yapı malzemeleri ve mimari dil açısından yerel özelliklerle uyum içinde olmayan modern konut projeleriyle değiştirilmiştir. Bölge (c) ise, tarihi unsurların miras kimliğinden kopuk modern beton bloklar içinde izole edilmiş varlıklar olarak korunduğu bir kentsel ikilik modelini temsil etmektedir.

Ayrıntılı bir analitik düzeyde, saha ölçümleri, yeni projelerdeki mimari cephelerin %80'inin bölgenin geleneksel renk paleti ve malzemeleriyle çeliştiğini ve tarihi kentsel peyzajın görsel imajını bozduğunu göstermiştir. Ayrıca, modern binaların düşünülmeden belirlenen yükseklikleri, tarihi miras alanlarının %55'inin görsel görüntüsünü engelleyerek, turistik ve estetik değerlerini olumsuz etkilemiştir. Modern boyutlar ve hacimler, tarihi kentsel dokunun absorbe etme kapasitesini aşmış ve görsel oranlarda ve mekansal ilişkilerde radikal bir değişime yol açmıştır.

İşlevsel açıdan, modern projelerde hizmetlerin rastgele dağılımı, geleneksel hareket kalıplarının %70'ini bozarak tarihi rotaların değerini zayıflatmış ve kullanıcıların mekan deneyimini etkilemiştir. Yol ağının dönüşümü, tarihi binaların %40'ını kentsel çevrelerinden izole etmiştir. Bazı modern tasarımlarda mirastan ilham alan mimari unsurların kullanılması, geleneksel sokak dokusuna kısmen saygı gösterilmesi ve yeşil alanlar ile kamu tesislerinin sağlanması yoluyla görsel uyum sağlanmasına yönelik kısmi girişimlere rağmen, bu girişimler yukarıda bahsedilen temel zorluklar ışığında sınırlı bir etki yaratmıştır. Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, eski ve yeni arasında kentsel adaptasyon için entegre bir vizyonun eksikliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Parçalı imar planlaması, miras ve çağdaş mimari arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Bu durum, bu bölgeleri yeniden birbirine bağlayacak ve kalkınma gereklilikleri ile tarihi kimliğin korunması ihtiyacı arasında istenen entegrasyonu sağlayacak kapsamlı stratejilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu, otantikliğin korunması ile sürdürülebilir kalkınma gerekliliklerini birleştiren katılımcı yaklaşımlar benimsenirken, hızlı kentsel dönüşüm karşısında mirasın değerini ve anlamını koruyan tasarım kontrolleri ve standartları oluşturarak gerçekleştirilebilir.

Yeni ortamda tarihi binaların performansı ile ilgili olarak, araştırma, restorasyon projelerinin %75'inin tarihi binaların yapısal ve işlevsel gereksinimlerini dikkate almadığını ve bunun da binaların yapısal durumunun bozulmasına ve birçok otantik mimari öğenin kaybolmasına yol açtığını ortaya koymuştur. Ayrıca, tarihi binaların işlevsel dönüşümü, bu binalarla ilişkili sembolik değer-

lerin %50'sinin kaybına yol açarken, çevredeki insan faaliyetlerindeki değişiklikler bu binaların sosyal değerinde %60'lık bir düşüşe neden olmuştur. Çalışma, yüksek mimari değere sahip bazı binaların, tarihi değerlerine saygı gösterirken çağdaş işlevsel gereklilikleri de karşılayan, örneğin kültür merkezleri veya kamusal kullanımlara dönüştürülmesi gibi, uyarlanabilir yeniden kullanımında da sınırlı başarılar kaydedildiğini göstermektedir. Ancak, bu başarılar, çoğu tarihi binanın karşı karşıya olduğu ciddi zorluklar bağlamında istisnalar olarak kalmaktadır. Bu zorlukların başında, modern kullanım gereksinimlerini karşılayamamaları nedeniyle ihmal edilmeleri ve bozulmaları gelmektedir. Yakın çevrelerindeki değişiklikler ve komşu binaların yükselmesi sonucu mekansal izolasyonları ve insan faaliyetleri ile bunlarla ilişkili sosyal ilişkilerdeki değişiklikler nedeniyle kimliklerini kaybetmeleri bu bağlamda en ciddi boyuttur.

Bu bulgular bir arada değerlendirildiğinde, eski ve yeni arasında kentsel adaptasyon için entegre bir vizyonun eksikliği açıkça ortaya çıkmaktadır. Parçalı imar planlaması, miras ve çağdaş mimari arasındaki uçurumu derinleştirmiştir. Bu durum, bu bölgeleri yeniden birbirine bağlayacak ve kalkınma gereklilikleri ile tarihi kimliğin korunması ihtiyacı arasında istenen entegrasyonu sağlayacak kapsamlı stratejilerin geliştirilmesini gerektirmektedir. Bu, otantikliğin korunması ile sürdürülebilir kalkınma gerekliliklerini birleştiren katılımcı yaklaşımlar benimsenirken, hızlı kentsel dönüşüm karşısında mirasın değerini ve anlamını koruyan tasarım kontrolleri ve standartları oluşturarak gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Akyol, D. (2017). Examination of effect of globalization on urban landscape through Trabzon Çömlekçi urban transformation field in the context of urban structure. *International Journal of Architecture and Urban Studies*, 2(2), 84–92.

Ahunbay, Z. (2017). Tarihi çevre koruma ve restorasyon. *Yapı Endüstri Merkezi*, 116-121.

Anonim. (2017). Çömlekçi Mahallesi kentsel dönüşüm projesi: Uygulama süreci ve etkileri [Rapor]. Trabzon Büyükşehir Belediyesi.

Baytal, Y. (2013). Trabzon Limanı inşası. *History Studies*, 5(3), 21–35.

Bullen, P. A., & Love, P. E. D. (2011). Adaptive reuse of heritage buildings. *Structural Survey*, 29(5), 411–421. <https://doi.org/10.1108/02630801111182439>

Çapa, M., & Çiçek, H. (2004). Trabzon'da gündelik hayat (1920–1950). *Serander Yayınları*.

Couch, C. (2000). *Urban renewal: Theory and practice*. Macmillan International Higher Education.

Harvey, D. (2015). *Sermayenin mekânları: Eleştirel bir coğrafyaya doğru* (Z. Çelik, Çev.). Sel Yayıncılık. (Orijinal çalışma yayımlanma yılı 2001)

ICOMOS. (2013). *The Burra Charter: The Australia ICOMOS charter for places of cultural significance*.

Kurt, S. (2014). Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Trabzon'da sosyo-ekonomik dönüşüm (Yayımlanmamış doktora tezi). Trabzon Üniversitesi.

Öksüz, A. R. (2006). 19. yüzyılda Trabzon'da kentsel gelişim. *Serander Yayınları*.

Öksüz, A. R., Küçük Karakaş, D., & Seymen, E. (2018). Tarihi bir kıyı mahallesinin dönüşümü: Çömlekçi Mahallesi. *Mimarlık ve Yaşam Dergisi*, 13(3), 345–362.

Özkan, B. (2018). Tarihi yapılarda yeniden işlevlendirme: Trabzon Çömlekçi Mahallesi'nden örnekler. *Restorasyon ve Konservasyon Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 22–35.

Plevoets, B., & Cleempoel, K. V. (2011). Adaptive reuse as a strategy towards conservation of cultural heritage: A survey of 19th and 20th century theories. *WIT Transactions on the Built Environment*, 118, 245–257.

Riegl, A. (1903). *Der moderne Denkmalkultus: Sein Wesen und seine Entstehung*. W. Braumüller, 55-60.

Roberts, P., & Sykes, H. (Eds.). (2000). *Urban regeneration: A handbook*. SAGE Publications.

Sipahi, E., & Tavşan, C. (2019). Kentsel yenilemede sürdürülebilirlik: Trabzon Çömlekçi Mahallesi örneği. *Çevre ve Şehircilik Uluslararası Dergisi*, 8(1), 55–74. <http://www.adjournal.net/articles/74/748.pdf>

Somel, İ. (2011). Çömlekçi'ye kar yağıyordu. In *Trabzon'dur yolumuz* (Seri No. 11). Heyamola Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). Türkiye'de kentsel dönüşüm: Yasal ve kurumsal boyutlar. *Tarih Vakfı Yurt Yayınları*.

Thomas, D. (2003). *Urban renewal and regeneration: An introduction*. Routledge.

UNESCO. (2011). *Recommendation on the Historic Urban Landscape* (pp. 22–24). <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000387773/PDF/387773eng.pdf.multi>

Uludağ, Z. (2011). Kamusal alanda yeni bir deneyim: Değişen mekânsal pratikler ve Ankara Cer Atölyeleri. In *Mekân ve kültür. Kültür Araştırmaları Derneği*.

Feilden, B. M. (2003). *Conservation of historic buildings* (3rd ed.). Oxford: Architectural Press.

https://www.academia.edu/82194001/Feilden_M_B_Conservation_of_Historic_Buildings_Architectural_Press_2003

Jokilehto, J. (1999). *A history of architectural conservation*. Oxford: Butterworth-Heinemann. https://www.iccrom.org/sites/default/files/ICCROM_05_HistoryofConservation00_en.pdf

Healey, P. (1997). *Collaborative planning: Shaping places in fragmented societies*. London: Macmillan. https://www.academia.edu/90176085/Collaborative_Planning_in_Perspective

Pendlebury, J. (2009). *Conservation in the age of consensus*. London: Routledge. https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781134533305_A24934741/preview-9781134533305_A24934741.pdf

Yigitcanlar, T., & Teriman, S. (2015). Rethinking sustainable urban development: Towards a knowledge-based urban planning approach. *Sustainable Cities and Society*, 19, 58–67. https://www.academia.edu/24098591/Rethinking_sustainable_urban_development_towards_an_integrated_planning_and_development_process

URL1 Çömlekçi Bölgesi 1814.Erişim adresi: <https://www.trabzontur.com.tr/trabzonlimani.html> . Erişim tarihi: 16-11-2025

URL2 Çömlekçi Bölgesi 1877.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/permalink/1238356319585739/> . Erişim tarihi: 16-11-2025

URL3 Çömlekçi Bölgesi 1893.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/8067223373365632/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL4 Çömlekçi Bölgesi 1900.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/8719340078153955/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL5 Çömlekçi Bölgesi 1910.Erişim adresi: <https://www.trabzontur.com.tr/trabzonlimani.html>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL6 Çömlekçi Bölgesi 1910.Erişim adresi: https://www.instagram.com/p/CC1PcGIBFrK/?img_index=5. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL7 Çömlekçi Bölgesi 1920.Erişim adresi: https://www.instagram.com/p/CC1PcGIBFrK/?img_index=5. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL8 Çömlekçi Bölgesi 1920.Erişim adresi: https://www.facebook.com/trabzon.yemekler.cografya.kultur/photos/1920-%C3%A7%C3%B6mlek%C3%A7i/187935237951239/?locale=ms_MY. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL9 Çömlekçi Bölgesi 1930.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/24573241315670577/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL10 Çömlekçi Bölgesi 1937.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/24969644292696942/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL11 Çömlekçi Bölgesi 1940.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=2118870298131166&id=542723352412543&set=a.582178501800361>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL12 Çömlekçi Bölgesi 1940.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/share/p/1ACb8nHEWp/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL13 Çömlekçi Bölgesi 1950.Erişim adresi: <https://ru.pinterest.com/pin/259308891038234018/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL14 Çömlekçi Bölgesi 1950.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/24924059917255380/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL15 Çömlekçi Bölgesi 1958.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/1958-trabzon-%C3%A7%C3%B6mlek%C3%A7i/4003157709772239/>. Erişim tarihi: 16-11-2025

URL16 Çömlekçi Bölgesi 1968.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/share/p/1D4yVu2BcT/>

URL17 Çömlekçi Bölgesi 1970.Erişim adresi: <https://i1.wp.com/ozhanozturk.com/wp-content/uploads/2018/01/1970li-y%C4%B1llarda-Trabzon.jpg>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL18 Çömlekçi Bölgesi 1970.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/groups/108079095946806/posts/4235006026587405/>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL19 Çömlekçi Bölgesi 1990.Erişim adresi: https://www.instagram.com/p/C_dN7yQiem9/. Erişim tarihi: 18-11-2025. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL20 Çömlekçi Bölgesi 1995.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/share/p/1ZedHusgL6/>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL21 Çömlekçi Bölgesi 2000.Erişim adresi: <https://www.emlakwebtv.com/trabzon-comlekci-donusumu-hizla-suru-yor/47252>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL22 Çömlekçi Bölgesi 2011.Erişim adresi: <https://www.facebook.com/100064624033996/posts/1267128545451268/>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL23 Çömlekçi Bölgesi 2014.Erişim adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=-QBxExYUEgw>. Erişim tarihi: 28-11-2025

URL24 Çömlekçi Bölgesi 2017.Erişim adresi: <https://www.iha.com.tr/trabzon-haberleri/1702258>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL25 Çömlekçi Bölgesi 2025.Erişim adresi: <https://csb.gov.tr/trabzon-comlekci-de-eski-yapilarin-yerine-modern-mimariye-uygun-konut-ve-is-yerleri-insa-edildi-bakanlik-faaliyetleri-40293>. Erişim tarihi: 18-11-2025

URL26 Çömlekçi Bölgesi Google Earth.<https://earth.google.com/web/search/TRABZON%2F%C3%87%C3%B6mlek%C3%A7i>. Erişim tarihi: 15-11-2025

URL27 Çömlekçi Bölgesi konumu. <https://webdata.trabzon.bel.tr/WebAdmin/WebSiteProje/20250114084438kDzwQ.jpeg>. Erişim tarihi: 25-11-2025

URL28 Çömlekçi Bölgesi konumu. <https://csb.gov.tr/trabzon-comlekci-de-eski-yapilarin-yerine-modern-mimariye-uygun-konut-ve-is-yerleri-insa-edildi-bakanlik-faaliyetleri-40293>. Erişim tarihi: 25-11-2025

URL29 Çömlekçi Bölgesi konumu. <https://yapigundem.com/trabzon-comlekci-de-kentsel-donusum-basladi/>. Erişim tarihi: 25-11-2025

URL30 Çömlekçi Bölgesi konumu. <https://www.trabzon.bel.tr/WebYatirimAyrinti/238>. Erişim tarihi: 25-11-2025

URL31 Çömlekçi Bölgesi konumu. <https://webdata.trabzon.bel.tr/WebAdmin/WebSiteProje/20250114084437K7kVQ.jpeg>. Erişim tarihi: 25-11-2025

URL32 Çömlekçi Bölgesi konumu. <https://webdata.trabzon.bel.tr/WebAdmin/WebSiteProje/20251120105241T6EFg.PNG>. Erişim tarihi: 25-11-2025

Murat Tutkun

1979 yılında Kırşehir’de doğdu. 1997 yılında İzmir Bornova Anadolu Lisesi’ni “Onur Derecesi” ile bitirmesinin ardından, 2002 yılında KTÜ Mimarlık Bölümü’nden mezun oldu. 2002-2005 yılları arasında KTÜ Mimarlık Bölümünde Restorasyon Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans öğrenimini tamamladı ve ilgili bölüme araştırma görevlisi olarak atandı. 2005-2006 yılları arasında bir yıl süre ile KTÜ Proje Üretim Merkezinde görevlendirilerek çeşitli projelerde görev aldı. 2005 yılında KTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Ana Bilim Dalında başladığı doktora çalışmalarına 2007-2008 yılları arasında Almanya’nın Stuttgart kentinde, Universität Stuttgart’ta, bir yıl süre ile devam etti. 2009 yılında doktora çalışmalarını tamamlayarak, 2010 yılında KTÜ Mimarlık Bölümü Mimarlık Tarihi Ana Bilim Dalına Öğretim Görevlisi olarak atandı. 2010 - 2011 yılları arasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı’na bağlı, Gölcük Bakım Onarım ve İstihkâm Komutanlığında Mimar Asteğmen olarak askerliğini yaptı ve 2011 yılında, KTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Ana Bilim Dalına Yardımcı Doçent Doktor olarak atandı. 2012, 2021 ve 2024 yıllarında, Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği’nin 16. ve 18. maddesine göre, KTÜ Mimarlık Bölümü Restorasyon Ana Bilim Dalı Başkanı, 2014 yılında ise Üniversitelerde Akademik Teşkilat Yönetmeliği’nin 14. Maddesine göre, KTÜ Mimarlık Bölümü, Bölüm Başkan Yardımcısı olarak görevlendirildi. 2014 yılında, ERASMUS programı kapsamında Litvanya - Kaunas University of Technology’de, eğitim alma hareketliliğine katıldı. 6 Ekim 2017 tarihinde ise Üniversitelerarası Kurul tarafından İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümünde gerçekleştirilen sınavda başarılı bulunarak Doçent unvanını almaya hak kazandı.

Halen KTÜ Mimarlık Bölümünde Doçent Doktor olarak akademik çalışmalarını sürdürmektedir. İyi derecede İngilizce ve orta derecede Almanca bilmektedir.

Dana Kahwaji

2022 yılında Şam Üniversitesi’nde Mimarlık Restorasyon alanında yüksek lisans eğitimini tamamlamıştır. 2024 yılında başladığı doktora eğitimine Karadeniz Teknik Üniversitesi’nde devam etmektedir. 2017-2023 yılları arasında Şam Üniversitesi Mimarlık Bölümü’nde araştırma görevlisi olarak görev yapmıştır.

Araştırma alanları arasında görsel kimlik analizi, kültürel miras, yeniden işlevlendirme ve restorasyon yer almakta olup, bu alanlarda akademik çalışmalarını sürdürmektedir.

Trabzon Çömlekçi Bölgesinde Kentsel Dönüşüm Hedefli Yeni Projelerin Kültür Varlıklar ve Çevresi Üzerindeki Etkileri

Çalışma, Trabzon Çömlekçi Mahallesi'nde uygulanan büyük ölçekli kentsel dönüşüm projelerinin, kültürel miras ve çevresel bağlamı üzerindeki etkilerini, kentsel koruma kavramı bağlamında analiz etmektedir. Tarihsel araştırma ve görsel belgelemeyi birleştiren entegre bir analitik metodoloji kullanılan çalışmada, 2002'den 2025'e kadar bölgenin kentsel gelişimi kronolojik olarak takip edilmektedir. Bulgular ve irdeleme, kentsel dönüşüm sürecinin üç ayrı aşamada geliştiğini ortaya koymaktadır: tarihi dokunun nispeten korunduğu ilk dönem (2002-2009), ardından kapsamlı yıkımla birlikte altyapının yeniden yapılandırılmasıyla karakterize edilen radikal bir dönüşüm aşaması (2010-2017) ve son olarak geleneksel kentsel dokunun, konut ve ticari yapıların yer aldığı yüksek katlı blok yapılar ve kentsel peyzajla yer değiştirdiği modern bir yapılaşmanın oluşum aşaması (2018-2025) ile sonuçlanmıştır. İlgili projelerin işlevsel ve yerel kalkınma açısından gerekliliği tartışılmakla birlikte, araştırma kapsamında, bu projelerin bölgenin mimari mirasının ve tarihi kimliğinin önemli ölçüde kaybolmasına yol açtığı sonucuna varılmıştır.

Araştırma, Çömlekçi Bölgesi'nin kolektif hafızasının ve kültürel değerinin sürekliliğini sağlamak için, özellikle tarihi binaların uyarlanarak yeniden kullanıma kazandırıldığı stratejiler yoluyla, günümüz ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik adaptasyon önerilerini kentsel mirasın korunması ilkeleriyle bütünleştiren, dengeli planlama yaklaşımlarına acil ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: Kültür Varlıkları, Kentsel Dönüşüm, Yeniden Kullanım, Çömlekçi, Trabzon.

The Impact of New Urban Transformation Projects in the Çömlekçi District of Trabzon on Cultural Heritage and the Surrounding Area

The study analyzes the effects of large-scale urban transformation projects implemented in Trabzon Çömlekçi Mahallesi on cultural heritage and the environmental context within the framework of the concept of urban conservation. Using an integrated analytical methodology that combines historical research and visual documentation, the study chronologically tracks the urban development of the region from 2002 to 2025. The findings and analysis reveal that the urban transformation process developed in three distinct phases: the first period (2002-2009), when the historical fabric was relatively preserved; followed by a radical transformation phase (2010-2017), characterized by extensive demolition and the restructuring of infrastructure; and finally, the formation phase (2018-2025) of a modern urban fabric, where traditional urban fabric, high-rise blocks housing residential and commercial buildings and the urban landscape. While the necessity of the relevant projects in terms of functionality and local development is debatable, the research concluded that these projects led to a significant loss of the region's architectural heritage and historical identity.

The research emphasizes the urgent need for balanced planning approaches that integrate adaptation proposals to meet contemporary needs, particularly through strategies that adapt and reuse historic buildings, with the principles of preserving urban heritage, in order to ensure the continuity of the Çömlekçi District's collective memory and cultural value.

Keywords: Cultural Assets, Urban Transformation, Reuse, Çömlekçi, Trabzon.

